

2026-01

pÿ Ÿ § Á¹ ã ä ì ´ ¿ Å » ¿ Â “ ± » ± ä ì à ¿ Å » ¿  
 pÿ • » » · ½¹º® £ ¿ ã¹ ± »¹ ã ä¹º® Á É Ä ¿  
 pÿº ± ä ¬ ä · ´¹ µ ä ± 1943-1944.

pÿ § ± ä ¶ · ä ¬²² ± , š é ½ ã ä ± ½ ä ±

pÿ œ µ ä ± ä ä å ç¹º ì á ì³ á ± ¼ ¼ ± ™ ä ä ¿ á ± ä , £ ç ¿ »® š ¿ ½ é ½¹º î ½ • ä¹ ä ä · ¼ î ½ , µ  
 pÿ ´ ½ , á é à¹ ä ä¹º î ½ £ à ¿ ä ´ î ½ , ± ½ µ à¹ ä ä® ¼¹ ¿ • µ ¬ à ¿ »¹ ä ¬ æ ¿

<http://hdl.handle.net/11728/13332>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository



**ΣΧΟΛΗ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ  
ΙΣΤΟΡΙΑΣ - ΕΞ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΣ**

**Ο ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ ΓΑΛΑΤΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ Η  
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ ΚΑΤΑ  
ΤΗ ΔΙΕΤΙΑ 1943-1944**

**ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΑ ΧΑΤΖΗΣΑΒΒΑ  
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ  
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2026**



**ΣΧΟΛΗ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ  
ΙΣΤΟΡΙΑΣ - ΕΞ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΣ**

**Ο ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ ΓΑΛΑΤΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ Η  
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ ΚΑΤΑ  
ΤΗ ΔΙΕΤΙΑ 1943-1944**

**Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση εξ  
αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στη Νεότερη  
και Σύγχρονη Ιστορία στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις**

**ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΑ ΧΑΤΖΗΣΑΒΒΑ**

**ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2026**

**Πνευματικά δικαιώματα**

Copyright © **Κωνσταντία Χατζησάββα, 2026**

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της διατριβής από το Πανεπιστημίου Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου

**Όνοματεπώνυμο Φοιτήτριας:** Κωνσταντία Χατζησάββα

**Τίτλος Μεταπτυχιακής Διατριβής:** Ο Χριστόδουλος Γαλατόπουλος και η Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορία κατά τη διετία 1943-1944.

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις ..... από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

**Εξεταστική Επιτροπή:**

Πρόεδρος επιβλέπων (Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος): Κυριάκος Ιακωβίδης, Λέκτορας

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής:

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής:

## **ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ**

Η Κωνσταντία Χατζησάββα, γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο «Ο Χριστόδουλος Γαλατόπουλος και η Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορία κατά τη διετία 1943-1944», αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

## **Η Δηλούσα**

**Κωνσταντία Χατζησάββα**

## Περίληψη

Η διπλωματική εργασία «Ο Χριστόδουλος Γαλατόπουλος και η Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορία κατά τη διετία 1943-1944» αποτελεί προσπάθεια γνωριμίας με ένα κόμμα (με αχνή παρουσία στη δευτερογενή βιβλιογραφία) που έδρασε στην Κύπρο από το 1943 μέχρι και τον θάνατο του ιδρυτή του, Χριστόδουλου Γαλατόπουλου, δέκα χρόνια αργότερα. Λόγω της μικρής έκτασης που έχει μια διπλωματική εργασία, η παρούσα μελέτη επικεντρώθηκε στα δύο πρώτα χρόνια λειτουργίας του κόμματος. Η έρευνα στηρίχθηκε στον κυπριακό Τύπο της συγκεκριμένης περιόδου και κυρίως στη Νέα Πολιτική Επιθεώρηση που αποτελούσε το εκφραστικό όργανο του κόμματος. Στην εισαγωγή γίνεται μία συνοπτική παρουσίαση των πολιτικών σχηματισμών της περιόδου από το 1920 μέχρι το 1940, μια περίοδο που επηρέασε βαθιά τον ιδρυτή της και διαμόρφωσε την ιδεολογία του. Στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζεται το μέγεθος της απήχησης που είχε το νεοϊδρυθέν τότε κόμμα στον κυπριακό Τύπο. Στο δεύτερο κεφάλαιο κατόπιν μελέτης των φύλλων της ΝΠΕ από τον Ιανουάριο του 1944, όταν αυτή πρωτοκυκλοφόρησε μέχρι και τον Δεκέμβρη του ίδιου χρόνου, εξετάζονται εκείνα τα άρθρα που δίνουν πληροφορίες για την ιδεολογία του, τη σχέση του με τα άλλα πολιτικά κόμματα της περιόδου ενώ δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη σχέση του με τον κομμουνισμό. Τέλος, μελετάται, πάλι μέσω του κυπριακού τύπου, η στάση της Ελ.Σοσ.Πρ. στην πρόσκληση για Εθνική Ενότητα από τον Τοποτηρητή Λεόντιο. Το αρχειακό υλικό σε συνδυασμό με τις δευτερογενείς πηγές αναβίωσαν το κλίμα μιας πολιτικά ταραγμένης περιόδου.

**Λέξεις κλειδιά:** Χριστόδουλος Γαλατόπουλος, Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορία, Νέα Πολιτική Επιθεώρηση.

## Abstract

The dissertation “*Christodoulos Galatopoulos and Elliniki Sosialistiki Protoporia during the years 1943–1944*” is an attempt to shed light on a political party, which has received little attention in the secondary literature, and which was active in Cyprus from 1943 until the death of its founder, Christodoulos Galatopoulos, ten years later. Due to the limited scope of a dissertation, the present study focuses on the party’s first two years of activity. The research is based on the Cypriot press of the period, and particularly on *Nea Politiki Epitheorisi*, which served as the party’s official publication. The introduction provides a concise overview of the political formations that emerged between 1920 and 1940—a period that profoundly influenced the party’s founder and shaped his ideology. The first chapter examines the extent of the attention and response the newly founded party received in the Cypriot press. The second chapter, following an analysis of *Nea Politiki Epitheorisi* issues from January 1944 (when it was first published) to December of the same year, focuses on articles that reveal information about the party’s ideology, its relations with other political parties of the time, and especially its stance toward communism. Finally, through further study of the Cypriot press, the dissertation explores the Hellenic Socialist Vanguard’s position regarding the call for National Unity issued by Locum Tenens Leontios. The archival material, combined with secondary sources, helps to recreate the atmosphere of a politically turbulent era.

## **Ευχαριστίες**

Ευχαριστώ τον Δρα Κυριάκο Ιακωβίδη για την καθοδήγηση και την υπομονή του.

## Περιεχόμενα

|   |                                     |
|---|-------------------------------------|
| Συνοτομογραφίες.....  | 1                                   |
| <b>Βιβλιογραφική επισκόπηση .....</b>   | <b>2</b>                            |
| Παρουσίαση πηγών ανά ενότητα .....  | 3                                   |
| Συμπέρασμα .....  | 4                                   |
| <b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Εισαγωγή .....</b>   | <b>6</b>                            |
| 1.1 Το αίτημα για ένωση.....  | 6                                   |
| 1.2 Οι πολιτικοί σχηματισμοί κατά τις δεκαετίες του 1920 με 1940 .....                                      | 8                                   |
| 1.3 Καταληκτικό σχόλιο .....  | 12                                  |
| <b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 – Οι πρώτες αναφορές για το κόμμα στον Τύπο .....</b>   | <b>15</b>                           |
| 2.1 Εφημερίδα «ΠΑΦΟΣ».....  | 16                                  |
| 2.2 Εφημερίδα «ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ».....  | 17                                  |
| 2.3 Εφημερίδα «Ο ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ».....  | 17                                  |
| 2.4 Εφημερίδα «ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΣ» .....   | 19                                  |
| 2.5 Εφημερίδα «ΕΣΠΕΡΙΝΗ».....   | 21                                  |
| 2.6 Εφημερίδα «ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΤΥΠΟΣ» .....   | 22                                  |
| 2.7 Εφημερίδα «ΝΕΟΣ ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΦΥΛΑΞ» .....  | 25                                  |
| 2.8 Καταληκτικό σχόλιο .....  | 25                                  |
| <b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορία μέσα από τη Νέα Πολιτική<br/>Επιθεώρηση.....</b>          | <b>28</b>                           |
| 3.1 «Νέα Πολιτική Επιθεώρησις» -Προγραμματικό κείμενο .....   | 30                                  |
| 3.2 Η πρώτη Διακήρυξη .....   | 32                                  |
| 3.3 Διακήρυξη της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορίας για τη θέση της ανάμεσα στα<br>πολιτικά κόμματα ..... | 35                                  |
| 3.4 Τα μέλη της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορίας.....  | 37                                  |
| 3.5 Δύο τηλεγραφήματα, τέσσερα ονόματα στελεχών και μία επιστολή.....                                       | 38                                  |
| <b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. 1944-Συγκρότηση Ενιαίου Εθνικού Μετώπου.....</b>   | <b>48</b>                           |
| 4.1 Προσπάθεια για εθνική ενότητα.....  | 51                                  |
| 4.2 Η πορεία προς τη συγκρότηση Εθνικού Συμβουλίου .....  | 70                                  |
| 4.3 Καταληκτικά σχόλια .....  | 72                                  |
| <b>Συμπεράσματα.....</b>  | <b>75</b>                           |
| <b>Βιβλιογραφία .....</b>   | <b>Error! Bookmark not defined.</b> |

N

Commented [K11]: Νομίζω είναι προσφύτερος τίτλος:  
Οι πρώτες αναφορές για το κόμμα στον Τύπο

## Συντομογραφίες

|             |  |
|-------------|--|
| ΑΚΕΛ:       | Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού          |
| Β΄Π.Π:      | Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος                      |
| ΕΑΜ:        | Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο               |
| ΕΔΕΣ:       | Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος   |
| ΕΛΑΣ:       | Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός   |
| ΕΠΕΝ:       | Ένωση Παφιακής Ελληνικής Νεολαίας          |
| Ελ.Σοσ.Πρ.: | Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορία           |
| ΚΕΚ:        | Κυπριακό Εθνικό Κόμμα                      |
| ΚΚΕ:        | Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας                |
| ΚΚΚ:        | Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου                 |
| ΝΠΕ:        | Νέα Πολιτική Επιθεώρηση                    |
| ΠΕΚ:        | Παναγροτική Ένωση Κύπρου                   |
| ΠΕΣΠ:       | Παγκύπρια Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορία |
| σελ.:       | σελίδα(-ες)                                |

## Βιβλιογραφική επισκόπηση

Η μελέτη της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορίας και της πολιτικής της παρουσίας στην Κύπρο κατά τα έτη 1943-1944 παρουσιάζει ιδιαίτερη δυσκολία, αφενός επειδή η παρουσία της στη δευτερογενή βιβλιογραφία δεν είναι έντονη, αφετέρου δεν υπάρχει μια εκτενής και ολοκληρωμένη μελέτη που να την αφορά αποκλειστικά. Η απουσία μελετών για τη συγκρότηση, την ιδεολογία και την πολιτική δράση της Ελ.Σοσ.Πρ. καθιστά αναγκαία την εκτενή αξιοποίηση πρωτογενών πηγών, και ειδικότερα του κυπριακού Τύπου της περιόδου. Τα διαθέσιμα στοιχεία για το κόμμα δεν εντοπίζονται τόσο σε μεταγενέστερες συνθετικές εργασίες, αλλά κυρίως σε δημοσιεύματα, σχόλια και ανακοινώσεις που καταγράφηκαν σε εφημερίδες της εποχής, οι οποίες αποτελούν τον βασικό χώρο δημόσιας παρουσίας και πολιτικής ζύμωσης.

Το πολιτικό περιβάλλον στο οποίο ιδρύθηκε και έδρασε η Ελ.Σοσ.Πρ. χαρακτηρίζεται από την ένταση του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, τον διαχωρισμό ανάμεσα σε κομμουνιστές και εθνικόφρονες, το προεμφυλιακό κλίμα στην Ελλάδα και την αναζωπύρωση του αιτήματος της Ένωσης. Στο πλαίσιο αυτό, η Ελ.Σοσ.Πρ. εμφανίζεται ως μια απόπειρα διαμόρφωσης ενός οργανωμένου ιδεολογικού φορέα με κοινωνικές και εθνικές αναφορές ως αντίβαρο της ανόδου του ΑΚΕΛ.

Η παρούσα εργασία αποτελείται από τέσσερις αυτοτελείς ενότητες. Στην εισαγωγή παρουσιάζεται η πολιτική ζωή των Ελλήνων της Κύπρου και των πολιτικών σχηματισμών από τη δεκαετία του 1920 μέχρι και του 1940. Στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζεται η παρουσία της Ελ.Σοσ.Πρ. κατά τα δύο πρώτα χρόνια της δράσης της όπως αυτή διαφαίνεται μέσα από τον κυπριακό Τύπο της περιόδου. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η ιδεολογία του κόμματος κατά τα δύο πρώτα χρόνια της δράσης του όπως αυτή εκφράζεται μέσα από τη Νέα Πολιτική Επιθεώρηση, το επίσημο εκφραστικό του όργανο. Στο τρίτο κεφάλαιο μελετάται και ερμηνεύεται η στάση που κράτησε στην προσπάθεια του Τοποτηρητή Λεόντιου ώστε τα μεγάλα κόμματα να σχηματίσουν Ενιαίο Εθνικό Μέτωπο με στόχο τον αγώνα για ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.

Οι πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές επιλέχθηκαν με βασικό κριτήριο τον σχηματισμό άποψης για το ποια ήταν η ιδεολογία του κόμματος και ακολούθως την ερμηνεία της ιδεολογίας αυτής ειδικά μέσα στο γενικότερο πλαίσιο της εποχής (Αγγλοκρατία, Ενωτικό κίνημα, Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και το δίπολο κομμουνισμός και εθνικοφροσύνη). Οι πρωτογενείς πηγές (κυπριακός Τύπος) σε συνδυασμό με την υπόλοιπη βιβλιογραφία με βοήθησαν να αντιληφθώ, να κατανοήσω, να ερμηνεύσω τις πολιτικές

τοποθετήσεις του αρχηγού του υπό εξέταση κόμματος κατά τα δύο πρώτα χρόνια της δράσης του.

Ως αφετηρία της μελέτης επιλέχθηκε το 1943 έτος ίδρυσης του κόμματος και ως τέρμα το 1944 αφού τότε ναυαγούν οι προσπάθειες του Λεόντιου να συνενώσει τους εθνικόφρονες με τους αριστερούς ώστε από κοινού να αγωνιστούν για το εθνικό ζήτημα. Έκτοτε, ξεκινά ο εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα ο οποίος μετακενώθηκε στην Κύπρο καθιστώντας αδύνατη οποιαδήποτε μορφή συνεργασίας.

### **Παρουσίαση πηγών ανά ενότητα**

Οι πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές που μελετήθηκαν στην εισαγωγή αποσκοπούσαν στη μελέτη, κατανόηση και ερμηνεία της πολιτικής ζωής των Ελλήνων την Κύπρου από τη δεκαετία του 1920 μέχρι και του 1940. Η επιλογή της συγκεκριμένης περιόδου δικαιολογείται από το γεγονός πως τη δεκαετία του 1920 ιδρύθηκαν τα πρώτα κόμματα που δεν τελούσαν υπό την ηγεμονία της Εκκλησίας για να φτάσουμε στη δεκαετία του 1940 που υπήρξε καθοριστικής σημασίας για την πολιτική ζωή του τόπου αφού ιδρύθηκαν το ΑΚΕΛ και η ΚΕΚ. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, των κομμουνιστών, αριστερών και εθνικοφρόνων ιδρύθηκε από τον Γαλατόπουλο η Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορία. Για τη συγγραφή της εισαγωγής βασικά εγχειρίδια ήταν η μελέτη του Γιώργου Γεωργή για την περίοδο της Αγγλοκρατίας στην Κύπρο και το βιβλίο του Βασίλη Πρωτοπαπά για την Εκλογική ιστορία της Κύπρου στο οποίο γίνεται αναφορά στους πολιτευτές, στα κόμματα και στα αποτελέσματα των εκλογών κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας. Πληροφορίες επίσης αντλήθηκαν από τη διδακτορική διατριβή του Γ. Κατσουρίδη με θέμα το κομματικό σύστημα στην Κύπρο κατά την περίοδο 1878 μέχρι τα Οκτωβριανά και το βιβλίο της Κωνσταντίνας Κωνσταντίνου στο οποίο μελετάται εμβριθώς ο αντίκτυπος του ελληνικού εμφυλίου στην Κύπρο. Πληροφορίες αντλήθηκαν κι από εφημερίδες της εποχής (Κερύνεια, Εφημερίς). Τέλος, για την προσωπικότητα και τη δράση του ιδρυτή της Ελ.Σοσ.Πρ. σημαντικές πηγές υπήρξαν τα απομνημονεύματα του ίδιου για τη δράση του στα Οκτωβριανά καθώς και η βιογραφία που συνέγραψε για αυτόν ο Αντώνης Σωτηριάδης.

Στο πρώτο κεφάλαιο, στόχος του οποίου ήταν να εξεταστεί το αποτύπωμα του Γαλατόπουλου και της Ελ.Σοσ.Πρ. στην πολιτική σκηνή της Κύπρου κατά τη διετία 1943 με 1944, πηγές υπήρξαν αποκλειστικά οι εφημερίδες της εποχής. Μελετήθηκαν οι πιο κάτω εφημερίδες: Ανεξάρτητος, Ελευθερία, Εσπερινή, Η φωνή της Κύπρου, Κυπριακός Τύπος, Κυπριακός Φύλαξ, Νέος Κυπριακός Φύλαξ, Ο Παρατηρητής και Πάφος.

Για τη συγγραφή του δεύτερου κεφαλαίου η βασική πηγή ήταν το επίσημο εκφραστικό όργανο της Ελ.Σοσ.Πρ., η Νέα Πολιτική Επιθεώρηση. Μελετήθηκαν τα φύλλα της περιόδου 1943 με 1944. Για την επίσκεψη του Σερ Κόσμο Πάρκινσον στην Κύπρο το 1944 σημαντική πηγή υπήρξε η υπηρεσιακή αναφορά του Γραφείου Στρατηγικών Υπηρεσιών (Office of Strategic Services) με αριθμό A-38399. Για την κατανόηση, ερμηνεία και σύνθεση των γεγονότων συνέβαλαν το βιβλίο του Β. Πρωτοπαπά για την εκλογική ιστορία της Κύπρου, της Σούλας Ζαβού για τα πολιτικά κόμματα της Κύπρου στον 20ο αιώνα και τέλος η ιστοριογραφική σύνθεση του Eric Hobsbawm, «Η εποχή των άκρων».

Για το τρίτο κεφάλαιο κύρια πηγή πληροφοριών ήταν άρθρα και ανακοινώσεις που ασχολήθηκαν με το θέμα της συγκρότησης Ενιαίου Εθνικού Μετώπου και δημοσιεύθηκαν στις πιο κάτω εφημερίδες της εποχής: Ανεξάρτητος, Κυπριακός Τύπος, Νέα Πολιτική Επιθεώρηση, Νέος Κυπριακός Φύλαξ και Φωνή της Κυπρου. Για την κατανόηση, ερμηνεία και σύνθεση των γεγονότων χρησιμοποιήθηκαν το βιβλίο του Κώστα Σοφοκλέους με τίτλο «Πάλη για την Ελευθερία», η μελέτη του Γιώργου Μαργαρίτη με τίτλο «Από τον Λίβανο έως τη Βάρκιζα», η μελέτη του Γιώργου Γεωργή για τα Δεκεμβριανά και τον ελληνισμό της περιφέρειας, δημοσιευμένη στο περιοδικό «Η Δέλτος» και τέλος, η ιστοριογραφική σύνθεση του Χάιντς Ρίχτερ για την Ιστορία της Κύπρου (Τόμος 1).

## **Συμπέρασμα**

Η επισκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας καταδεικνύει ότι η Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορεία παραμένει ένα υποφωτισμένο κεφάλαιο της πολιτικής ιστορίας της Κύπρου της δεκαετίας του 1940. Η αναφορά της στις δευτερογενείς μελέτες είναι αποσπασματική και συνήθως εντάσσεται στο ευρύτερο σχήμα της αντιπαράθεσης κομμουνιστικών και εθνικόφρονων δυνάμεων, χωρίς να αναλύονται συστηματικά ούτε η αυτοτελής ιδεολογία της ούτε ο πολιτικός της ρόλος. Η έλλειψη ειδικών μονογραφιών καθιστά τις πρωτογενείς πηγές –και κυρίως τον κυπριακό Τύπο– αναντικατάστατο εργαλείο για την κατανόηση της φυσιογνωμίας, της πολιτικής παρουσίας και των στρατηγικών επιλογών του κόμματος. Παράλληλα, η διερεύνηση της περιόδου μέσα από συνθετικά έργα για την Αγγλοκρατία, το ενωτικό κίνημα και την επίδραση του ελληνικού εμφυλίου επιτρέπει την τοποθέτηση της δράσης της Πρωτοπορείας στο ιστορικό της βάθος και στη διαλεκτική σχέση ανάμεσα σε Κύπρο και Ελλάδα. Το κενό αυτό στη δευτερογενή βιβλιογραφία αναδεικνύει την ανάγκη για στοχευμένη μελέτη της ιδεολογίας και της πολιτικής της παρουσίας.

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να καλύψει μόνο τα δύο πρώτα χρόνια δράσης του κόμματος, αξιοποιώντας συστηματικά τόσο τις διαθέσιμες πρωτογενείς μαρτυρίες όσο και τα ευρύτερα ερμηνευτικά σχήματα της σύγχρονης ιστοριογραφίας.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Εισαγωγή

*Η πολιτική ζωή των Ελλήνων της Κύπρου -Μια συνοπτική παρουσίαση των πολιτικών σχηματισμών της περιόδου από το 1920 μέχρι το 1940.*

### 1.1 Το αίτημα για ένωση

Αν εξαιρέσουμε το Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου η ρητορική των πολιτικών σχηματισμών στηριζόταν στο δόγμα πως η μόνη αποδεκτή λύση για το κυπριακό ζήτημα ήταν η ένωση με την Ελλάδα. Η διεκδίκηση της ένωσης χαρακτηρίζεται με τον όρο «αλυτρωτισμός» ή «εθνικό κίνημα»<sup>1</sup>. Το κυπριακό εθνικό κίνημα μέχρι και την υπογραφή των Συμφωνιών Ζυρίχης – Λονδίνου υπηρξε η τελευταία έκφραση του ελληνικού αλυτρωτισμού.

Η αποκοπή της Κύπρου από την Οθωμανική Αυτοκρατορία (1878) είχε ως συνέπεια την εκτροπή από την αλυτρωτική πορεία των άλλων ελληνικών περιοχών (Κρήτη, Θεσσαλία, Μακεδονία, Ήπειρος, Δωδεκάνησα) και την ένταξη του κυπριακού αλυτρωτισμού στην παράμετρο των ελληνοβρετανικών σχέσεων.

Φορείς του εθνικού κινήματος ήταν η Εκκλησία, μια ευάριθμη ομάδα Ελλαδιτών που διέπρεψαν ως επιστήμονες και επιχειρηματίες, Ελλαδίτες δάσκαλοι και Κύπριοι απόφοιτοι του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών<sup>2</sup>. Οι φορείς αυτοί συνέβαλαν στην προώθηση της Ένωσης κι ο λόγος τους έγινε αποδεκτός με θέρμη τόσο από την αστική όσο κι από την αγροτική τάξη<sup>3</sup>.

Εκτός από τον εισαγόμενο εθνικισμό σημαντικό ρόλο στη δημιουργία εθνικής συνείδησης και ταύτισης της Κύπρου με την Ελλάδα υπήρξε η παρεχόμενη από τα σχολεία εκπαίδευση, τα οποία λειτουργούσαν ως εστίες καλλιέργειας του ελληνικού αλυτρωτισμού, των ελληνοχριστιανικών ιδεώδων και του συντηρητισμού<sup>4</sup>.

Το αίτημα της Ένωσης δεν πρωτοεμφανίστηκε κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας (1878-1960). Η πρώτη δημόσια εκδήλωση των αισθημάτων των Ελλήνων της Κύπρου για ένωση πραγματοποιήθηκε με την ίδρυση του Ελληνικού Προξενείου στη Λάρνακα, το 1846, και ήταν τόσο έντονη που προκάλεσε τον θαυμασμό του πρώτου Έλληνα Πρόξενου,

<sup>1</sup> Γιώργος Γεωργιάς, *Η Αγγλοκρατία στην Κύπρο. Από τον αλυτρωτισμό στον ανταποικιακό αγώνα* (Πανεπιστημιακές Παραδόσεις), Αθήνα 2016, σελ. 37.

<sup>2</sup> Στο ίδιο, σελ. 39.

<sup>3</sup> Στο ίδιο, σελ. 37.

<sup>4</sup> Βασίλης Πρωτοπαπάς, *Εκλογική ιστορία της Κύπρου, Πολιτευτές, κόμματα και εκλογές στην Αγγλοκρατία 1878-1960*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2012, σελ. 59.

Δημήτριου Μαργαρίτη, ο οποίος σε επιστολή του προς το Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας έγραψε πως «θα αφήση εποχή εις τα χρονικά της χώρας» και ότι «εστάθη αδύνατον να περιστείλω την ορμήν και τον ενθουσιασμόν των ενταύθα ομογενών»<sup>5</sup>.

Όλες οι προσπάθειες των φορέων αυτών συνήθως δεν λάμβαναν υπόψη τα διεθνή και γεωπολιτικά δεδομένα και κυρίως το σύνολο τουρκικό στοιχείο<sup>6</sup> που αποτελούσε το 18–20 % του πληθυσμού.

Αν εξαιρέσουμε τρεις πολιτικούς σχηματισμούς (Αγροτικό Κόμμα, Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου, ΑΚΕΛ) όλοι οι υπόλοιποι είχαν ως βασικό άξονα την εθνοτική διαίρεση<sup>7</sup> την οποία, μάλιστα, συστηματικά προσπάθησε να εμποδώσει (μαζί με τους άλλους φορείς του εθνικού κινήματος) η αποικιακή κυβέρνηση υιοθετώντας μέτρα όπως οι χωριστές εκλογικές διαδικασίες, οι ξεχωριστοί εκλογικοί κατάλογοι, τα χωριστά εκλογικά κέντρα και κατ' επέκταση η ξεχωριστή εκπροσώπηση των δύο κοινοτήτων<sup>8</sup>.

Η πολιτική ζωή των Ελλήνων της Κύπρου εγκαινιάστηκε με τη Θεσμοθέτηση του Νομοθετικού Συμβουλίου από τους Άγγλους όπως όριζε το «Βασιλικό Διάταγμα εν Συμβουλίω», που εκδόθηκε στις 14 Σεπτεμβρίου 1878 από τη Βασίλισσα Βικτώρια<sup>9</sup>. Η είσοδος στο Νομοθετικό Συμβούλιο ήταν το σημαντικότερο πεδίο πολιτικής καταξίωσης των πολιτευτών έστω κι αν είχαν περιορισμένες αρμοδιότητες<sup>10</sup>. Παράλληλα, επέτρεψε την έκφραση του ενωτικού κινήματος, στην αρχή διακριτικά και ευχολογικά, στη συνέχεια, ως πάγιο αίτημα καταθέτοντας ακόμη και σχετικά ψηφίσματα παρά τη βεβαιότητα ότι αυτά θα απορριφθούν<sup>11</sup>.

Από το 1883 που λειτούργησε μέχρι το 1931 που καταργήθηκε, λόγω της πολιτικής κρίσης που έμεινε γνωστή ως «Οκτωβριανά», διενεργήθηκαν έντεκα εκλογές. Οι βουλευτές, αστοί αλλά και γαιοκτήμονες και μέλη του Κλήρου ανέλαβαν από αρκετά νωρίς καθοδηγητικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης.

Η πολιτική δράση των βουλευτών περιοριζόταν στο αίτημα για ένωση χωρίς να αγγίζει σοβαρά κοινωνικά ζητήματα όπως τα αγροτικά χρέη, την εξάρτηση των γεωργών από τους τοκογλύφους, την απουσία οποιασδήποτε εργατικής νομοθεσίας. Το φαινόμενο αυτό διεπίστωσε κι ο Αρμολστής Clauson ο οποίος σε έκθεσή του για τα αποτελέσματα των

<sup>5</sup> Γεωργής, *ό.π.* σελ. 39.

<sup>6</sup> Στο ίδιο, σελ. 36.

<sup>7</sup> Πρωτοπαπάς, *ό.π.* σελ. 65.

<sup>8</sup> Στο ίδιο, σελ. 62-63.

<sup>9</sup> Γεωργής, *ό.π.* σελ. 23

<sup>10</sup> Πρωτοπαπάς, *ό.π.* σελ. 539.

<sup>11</sup> Γεωργής, *ό.π.* σελ. 26.

εκλογών του 1916 επισήμανε πως υπήρχε σοβαρό έλλειμμα κοινωνικής εκπροσώπησης και πως τα μέλη του Νομοθετικού Συμβουλίου που ήταν δικηγόροι και δανειστές χρημάτων όφειλαν τις έδρες τους στο θεσμικό καθεστώς που τους επέτρεπε να ζουν εκμεταλλευόμενοι τους οφειλέτες τους<sup>12</sup>.

Για πολλά χρόνια εκλέγονταν βουλευτές μεγαλοϊδιοκτήτες γης και δανειστές χρημάτων<sup>13</sup> τα συμφέροντα των οποίων θα πλήττονταν σε περίπτωση άσκησης οποιασδήποτε κοινωνικής πολιτικής. Εξ αυτού, η πολιτική ζωή έπασχε από «φαινόμενα παραγοντισμού, πελατειακών σχέσεων και τοπικισμού»<sup>14</sup> καθώς κι από πλήρη αδιαφορία απέναντι σε σοβαρά κοινωνικά προβλήματα όπως η τοκογλυφία και η εξαθλίωση του αγροτικού πληθυσμού.

Η πρώτη αντίδραση των εργαζομένων στην πολιτική ζωή του τόπου δεν εκδηλώθηκε παρά μόνο στη δεκαετία του 1920<sup>15</sup>.

## 1.2 Οι πολιτικοί σχηματισμοί κατά τις δεκαετίες του 1920 με 1940

Η ιδέα της ίδρυσης κομμάτων ήταν απορριπτέα τόσο από την Εθναρχία όσο κι από τους πολιτευτές αφού θεωρούσαν πως με αυτό τον τρόπο θα διαρρυγνυόταν η εθνική ενότητα γεγονός που θα ζήμιωνε τον ενωτικό αγώνα. Το μόνο που γινόταν αποδεκτό ήταν η ύπαρξη ενός και μόνο κόμματος, ενός «Εθνικού Κόμματος», που θα είχε έναν και μόνο στόχο, την ένωση, χωρίς να διεκδικεί κοινωνικές ή άλλες μεταρρυθμίσεις για τη βελτίωση της ζωής των Κυπρίων, αφού τα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα, πίστευαν, πως θα λύνονταν όταν η Κύπρος θα εντασσόταν στο Ελληνικό Κράτος.

Η πρώτη προσπάθεια της ηγεσίας των Ελλήνων της Κύπρου για μια πιο θεσμική έκφραση των διαφόρων αιτημάτων και πρωτίστως του αιτήματος για ένωση ήταν με την «Κυπριακή Πολιτική Οργάνωση» η οποία συγκροτήθηκε το 1912<sup>16</sup> και τελούσε υπό την ηγεσία της Εκκλησίας. Το βασικότερο χαρακτηριστικό της προσπάθειας αυτής ήταν η

<sup>12</sup> Γιάννος Ν. Κατσουρίδης, *Το κομματικό σύστημα στην Κύπρο, 1878-1931: Συγκρότηση και Ιδιομορφίες*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Κύπρου, Λευκωσία 2009, σελ. 210.

<sup>13</sup> Στο ίδιο, σελ. 234.

<sup>14</sup> Πρωτοπαπάς, ο.π. σελ. 539.

<sup>15</sup> Κατσουρίδης, ο.π. σελ. 113.

<sup>16</sup> Πρωτοπαπάς, ο.π. σελ.192.

αναγνώριση της πρωτοκαθεδρίας του αρχιεπισκόπου και των άλλων αρχιερέων στα εθνικά ζητήματα και η αδυναμία σύνδεσής της με τα λαϊκά στρώματα<sup>17</sup>.

Κατά τη δεκαετία του 1920 ιδρύθηκε η «Πολιτική Οργάνωση», το «Αγροτικό Κόμμα», το «Λαϊκό Κόμμα» και το «Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου».

Η «Πολιτική Οργάνωση» ήταν κάτω από τη σκεπή της Εκκλησίας, πλήρως ελεγχόμενη από αυτήν. Μοναδικός στόχος ήταν η επιδίωξη της ένωσης χωρίς να κάνει λόγο για κοινωνικές μεταρρυθμίσεις παρά τα σοβαρά προβλήματα που αντιμετώπιζε ο αγροτικός πληθυσμός.

Το «Αγροτικό Κόμμα» του Κυριάκου Ρωσσίδη, κόμμα προσωποπαγές εξ αυτού και εφήμερο, έφερε μαζί του δύο, για τα κυπριακά δεδομένα, κοσμογονικές αλλαγές: πρώτον, για πρώτη φορά έφερε στο προσκήνιο το αγροτικό ζήτημα ζητώντας να εξευρεθούν λύσεις και να πάψει να θεωρείται ζήτημα «φιλανθρωπίας», δεύτερον συμπεριέλαβε στις τάξεις του και την τουρκική κοινότητα χωρίς να προβεί σε εθνικό διαχωρισμό.

Σε αντίθεση με το «Αγροτικό Κόμμα» που διέθετε ιεραρχία, είχε ιδρυτικές αρχές και συγκαλούσε συνεδριάσεις, το «Λαϊκό Κόμμα» του Γεώργιου Χατζηπαύλου, παρά τον αυτοπροσδιορισμό του ως τέτοιο, ήταν περισσότερο μια πολιτική ομάδα αφού δεν είχε όργανα ή μέλη. Το «Λαϊκό Κόμμα» άσκησε κριτική στην «παλαιά ηγεσία» και στην Εκκλησία, υποστήριξε την ένωση αλλά ταυτόχρονα ζητούσε και πολιτικές ελευθερίες απορρίπτοντας τον μονοδογματισμό της «Πολιτικής Οργάνωσης».

Το «Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου» υιοθέτησε απόψεις που το έφεραν σε πλήρη και άμεση σύγκρουση τόσο με την ιθύνουσα αστική τάξη όσο και με την Εκκλησία, τον λαό και την αποικιακή κυβέρνηση. Η ρητορική του εναντίον της Εκκλησίας, της θρησκείας, της «πλουτοκρατίας» και της ένωσης το οδήγησαν σε μετωπική σύγκρουση με τη συντηρητική κοινωνία της εποχής και ο λόγος του εναντίον των Άγγλων αποικιοκρατών το έθεσε εκτός νομιμότητας από το 1933.

Κατά την άποψή μου, το σημαντικό στοιχείο κατά τη δεκαετία του 1920 είναι ότι περιθωριοποιείται η μέχρι τότε επικρατούσα αντίληψη πως δεν ήταν προς το συμφέρον του τόπου η ίδρυση κομμάτων. Ιδρύονται κόμματα τα οποία μάλιστα αμφισβητούν την ιθύνουσα τάξη, την παντοδυναμία της Εκκλησίας ως μοναδικής διαχειρίστριας του κυπριακού ζητήματος και για πρώτη φορά, κάποια εξ αυτών, αγωνίζονται για τα δικαιώματα των

---

<sup>17</sup> Στο ίδιο, σελ. 192.

αγροτών και των εργατών, μιας τάξης της οποίας τα προβλήματα θεωρούνταν δευτερευούσης σημασίας μπροστά στο εθνικό.

Κατά τη δεκαετία του 1930, με εξαίρεση την «Εθνική Οργάνωση Κύπρου», πολιτικό σχηματισμό που συγκροτήθηκε κατόπιν πρωτοβουλίας της Εκκλησίας και την «Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση Κύπρου» του Σάββα Λοϊζίδη με την υποστήριξη της Μητρόπολης Κυρηναίας, δεν ιδρύθηκαν κόμματα λόγω του καθεστώτος ανελευθερίας που επέβαλε το αποικιακό καθεστώς ως αντίποινα για την εξέγερση των Οκτωβριανών.

Σε αντίθεση με τη δεκαετία του 1930 η δεκαετία του 1940 υπήρξε καθοριστικής σημασίας για την πολιτική ζωή του τόπου αφού ιδρύθηκαν το ΑΚΕΛ (Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζομένου Λαού) και η ΚΕΚ (Κυπριακό Εθνικό Κόμμα), τα δύο κόμματα που εκπροσωπούσαν την αριστερή και δεξιά παράταξη του τόπου, σε μια περίοδο που ο εμφύλιος πόλεμος μαινόταν στην Ελλάδα και όπως ήταν φυσικό η ιδεολογική αυτή σύγκρουση μετακινήθηκε και στην Κύπρο. Οι διαφορές μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς ήταν αγεφύρωτες. Η εισαγωγή του εμφυλιακού κλίματος εκτόξευσε τις διαφορές στα ύψη και έτσι η Αριστερά και Δεξιά διασταύρωναν πλέον τα ξίφη τους και στο νέο πεδίο αντιπαράθεσης που λεγόταν Ελληνικός Εμφύλιος χρησιμοποιώντας την ανάλογη φρασολογία και με ανάλογη σφοδρότητα αποφεύγοντας όμως την ένοπλη βία<sup>18</sup>.

Η μεταφορά του κλιματος που επικρατούσε στην Ελλάδα ήταν απόλυτα φυσιολογική αφού ο κυπριακός λαός ή τουλάχιστον η συντριπτική του πλειοψηφία, η ελληνική κοινότητα, επεδίωκε με μανία την ένωση με την Ελλάδα. Το γεγονός ότι οι Έλληνες της Κύπρου αισθάνονταν ως αναπόσπαστο μέρος της Ελλάδας δικαιολογεί σε μεγάλο βαθμό το μεγάλο τους ενδιαφέρον και την εμπλοκή τους στα γεγονότα του εμφυλίου. Η Δεξιά επιδίωξε την εισαγωγή της εμφυλιακής αντιπαράθεσης και για λόγους πολιτικών αρχών αλλά κυρίως για λόγους σκοπιμότητας αφού στο νέο αυτό πεδίο σύγκρουσης μπορούσε να αντλήσει επιχειρήματα βοηθητικά προς τον σκοπό της, την επιβολή, δηλαδή, στην πλειοψηφία του λαού τη φοβία για τον εσωτερικό «εχθρό»<sup>19</sup>.

Σε αυτή τη χρονική περίοδο ιδρύθηκε η Ελ.Σοσ.Πρ. Κύπρου που αποτελεί και το αντικείμενο της παρούσας μελέτης καθώς και η ΠΕΚ. Ελ.Σοσ.Πρ. και ΠΕΚ άνηκαν στα εθνικόφρονα κόμματα της περιόδου. Ο Βασίλης Πρωτοπαπιάς υπογραμμίζει πως «*Το ουσιαστικότερο συγκολλητικό στοιχείο της Δεξιάς δεν ήταν η προσήλωση στο δόγμα «ένωσις*

<sup>18</sup> Αλέξης Αλέκου, *Οι πολιτικές εξελίξεις στην Κύπρο. 1945-1955*, διδακτορική διατριβή κατατεθειμένη στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα 2012, σελ. 234

<sup>19</sup> Στο ίδιο, σελ. 234.

και μόνον ένωσης» αλλά ο φανατικός αντικομμουνισμός»<sup>20</sup> Σε αυτή την παρατήρηση προέβη σε πολλές από τις εκθέσεις του κι ο Έλληνας πρόξενος Λιάτης ο οποίος μάλιστα χαρακτήριζε τους παράγοντες της δεξιάς δεξιόφρονες αντί για εθνικόφρονες<sup>21</sup>.

Παρά το γεγονός ότι το ΑΚΕΛ από τη δεκαετία του 1940 κ.ε ακολούθησε μια καθόλα ενωτική γραμμή –με διάλειμμα την περίοδο της Διασκεπτικής- εντούτοις οι πολέμιοι του χρησιμοποίησαν ως προπαγανδιστικό όπλο εναντίον του την ανθενωτική και αθεϊστική ρητορική του ΚΚΚ που παρέμενε ακόμη νωπή στη μνήμη τους<sup>22</sup>.

Μετά τον θάνατο του Τοποτηρητή Λεόντιου οι Αρχιεπισκοπικές εκλογές του 1947 ανέδειξαν ως Αρχιεπίσκοπο τον Μητροπολίτη Κυρηναίας. Ο Μητροπολίτης Κυρηναίας είχε την υποστηρίξη του ΚΕΚ, των άλλων οργανώσεων της Δεξιάς καθώς και της τότε νεοϊδρυθείσας οργάνωσης «Χ Κύπρου»<sup>23</sup>. Μέλη της «Χ» ήταν ακροδεξιά στοιχεία που επιστρατεύτηκαν κατευθείαν από τον ελληνικό εμφύλιο για την αντιμετώπιση του κυπριακού «κομμουνιστικού κινδύνου». Η οργάνωση «Χ» έκανε την εμφάνισή της στη Λεμεσό στα τέλη του 1946 μέλη της οποίας ήταν κυρίως βασιλόφρονες νεαροί αστικής τάξης<sup>24</sup>. Η δράση των Χιτών αφορούσε αποκλειστικά ενέργειες εναντίον των ηγετών των συντεχνιών και της Αριστεράς. Πλέον, από το 1947 τα ακροδεξιά στοιχεία καθόριζαν την πολιτική της Εθναρχίας<sup>25</sup>.

Στις εκλογές του 1949 η Αριστερά βρέθηκε κάτω από πολύ δυσμενείς συνθήκες: την ιδεολογική επίδραση του ελληνικού εμφυλίου, την ήττα του ΚΚΕ στον εμφύλιο που επηρέασε αρνητικά το ΑΚΕΛ, τις κατηγορίες για εθνική μειοδοσία εξαιτίας της προσωρινής στροφής της προς τη λύση της Αυτοκυβέρνησης ως ενδιάμεσο σταθμό για την Ένωση όταν αποδέχθηκε να συμμετάσχει στις εργασίες της Διασκεπτικής τον Μάη του 1948, τη σκληρότατη επιθετική πολιτική της Εθναρχίας εναντίον της<sup>26</sup>, την πολεμική των κομμάτων της Δεξιάς, της αποικιακής κυβέρνησης και των προξενείων τόσο της Ελλάδας όσο και των ΗΠΑ<sup>27</sup>.

<sup>20</sup> Πρωτοπαπάς, ο.π. σελ. 436.

<sup>21</sup> Στο ίδιο, σελ. 461.

<sup>22</sup> Κωνσταντίνα Κωνσταντίνου, *Ο αντίκτυπος του ελληνικού Εμφυλίου στην Κύπρο: Οι πολιτικές, κοινωνικοοικονομικές, εκπαιδευτικές και αθλητικές πτυχές*, εκδόσεις Ρίζες, Λευκωσία 2021, σελ. 513.

<sup>23</sup> Αλέκου, ο.π. σελ. 60.

<sup>24</sup> Στο ίδιο, σελ. 61.

<sup>25</sup> Στο ίδιο, σελ. 61.

<sup>26</sup> Εφημ. *Εφημερίς*, Κερόνεια 11 Σεπτεμβρίου 1948.

<sup>27</sup> Πρωτοπαπάς, ο.π. σελ. 452.

Στις δημοτικές εκλογές του 1949 το κυρίαρχο ζήτημα ήταν πόσους δημάρχους θα καταφέρουν να εκλέξουν «οι κομμουνιστάι». Η Δεξιά, από την πλευρά της, συνέπλευσε με την αναγεννημένη εκκλησιαστική ηγεσία, το πηδάλιο της οποίας είχε αναλάβει ο νέος Μητροπολίτης Κιτίου Μακάριος, ενωτικός και αντικομμουνιστής. Τόσο η Δεξιά όσο και η Εκκλησία της Κύπρου υιοθέτησαν ισχυρό αντικομμουνιστικό λόγο<sup>28</sup>.

Τα αποτελέσματα των εκλογών του 1949 σηματοδότησαν αφενός τη θριαμβευτική επιστροφή της Δεξιάς στο πολιτικό προσκήνιο και φανέρωσαν πως η «εθνικόφρων παράταξη» με τη σύμπραξη της Εθναρχίας κατέστη κυρίαρχη πια του πολιτικού παιχνιδιού, αφετέρου ότι η Αριστερά είχε στερηθεί από κάθε δυνατότητα ανάληψης πρωταγωνιστικού ρόλου στις μετέπειτα κυπριακές πολιτικές εξελίξεις.

Σε αντίθεση με το ΑΚΕΛ τα κόμματα του «δεξιού χώρου» ήταν «προσωποπαγή», με χαρακτήρα «ευκαιριακό» και ως εκ τούτο «πρόσκαιρο»<sup>29</sup>. Οι χαρακτηρισμοί αυτοί αποδεικνύονται από το γεγονός πως επισκιάστηκαν από την Εθναρχία όταν αυτή ανέκαμψε κατά τη δεκαετία του 1940 και εξαφανίστηκαν μετά την Ανεξαρτησία. Από τη δεκαετία του 1950 κ.ε όλοι οι πολιτικοί σχηματισμοί, θέλοντας και μη, έδωσαν τη θέση τους στην Εθναρχία η οποία ανέλαβε πια τον πρωταγωνιστικό ρόλο διαχείρισης του κυπριακού ζητήματος.

### 1.3 Καταληκτικό σχόλιο

Μέσα στη δεκαετία του 1940, μια δεκαετία κατά την οποία η υφήλιος συγκλονίστηκε από ένα αιματηρότατο παγκόσμιο πόλεμο και τον μετέπειτα διαχωρισμό της σε δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα οι Κύπριοι, προσπάθησαν να βρουν τον δικό τους βηματισμό. Η ίδρυση του ΑΚΕΛ και της ΚΕΚ, τα δύο πιο σημαντικά κόμματα της περιόδου, διαχώρησαν για πρώτη φορά τους Κύπριους σε δεξιόφρονες και κομμουνιστές, μια διαίρεση που πήρε έντονες διαστάσεις λόγω του ελληνικού εμφυλίου. Ο ελληνικός εμφύλιος όξυνε τα πολιτικά πάθη και οι σχέσεις των δύο παρατάξεων έφτασαν στα όρια του εμφυλίου<sup>30</sup>. Μια ένοπλη σύγκρουση στο πρότυπο της ελληνικής εμφύλιας διαμάχης αποφεύχθηκε χάρη κυρίως στην αποικιακή κυβέρνηση που δεν επιθυμούσε καμία ενέργεια αμφισβήτησης της απόλυτης

<sup>28</sup> Εφημ. *Κερύνεια*, Κερύνεια, 7 Μαΐου 1949 και *Έθνος*, Λευκωσία 22 Μαΐου 1949.

<sup>29</sup> Πρωτοπαπάς, ό.π. σελ. 561.

<sup>30</sup> Στο ίδιο, σελ. 437.

κυριαρχίας της<sup>31</sup>. Από την άλλη, οι τοποθετήσεις της Μεγάλης Βρετανίας πως ο πόλεμος γίνεται για την υπεράσπιση της ελευθερίας των Λαών αύξησε τις προσδοκίες των Κυπρίων πως με τη λήξη του πολέμου η Μεγάλη Βρετανία θα συναινούσε στην ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Το γεγονός αυτό αναζωπύρωσε τον ενωτικό αγώνα και το αίτημα της ένωσης έγινε η παντιέρα όλων των κυπριακών πολιτικών σχηματισμών.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο έδρασε η Ελ.Σοσ.Πρ., ιδρυθείσα από τον πρώην Βουλευτή του Νομοθετικού Συμβουλίου και για δέκα συναπτά έτη Δήμαρχο Πάφου, Χριστόδουλο Γαλατόπουλο.

Ο Χριστόδουλος Γαλατόπουλος γεννήθηκε στην Πάφο. Σπούδασε νομική στην Αγγλία. Το 1926 ίδρυσε την Τεκτονική Στοά των «Ροδοσταυριτών» και κατά τα έτη 1926-1929 εξέδιδε τα «Παφιακά Χρονικά» ως παράρτημα της εφημερίδας «Χρόνος» του Δημήτρη Δημητριάδη, αριστερών φρονημάτων<sup>32</sup>. Μάλιστα, οι Βρετανοί κατά τη δεκαετία του 1930 κατέτασαν τον Χρ. Γαλατόπουλο ανάμεσα στους σεσημασμένους κομμουνιστές της Κύπρου έχοντας μάλιστα για αυτόν ειδικό φάκελο. Το 1929 άρχισε να εκδίδει την εφημερίδα «Πολιτική Επιθεώρηση». Εκλέχτηκε βουλευτής το 1927 και το 1930. Συνελήφθη για τη δράση του στα Οκτωβριανά και καταδικάστηκε σε τέσσερα χρόνια φυλάκισης<sup>33</sup>. Κατά τη διάρκεια της φυλάκισής του ολοκλήρωσε τη συγγραφή δύο ποιητικών άθλων: ο πρώτος ήταν το «Παγκόσμιο Άσμα», ποίημα αποτελούμενο από δώδεκα χιλιάδες στίχους και ο δεύτερος η μετάφραση από τα αγγλικά του «Χαμένου Παράδεισου» του Μίλτωνα, ένα μεταφραστικό άθλο που αποτελείται από δώδεκα βιβλία<sup>34</sup>. Υπήρξε ένας από τους πρωτεργάτες της ίδρυσης της ΠΕΚ και ως νομικός ανέλαβε μαζί με άλλους τη σύνταξη του Καταστατικού του κόμματος<sup>35</sup>. Το 1943 όταν οι Άγγλοι χαλάρωσαν, λόγω του Β'Π.Π, τα σκληρά αποικιακά τους μέτρα, διεξήχθησαν δημοκρατικές εκλογές στις οποίες ο Γαλατόπουλος αναδείχθηκε Δήμαρχος Πάφου, κερδίζοντας τους υποψηφίους του ΑΚΕΛ και της Αριστεράς<sup>36</sup>. Τον ίδιο χρόνο ίδρυσε την Ελ.Σοσ.Πρ. και το 1944 ξεκίνησε την επανέκδοση της «Πολιτικής Επιθεώρησης» με το όνομα «Νέα Πολιτική Επιθεώρηση» ως, αυτή τη φορά, το εκφραστικό όργανο του κόμματος. Επανεκλέχθηκε Δήμαρχος το 1946 και το 1949. Κατά τη διάρκεια της δημαρχίας του (1943 – 1953) η Πάφος εξωραϊστηκε με έργα

<sup>31</sup> Κωνσταντίνου, ο.π. σελ. 522.

<sup>32</sup> Ανδρέας Μακρίδης, (επιμ), *Στις φλόγες του Κυβερνείου. Το ανέκδοτο ημερολόγιο του Χριστόδουλου Γαλατόπουλου για την εξέγερση του Οκτωβρίου του 1931*, Εκδόσεις Επιφανείου, Λευκωσία, 2011, σελ. 37.

<sup>33</sup> Στο ίδιο, σελ. 38.

<sup>34</sup> Στο ίδιο, σελ. 60.

<sup>35</sup> Στο ίδιο, σελ. 39.

<sup>36</sup> Στο ίδιο, σελ. 40.

τα οποία την κοσμούν μέχρι και σήμερα. Το 1949 με πρωτοβουλία του Γαλατόπουλου καθιερώθηκε ο θεσμός των «Παλαμικών Γιορτών» κάνοντας την Πάφο «*πρωτεύουσα στην Παλαμική Γεωγραφία*»<sup>37</sup>. Το 1953 συνελήφθηκε από τους Άγγλους και οδηγήθηκε στο δικαστήριο με την κατηγορία της υποκίνησης επεισοδίων που έγιναν από τους μαθητές για τον εορτασμό της στέψης της βασίλισσας Ελισάβετ<sup>38</sup>. Ο Χριστόδουλος Γαλατόπουλος απεβίωσε το 1954 μετά από εγκεφαλική αιμορραγία<sup>39</sup>.

Η παρούσα μελέτη δεν καταπιάνεται με όλο το φάσμα της πολιτικής δράσης της Ελ.Σοσ.Πρ. αλλά επικεντρώνεται σε μικρά επιμέρους σημεία της. Συγκεκριμένα, μελετάται η διετία 1943 -1944. Στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζω την παρουσία της Ελ.Σοσ.Πρ. κατά την περίοδο αυτή αφού το κόμμα ιδρύθηκε το 1943. Ο στόχος του πρώτου κεφαλαίου ήταν η μελέτη του αποτυπώματος που άφησε το εν λόγω κόμμα στην κυπριακή αρθρογραφία κατά τα δύο πρώτα χρόνια της δράσης του. Στο δεύτερο κεφάλαιο, μελετώ το εκφραστικό όργανο του κόμματος, τη «Νέα Πολιτική Επιθεώρηση», με στόχο να εξετάσω την ιδεολογία και τις βασικές του αρχές. Στο τρίτο κεφάλαιο, επικεντρώνω τη μελέτη μου στη στάση που κράτησε η Ελ.Σοσ.Πρ. στην προσπάθεια επίτευξης Εθνικής Ενότητας το 1944, μια πρωτοβουλία του τότε Τοποτηρητή Λεόντιου.

Κρίνω πως το γεγονός αυτό έχει μια ιδιαίτερη σημασία αφού η Εκκλησία, μέσω του Τοποτηρητή, προέβη σε μια προσπάθεια επίτευξης εθνικής ενότητας συμπεριλαμβάνοντας, για πρώτη φορά μέχρι τότε, και την Αριστερά στον αγώνα επίλυσης του εθνικού ζητήματος. Η πράξη αυτή ήταν πρωτοποριακή κι άκρως επαναστατική για τα δεδομένα της εποχής αν αναλογιστεί κανείς πως η πρωτοβουλία προήλθε από την Εκκλησία. Αν μάλιστα λάβει κανείς υπόψη πως βρισκόμαστε σε περίοδο εμφυλίου πολέμου, το γεγονός αυτό αποκτά μια ενδιαφέρουσα οπτική και μια βαρύνουσα σημασία. Σε αυτή τη χρονική στιγμή επιλέγω να τερματίσω την έρευνά μου.

---

<sup>37</sup> Στο ίδιο, σελ. 55.

<sup>38</sup> Αντ. Ι. Σωτηριάδη, Χριστόδουλος Γαλατόπουλος. Εθνικός αγωνιστής- Δήμαρχος- Ποιητής, Πάφος, 1993, σελ. 17.

<sup>39</sup> Στο ίδιο, σελ. 17.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 - Η παρουσία στον Κυπριακό Τύπο

Στο παρόν κεφάλαιο εξετάζω την παρουσία της «Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας» και του Χριστόδουλου Γαλατόπουλου στις εφημερίδες που είναι δημοσιευμένες στο ψηφιοποιημένο αρχείο Τύπου του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών με ημερομηνία από την 1<sup>η</sup> Ιανουαρίου 1943 μέχρι και την 31<sup>η</sup> Δεκεμβρίου 1944.

Πρωταρχικό μου μέλημα ήταν να εντοπίσω την ημερομηνία ίδρυσης του κόμματος, ανακοινώσεις στον κυπριακό Τύπο για την ίδρυσή του, το καταστατικό του, την ιδρυτική του διακήρυξη, τα μέλη του ή τις βασικές του αρχές. Έχοντας ως στόχο τη συλλογή αυτών των πληροφοριών επικεντρώθηκα στη μελέτη του ψηφιοποιημένου αρχείου των κυπριακών εφημερίδων που εκδόθηκαν το 1943 αφού η ίδρυση της Ελ.Σοσ.Πρ. τοποθετείται σε αυτή τη χρονική περίοδο<sup>40</sup>. Η έρευνα δεν μου έδωσε το επιθυμητό αποτέλεσμα για αυτό και την επέκτεινα στις εφημερίδες που εκδόθηκαν μέχρι και τον Δεκέμβρη του 1944. Παρά την επέκταση του χρονικού ορίου πάλι δεν κατάφερα να βρω τις προσδοκώμενες απαντήσεις γεγονός που με οδήγησε σε συγκεκριμένα συμπεράσματα τα οποία και παρουσιάζονται στο τέλος του κεφαλαίου.

Η έρευνά μου επικεντρώθηκε στις πιο κάτω εφημερίδες: «*Πάφος*», «*Φωνή της Κύπρου*», «*Ο Παρατηρητής*», «*Ανεξάρτητος*», «*Εσπερινή*», «*Κυπριακός Τύπος*», «*Νέος Κυπριακός Φύλαξ*» και «*Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*»<sup>41</sup>. Στο παρόν κεφάλαιο δεν γίνεται αναφορά στη «*Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*» αφού για αυτήν αφιερώνεται ξεχωριστό κεφάλαιο.

Στις εφημερίδες της εν λόγω περιόδου έγιναν βέβαια αρκετές αναφορές στον Χρ. Γαλατόπουλο ο οποίος όμως πάντοτε παρουσιαζόταν με την ιδιότητά του ως Δήμαρχος Πάφου ή πρώην Βουλευτής.

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζω τα τεύχη (όχι με βάση τη χρονολογία έκδοσης αλλά με βάση την εφημερίδα στην οποία δημοσιεύθηκαν) στα οποία γίνεται λόγος για τον Χρ. Γαλατόπουλο οι πληροφορίες των οποίων στο τέλος με βοήθησαν να καταλήξω σε

<sup>40</sup> Ο Χριστόδουλος Γαλατόπουλος στην πρώτη επίσημη διακήρυξη της Ελ.Σοσ.Πρ.ς που δημοσιεύθηκε στη «*Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*» στις 19 Αυγούστου 1944 δήλωσε πως το κόμμα ιδρύθηκε ένα χρόνο πριν, χωρίς να δίνει όμως ακριβή ημερομηνία.

<sup>41</sup> Η εφημερίδα «*Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*» ήταν το επίσημο εκφραστικό όργανο της Ελ.Σοσ.Πρ.ς. Αποτελεί επανέκδοση της «*Πολιτικής Επιθεώρησης*», εφημερίδα που εξέδιδε ο Χριστόδουλος Γαλατόπουλος κατά την τριετία 1929 με 1931.

συγκεκριμένα συμπεράσματα σχετικά με την Ελ.Σοσ.Πρ. τα οποία και παρουσιάζω στο τέλος του κεφαλαίου.

Ως καταληκτικά σχόλια θα ήθελα να αναφέρω τα εξής:

α) η πρώτη φορά που χρησιμοποιήθηκε σε κυπριακή εφημερίδα ο όρος ΠΕΣΠ (εξαιρουμένης της «*Νέας Πολιτικής Επιθεώρησης*», αφού για αυτή γίνεται ξεχωριστή αναφορά στο επόμενο κεφάλαιο) ήταν από την εφημερίδα «*Κυπριακός Τύπος*» στο τεύχος με ημερομηνία 30 Οκτωβρίου 1944<sup>42</sup>, γεγονός που με προβλημάτισε αφού η επίσημη βιβλιογραφία καθώς και η πρώτη επίσημη διακήρυξη του κόμματος<sup>43</sup> τοποθετεί την ίδρυσή της ήδη από το 1943, σχεδόν δηλαδή ένα χρόνο νωρίτερα.

β) ο κυπριακός Τύπος κατά τα δύο πρώτα χρόνια δράσης της Ελ.Σοσ.Πρ. προσπέρασε με αδιαφορία την ίδρυση ενός νέου κόμματος και δεν ενδιαφέρθηκε να παρουσιάσει ή και να σχολιάσει εκτενώς τη δράση του. Ο Τύπος άρχισε να αρθρογραφεί για το κόμμα αυτό όταν ο Τοποτηρητής Λεόντιος το προσκάλεσε να λάβει μέρος στην προσπάθεια δημιουργίας Εθνικής Ενότητας μαζί με τα άλλα τρία μεγάλα κόμματα της εποχής, ήτοι το ΚΕΚ, την ΠΕΚ και το ΑΚΕΛ τον Οκτώβριο του 1944. Μέχρι τότε η Ελ.Σοσ.Πρ. βρισκόταν στο περιθώριο της πολιτικής ζωής.

Για να τεκμηριώσω τα παραπάνω παρουσιάζω αναλυτικά την παρουσία της Ελ.Σοσ.Πρ. σε άρθρα της συγκεκριμένης περιόδου.

## 2.1 Εφημερίδα «ΠΑΦΟΣ»

Σε δημοσίευσμά της πληροφορεί πως διάφορες οργανώσεις κατόπιν συνεννόησης με τον Χρ. Γαλατόπουλο, τότε Δήμαρχο Πάφου, κατήρτισαν κοινό πρόγραμμα εορτασμού για την επέτειο της 25<sup>ης</sup> Μαρτίου<sup>44</sup>. Στην εκδήλωση έλαβαν μέρος οι μαθητές του Γυμνασίου, οι αθλητές του Κινύρα, μέλη του ΑΚΕΛ και της ΕΠΕΝ (Ελληνική Παφιακή Νεολαία<sup>45</sup>) - όρος

<sup>42</sup> «Ποιοι τροπιλλίζουν την Εθνική Ενότητα», *Κυπριακός Τύπος*, Λευκωσία, 30 Οκτωβρίου 1944.

<sup>43</sup> «Διακήρυξη της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας Κύπρου», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 19 Αυγούστου 1944.

<sup>44</sup> «Μεγαλοπρεπέστατος ο εορτασμός της εθν. εορτής εις Πάφον», *Πάφος*, Πάφος, 30 Μαρτίου 1944.

<sup>45</sup> Οι Ενώσεις της Παφιακής Ελληνικής Νεολαίας (ΕΠΕΝ) εντάσσονταν στην Ελ.Σοσ.Πρ. και αυτές αναφέρονται πρώτες στην Επίσημη Διακήρυξη της Ελ.Σοσ.Πρ.ς ως υπογράφουσες την Διακήρυξη. Η Διακήρυξη δημοσιεύτηκε στη «*Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*» στο τεύχος της 19<sup>ης</sup> Αυγούστου 1944.

που σε αρκετές περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκε για να δηλώσει την Ελ.Σοσ.Πρ.. Το σημαντικό στοιχείο στη συγκεκριμένη δημοσίευση είναι το γεγονός πως στις αρχές Μαρτίου του 1944 ο Χρ. Γαλατόπουλος και η ΕΠΕΝ δεν αρνούνταν να συνεργαστούν με το ΑΚΕΛ.

## 2.2 Εφημερίδα «ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ»

Αναφορά στον Χρ. Γαλατόπουλο γίνεται σε άρθρο που πληροφορεί για την πρόσκληση που απέστειλε ο Τοποτηρητής Λεόντιος, τον Μάη του 1943, στους επτά βουλευτές της περιόδου του 1930 ώστε να συζητήσουν για τον καταρτισμό Εθνικού Συμβουλίου<sup>46</sup>. Το σημαντικό στο συγκεκριμένο άρθρο είναι πως ενώ γίνεται ονομαστική αναφορά στο ΚΕΚ, ΠΕΚ και ΑΚΕΛ δεν κατονομάζεται η Ελ. Σοσιαλιστική Πρωτοπορεία, γεγονός που κατά την άποψή μου, τοποθετεί την ίδρυσή της μετά τον Μάη του 1943. Το στοιχείο αυτό συνάδει και με την πρώτη επίσημη διακήρυξή της η οποία, μπορεί να μην δίνει ακριβή ημερομηνία ίδρύσεως αλλά την τοποθετεί γύρω στον Αύγουστο του ίδιου χρόνου<sup>47</sup>. Στις συναντήσεις που ακολούθησαν αρχής γενομένης του Οκτωβρίου τα δημοσιεύματα άρχισαν να κάνουν λόγο για την Ελ.Σοσ.Πρ.. Ο Χρ. Γαλατόπουλος έλαβε μέρος στη σύσκεψη με τη διπλή του ιδιότητα, ως Δήμαρχος και πρώην Βουλευτής. Πέραν αυτού του άρθρου δεν κατάφερα να εντοπίσω κάποια άλλη αναφορά στον Χρ. Γαλατόπουλο ή στο κόμμα του κατά την υπό εξέταση περίοδο.

## 2.3 Εφημερίδα «Ο ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ»

Παραθέτει αυτούσιο το τηλεγράφημα<sup>48</sup> που έστειλε στις 4 Απριλίου 1943 το Δημοτικό Συμβούλιο Πάφου, το οποίο υπογράφει ο Χρ. Γαλατόπουλος ως Δήμαρχος της πόλης<sup>49</sup>. Το

<sup>46</sup> «Σύσκεψις του Σεβ. Τοποτηρητού μετά των τέως βουλευτών», *Η φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία, 22 Μαΐου 1943.

<sup>47</sup> Για την ιδρυτική διακήρυξη και το περιεχόμενό της παραθέτω πληροφορίες στο επόμενο υποκεφάλαιο.

<sup>48</sup> «Το σταλέν προς τον Υπουργό των Αποικιών τηλεγράφημα του Δημοτικού Συμβουλίου Πάφου», *Ο Παρατηρητής*, Λεμεσός, 8 Απριλίου 1943.

<sup>49</sup> Κρίνω σημαντικό να παραθέσω το τηλεγράφημα αφού φανερώνει τη θέση του Χρ. Γαλατόπουλου απέναντι στη λύση της αυτοκυβέρνησης: «Ελληνικά μέλη Δημοτικού Συμβουλίου Πάφου μόλις εκλεγέντα κατόπιν στέρησεως πολιτικών δικαιωμάτων μας επί δωδεκαετίαν, κατάπληχτα πληροφορήθησαν δηλώσεις Υπουργού Αποικιών εν τη Βουλή των Λόρδων ότι τελικοί σκοποί βρετανικής κυβερνήσεως είνε η παραχώρησις αυτοκυβερνητικών θεσμών εις Κύπρον. Ελληνική Κύπρος πάντοτε έθεσε ως τελικόν σκοπόν της την εθνικήν

τηλεγράφημα ενδιαφέρει από την άποψη πως ήδη από το 1943 ο Χρ. Γαλατόπουλος ήταν σθεναρά εναντίον της λύσης της αυτοκυβέρνησης, μια στάση που επαναλαμβάνεται και στη συνέχεια όπως διαπιστώνουμε από τη θέση που πήρε έναντι της Διασκεπτικής. Το γεγονός αυτό δείχνει μια συνέπεια λόγων και ιδεολογίας στο ζήτημα αυτό. Ρητά αναφέρει στο τηλεγράφημά του πως μοναδική λύση για το εθνικό ζήτημα της Κύπρου είναι η ένωση με την Ελλάδα και πως η λύση της αυτοκυβέρνησης και η παραχώρηση πολιτικών ελευθεριών δεν είναι παρά προσωρινά στάδια μέχρι την εκπλήρωση αυτών που ο ίδιος χαρακτηρίζει «φυσικούς πόθους» εννοώντας την ένωση.

Η επόμενη αναφορά στον Χρ. Γαλατόπουλο εντοπίστηκε σε άρθρο σχετικό με την έκδοση του περιοδικού «Κυπριακή Επιθεώρησης<sup>50</sup>». Σε επόμενο τεύχος «Ο Παρατηρητής» πληροφορεί για την ομιλία που έδωσε ο Γαλατόπουλος στο Ριάλτο παίρνοντας θέση υπέρ του ΚΕΚ στις επερχόμενες εκλογές<sup>51</sup> και δεύτερον δημοσιεύει το περιεχόμενο δύο τηλεγραφημάτων του Χρ. Γαλατόπουλου<sup>52</sup>. Το πρώτο είναι προς τον στρατηγό Αϊζενχάουερ που έστειλε στις 9.9.1943 στο οποίο εκφράζει τη χαρά του για την παράδοση της Ιταλίας και εκφράζει τον πόθο για την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Το δεύτερο τηλεγράφημα στάλθηκε προς τον Κυβερνήτη της Κύπρου με ευχές για τα γενέθλια της Βασίλισσας.

Από τις εν λόγω αναφορές θέλω να επισημάνω τα εξής τρία σημεία: τη σύμπραξη του Γαλατόπουλου με το ΚΕΚ, μια σύμπραξη που προκάλεσε την έντονα αρνητική αντίδραση της ΠΕΚ και σχολιάστηκε επανειλημμένα στον Κυπριακό Τύπο<sup>53</sup>, δεύτερον τις καλές σχέσεις που επιθυμούσε να έχει με τη Βρετανία, τρίτον δεν αποδίδεται στον Γαλατόπουλο η ιδιότητα του ηγέτη Κόμματος.

Σε κανένα από τα τεύχη της εφημερίδας «Ο Παρατηρητής» της υπό εξέταση περιόδου δεν γίνεται αναφορά στην ίδρυση της Ελ.Σοσ.Πρ..

---

ένωσιν και αποκατάστασιν της με την Ελλάδα, στέργει δε μόνον εν τω μεταξύ μέχρι πέρας πολέμου ως προσωρινά κάθε μέτρα πολιτικών ελευθεριών ή αυτοκυβερνήσεως μέχρι εκπληρώσεως φυσικών πόθων της δια την εθνικής της αποκατάστασιν. Πάφος 4.4.1943. Χριστόδουλος Γαλατόπουλος Δήμαρχος».

<sup>50</sup> «Εκδόσεις», *Ο Παρατηρητής*, Λεμεσός, 5 Αυγούστου 1943.

<sup>51</sup> «Ειδήσεις και Σχόλια», *Ο Παρατηρητής*, Λεμεσός, 1 Οκτωβρίου 1943.

<sup>52</sup> «Επίσημα τηλεγραφήματα προς τον Δήμαρχον Πάφου», *Ο Παρατηρητής*, Λεμεσός, 1 Οκτωβρίου 1943.

<sup>53</sup> «Το καθήκον της ΠΕΚ», *Ανεξάρτητος*, Λευκωσία, 7 Οκτωβρίου 1943, «Σιωπή! Ωμίλησεν ο κ. Γαλατόπουλος», *Ανεξάρτητος*, Λευκωσία, 29 Σεπτεμβρίου 1943, «Η ΠΕΚ και ο κ. Γαλατόπουλος», *Κυπριακός Τύπος*, Λευκωσία, 12 Οκτωβρίου 1943, «Αι βιογραφίαι των ηγητόρων της Λεμεσού», *Κυπριακός Τύπος*, Λευκωσία, 18 Οκτωβρίου 1943.

## 2.4 Εφημερίδα «ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΣ»

Στο τεύχος με ημερομηνία 29 Σεπτεμβρίου 1943 δημοσιεύθηκε άρθρο με τίτλο: «*Σιωπή! Ωμίλησεν ο κ. Γαλατόπουλος*». Το ενδιαφέρον σε αυτό το άρθρο είναι η παρουσίαση του ιδεολογικού αποτυπώματος που, σύμφωνα πάντα με τον αρθρογράφο, άφησε πίσω του ο Γαλατόπουλος. Στην αρχή της πολιτικής του καριέρας υποστηρίζεται πως ο Γαλατόπουλος ήταν «*εξτρεμιστής σοσιαλιστής*»<sup>54</sup>. Στις εκλογές του 1931 υπήρξε «*ύποψήπιος βουλευτής μέ σύμμαχον τό.Κ.Κ.Κ.*»<sup>55</sup>. Από το 1931 ήταν μια «*συμπαθητική ποιητική φυσιογνωμία, άνευ πολιτικής σημασίας*» μέχρι το 1942 και μέρος του 1943 κατά το οποίο διάστημα ήταν ένθερμος υποστηρικτής της ΠΕΚ. Η ομιλία του από το βήμα του Εθνικού Συνδυασμού στη Λεμεσό, είναι απόδειξη, σύμφωνα με τον αρθρογράφο, για την ιδεολογική ασυνέπεια που χαρακτηρίζει τον Γαλατόπουλο αφού μέσα σε διάστημα λίγων χρόνων από «*εξτρεμιστής σοσιαλιστής*» κατέληξε να υιοθετεί το «*εθνικό ντελίριο*» της Δεξιάς.

Το συγκεκριμένο άρθρο παρόλο που εκδόθηκε τον Σεπτέμβριο, τέσσερις μόνο μήνες πριν το τέλος του 1943, δεν κάνει λόγο για ίδρυση κόμματος από τον Χρ. Γαλατόπουλο στο σημείο της επιγραμματικής παρουσίασης της πορείας του Γαλατόπουλου στο κυπριακό πολιτικό και μη σκηνικό, παρόλο που η Διακήρυξη της Ελ.Σοσ.Πρ. τοποθετεί την ίδρυσή της περί τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου<sup>56</sup>.

Σε επόμενο τεύχος, άρθρο που φέρει την υπογραφή «*Αγρότης, (Μέλος Αγροτικού Συνδέσμου της ΠΕΚ)*» κατηγορεί τον Γαλατόπουλο πως η απόφασή του να αναμειχθεί στην προεκλογική κίνηση Λεμεσού υπέρ του «Εθνικού Συνδυασμού» καταστρατηγεί το ίδιο το καταστατικό της ΠΕΚ που ορίζει πως «*απαγορεύεται αυστηρώς δια τα μέλη της ΠΕΚ να είναι ταυτοχρόνως μέλη άλλης επαγγελματική ή πολιτικής οργάνωσης ή να λαμβάνη ενεργόν μέρος στις πολιτικές ή επαγγελματικές διαμάχες των διαφόρων ζένον προς την ΠΕΚ παρατάξεων*» και ταυτοχρόνως σκιαγραφεί έναν πολιτικό που δεν έχει σταθερή πολιτική ιδεολογία αφού ενώ ξεκίνησε ως «*φιλαγρότης*» κατέληξε να υποστηρίζει τον Εθνικό Συνδυασμό Λεμεσού<sup>57</sup>.

<sup>54</sup> Την ίδια πληροφορία εντόπισα και στο βιβλίο του Πρωτοπαπά ο.π. σελ. 384, στο οποίο αναφέρει πως οι Βρετανοί ενέταξαν τον Γαλατόπουλο ανάμεσα στους Κύπριους κομμουνιστές έχοντας μάλιστα για αυτόν ειδικό φάκελο.

<sup>55</sup> Την ίδια πληροφορία εντόπισα στο βιβλίο του Πρωτοπαπά, ο.π. σελ. 384.

<sup>56</sup> «Διακήρυξις της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας Κύπρου», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 19 Αυγούστου 1944.

<sup>57</sup> «Το καθήκον της ΠΕΚ», *Ανεξάρτητος*, Λευκωσία, 7 Οκτωβρίου 1943.

Στο σημείο αυτό φαίνεται πως οι κατηγορίες δεν είναι άνευ ερείσματος. Η Παναγροτική Ένωση μετά από συνέλευση προέβη σε ειδική τροποποίηση του καταστατικού της και κήρυξε τον Χρ. Γαλατόπουλο ενεργό μέλος του κόμματος χάρη στον ρόλο που είχε στη σύνταξη του ιδρυτικού καταστατικού της ΠΕΚ και χάρη στα φιλαγροτικά του αισθήματα<sup>58</sup>. Ο Χρ. Γαλατόπουλος παρά την εξαίρεση που έγινε προς τιμή του και την ακολουθείσα δήλωσή του πως δεν υπάρχει καμία ανάγκη πλέον για αυτόν να συμμετάσχει σε οποιοδήποτε άλλο κυπριακό κόμμα, επέλεξε να υποστηρίξει τον Εθνικό Συνδυασμό Λεμεσού στις δημοτικές εκλογές του 1943.

Εντόπισα για πρώτη φορά να χρησιμοποιείται από την εφημερίδα «Ανεξάρτητος» ο όρος ΠΕΣΠ στο άρθρο: «Εθνική ενότης του κυπριακού λαού. Θεωρείται ως γεγονός τετελεσμένον»<sup>59</sup>. Το άρθρο πληροφορεί πως τα τέσσερα κόμματα, ΚΕΚ, ΠΕΚ, ΠΕΣΠ και ΑΚΕΛ, μετά από συνεδρία τους στη Λευκωσία, στο οίκημα του Εθνικού Κόμματος, συμφώνησαν να υπογράψουν το «*συμφωνηθέν πρωτόκολλον*» για εθνική ενότητα υπό την προεδρία του Τοποτηρητή Λεόντιου χωρίς μάλιστα να υποβάλουν άλλους όρους. Συμφώνησαν πως θα συζητήσουν σε σύσκεψή τους το Αναλυτικό Σύμφωνο το οποίο υπέβαλε το ΑΚΕΛ, κατόπιν συμφωνίας και των άλλων κομμάτων. Προσθέτει πως ο Χρ. Γαλατόπουλος θα υποβάλει άλλο Αναλυτικόν προς συζήτηση ενώ το ΚΕΚ θα εξετάσει τις απόψεις και των δύο εγγράφων.

Το σημαντικό σε αυτό το άρθρο είναι ότι είναι η πρώτη φορά που εντοπίζω γενικά σε κυπριακή εφημερίδα, εκτός από τη «Νέα Πολιτική Επιθεώρηση», να χρησιμοποιείται ο όρος «*Παγκύπρια Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορεία*». Η «Νέα Πολιτική Επιθεώρηση» χρησιμοποιεί κυρίως την ονομασία «*Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορεία*» χωρίς να κάνει χρήση του επιθετικού προσδιορισμού «Παγκύπρια».

Από τον Νοέμβριο του 1944 αρχίζει να χρησιμοποιείται πιο συχνά ο όρος ΠΕΣΠ. Στο άρθρο «*Αι εκλογαί εκκλησιαστικών επιτροπών*»<sup>60</sup> αναφέρεται πως το ΑΚΕΛ θα υποστηρίξει όλους τους υποψήφιους της ΠΕΚ, ΚΕΚ και ΠΕΣΠ για τις εκλογές των εκκλησιαστικών επιτροπών ενώ το ίδιο θα απέχει με «*βασικόν σκοπόν νά υποστηριχθή ή Εθνική Ένότης, ή Έθναρχία καί ή κεφαλή τής Εκκλησίας*»<sup>61</sup>.

<sup>58</sup> «Καταστατική πράξις διά τον κ. Γαλατόπουλον», *Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία, 3 Μαΐου 1943.

<sup>59</sup> «Εθνική ενότης του κυπριακού λαού. Θεωρείται ως γεγονός τετελεσμένον», *Ανεξάρτητος*, Λευκωσία, 25 Νοεμβρίου 1944.

<sup>60</sup> «Αι εκλογαί εκκλησιαστικών επιτροπών», *Ανεξάρτητος*, Λευκωσία, 26 Νοεμβρίου 1944.

<sup>61</sup> Στο ίδιο

## 2.5 Εφημερίδα «ΕΣΠΕΡΙΝΗ»

Στη στήλη «*Σύντομα τοπικά νέα*»<sup>62</sup> οι αναγνώστες πληροφορούνται για την ομιλία που εκφώνησε ο Χρ. Γαλατόπουλος στις προεκλογικές συγκεντρώσεις του Εθνικού Συνδυασμού, στο Ριάλτο στη Λεμεσό. Και στις δύο περιπτώσεις του αποδίδεται η ιδιότητα του Δημάρχου Πάφου και δεν γίνεται καμία αναφορά στην Ελ.Σοσ.Πρ.. Στη στήλη «*Κοινωνικά*»<sup>63</sup> αναγγέλλεται ότι ο Χρ. Γαλατόπουλος θα δώσει διάλεξη στις 19 Δεκεμβρίου με θέμα «*Εθνισμός και Διεθνισμός*». Η μόνη ιδιότητα που του αποδίδεται είναι αυτή του Δημάρχου.

Πάλι στήλη «*Σύντομα τοπικά νέα*»<sup>64</sup> δημοσιεύονται τα τηλεγραφήματα που αντάλλαξαν ο Κυβερνήτης Σερ Χιου Φουτ και ο Χρ. Γαλατόπουλος με χριστουγεννιάτικες ευχές. Στο ιδιαίτερα φιλικό τηλεγράφημά του ο Γαλατόπουλος ευχαριστεί τον Κυβερνήτη για τις εγκάρδιες ευχές του εκφράζοντας και τη δική του ευχή για κοινωνική δικαιοσύνη «*άμεσα εις όλους τους λαούς και όλες τας τάξεις των ανθρώπων*». Στην ίδια στήλη δίνονται πληροφορίες για την επίσκεψη του Φουτ μαζί με τον Διοικητή της Πάφου Γκρην Βέη στην Πάφο όπου τους υποδέχθηκε ο Χρ. Γαλατόπουλος και τα μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου και μαζί επισκεφθηκαν το λιμανάκι της Πάφου, την εκκλησία της Θεοσκέπαστης και το νοσοκομείο. Από τη συγκεκριμένη στήλη κρατώ τον ιδιαίτερα φιλικό τόνο του τηλεγραφήματος του Χρ. Γαλατόπουλου και τις καλές σχέσεις του με τον Κυβερνήτη.

Ξανά στην στήλη «*Σύντομα Τοπικά Νέα*»<sup>65</sup> αναγγέλλεται η έναρξη της έκδοσης της «*Νέας Πολιτικής Επιθεώρησης*» η οποία παρουσιάζεται ως το «*Όργανο της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας και Ελεύθερης Σκέψης*». Η στήλη πληροφορεί πως το πρώτο τεύχος θα κυκλοφορήσει το «*προσεχές Σάββατο*»<sup>66</sup> και πως η εφημερίδα αυτή είχε ξανακυκλοφορήσει τα χρόνια 1929-1931.

Από τις 6 Ιανουαρίου 1944 μέχρι και τις 31 Δεκεμβρίου του ίδιου χρόνου δεν κατάφερα να εντοπίσω κάποια αναφορά στην *Ελ.Σοσ.Πρ.*

<sup>62</sup> «*Σύντομα τοπικά νέα*», *Εσπερινή*, Λευκωσία, 27 Σεπτεμβρίου και 2 Οκτωβρίου 1943.

<sup>63</sup> «*Κοινωνικά*», *Εσπερινή*, Λευκωσία, 17 Δεκεμβρίου 1943.

<sup>64</sup> «*Σύντομα τοπικά νέα*», *Εσπερινή*, Λευκωσία, 28 Δεκεμβρίου 1943.

<sup>65</sup> «*Σύντομα τοπικά νέα*», *Εσπερινή*, Λευκωσία, 6 Ιανουαρίου 1944.

<sup>66</sup> Το πρώτο τεύχος της *Νέας Πολιτικής Επιθεώρησης* κυκλοφόρησε όπως πολύ σωστά δημοσίευσε η στήλη στις 8 Ιανουαρίου 1944.

## 2.6 Εφημερίδα «ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΤΥΠΟΣ»

Σε ενημερωτικό της άρθρο<sup>67</sup> δίνονται πληροφορίες ως προς την απόφαση σχηματισμού Εθνικού Συμβουλίου. Γίνεται λόγος για τη συμμετοχή του Χρ. Γαλατόπουλου, με την ιδιότητά του ως πρώην βουλευτής του Νομοθετικού. Δεν γίνεται καμία αναφορά στην Ελ.Σοσ.Πρ. παρόλο που στους συμμετέχοντες κατονομάζονται ΠΕΚ και ΑΚΕΛ.

Στο άρθρο «*Η ΠΕΚ και ο κ. Γαλατόπουλος*»<sup>68</sup> ασκείται αυστηρή κριτική στον Χρ. Γαλατόπουλο για τη συμμετοχή του στην προεκλογική εκστρατεία του «Εθνικού Συνδυασμού» Λεμεσού υποστηρίζοντας το «*χρυσάιον αστικόν συνονθύλευμα*»<sup>69</sup> χωρίς να ενημερώσει εκ των προτέρων το «*Ανώτατον Αγροτικόν Συμβούλιον*» στην Αθηαίνου. Το γεγονός αυτό σύμφωνα με τον αρθρογράφο φανερώνει πως ο Γαλατόπουλος δεν λαμβάνει υπόψη τον όρκο πίστης και αφοσίωσης που έδωσε προς την ΠΕΚ. Το σημείο που κρίνω σημαντικό να παρατεθεί είναι το εξής: «*Ωρισμένως τα εν Λεμεσώ έργα του κ. Γαλατόπουλου, άτινα έτεινον εις την δημιουργίαν κόμματος εντελώς ιδιόρρυθμου – εθνικοσοσιαλιστικά νεολαία αν μη και τάγματα θυέλλης – αντίκεινται προς το πνεύμα, τα ανακοινωθέντα του Β' Παναγροτικού Συνεδρίου και αποτελούν ειρωνίαν σχετικώς προς τους όρκους του κ. Χριστοδούλου περί ολοκληρωτικής αφοσίωσης εις την μη πολιτικήν ακόμη οργάνωσιν της ΠΕΚ*». Ζητά από την ηγεσία της ΠΕΚ να μην επιτρέψει τον διασυρμό μιας αγροτικής οργάνωσις «*άπό ανθρώπους μή έχοντας καμμίαν απολύτως σχέσιν μέ τήν άγροτιάν, άλλα επιδιώκοντας, ως καθαρώς φαίνεται έκ τών ενεργειών των, ατομικά πολιτικά ωφελήματα συμμαχούντα σήμερον μέ τόν Α. και αύριον μέ τόν Β., αδιάφορος ιδεολογιών ή και κοινών επιδιώξεων*». Στο τέλος του άρθρου σχολιάζει το εξής: «*Δέν μπορεί κατ' ούδένα λόγον ό κ. Γαλατόπουλος νά είναι επίτιμον μέλος τής ΠΕΚ μέ μοναδικήν θέσιν εις τήν οργάνωσιν κατόπιν ειδικής τροποποιήσεως του καταστατικού της και νά δεικνύη συνάμα τήν περιφρόνησιν που έδειξε προς τους ήγέτας τής ΠΕΚ, ιδρύων και νέα «Έλληνοσοσιαλιστικά» δήθεν πολιτικά κόμματα, χωρίς καν νά τους έρωτήση*».

Από το άρθρο αυτό κρατώ το γεγονός ότι ο Γαλατόπουλος, σύμφωνα πάντα με τον αρθρογράφο, ίδρυσε ελληνοσοσιαλιστικό κόμμα, του οποίου δεν παραθέτει την επίσημη ονομασία αλλά χαρακτηρίζεται ως «*κόμμα εντελώς ιδιόρρυθμο – εθνικοσοσιαλιστικά νεολαία αν μη και τάγματα θυέλλης*» παρά το γεγονός ότι ήταν επίτιμο μέλος της ΠΕΚ και

<sup>67</sup> «Προς ίδρυσιν Εθνικού Συμβουλίου», *Κυπριακός Τύπος*, Λευκωσία, 19 Μαΐου 1943.

<sup>68</sup> «Η ΠΕΚ και ο κ. Γαλατόπουλος», *Κυπριακός Τύπος*, Λευκωσία, 12 Οκτωβρίου 1943.

<sup>69</sup> Στο ίδιο.

ως τέτοιο δεν είχε το δικαίωμα σύμφωνα με το καταστατικό του κόμματος να ανήκει και σε άλλη πολιτική οργάνωση πόσω μάλλον να είναι ηγέτης αυτής.

Κρίνω πως όταν γράφει για «νεολαίαι» αναφέρεται στην ΕΠΕΝ. Προσπάθησα να ερμηνεύσω τον όρο «τάγματα θυέλλης». Μια ερμηνεία βρήκα στο άρθρο του Χρ. Γαλατόπουλου «Ποιος Πταίει» που δημοσιεύθηκε στη Νέα Πολιτική Επιθεώρηση στις 25 Νοεμβρίου 1944. Εκεί δήλωνε πως σε κάθε νέα απόπειρα του ΑΚΕΛ να ιδρύσουν συλλόγους στην Πάφο «ξεπετιούνται τα αγροτόπαιδα της ΠΕΚ ή τα παιδιά της Πρωτοπορείας μας», «θέτουν σωστικό φραγμό στην πόλη και την επαρχία μας» και «απομονώνουν το τέλμα». Τα «τάγματα θυέλλης» λοιπόν, ως ομάδες κρούσης της ΕΠΕΝ εναντίον του ΑΚΕΛ στην Πάφο.

Στο σημείο αυτό θέλω να σημειώσω ότι είναι η πρώτη φορά σε κυπριακή εφημερίδα που γίνεται λόγος για το κόμμα του Γαλατόπουλου, έστω και απαξιωτικά. Μέχρι τις 12 Οκτωβρίου 1943 στις εφημερίδες *Ανεξάρτητος*, *Εσπερινή*, *ο Παρατηρητής*, *Πάφος και Φωνή της Κύπρου* δεν κατάφερα να εντοπίσω οποιαδήποτε άλλη αναφορά.

Με ιδιαίτερα καυστικό τόνο παρουσιάζεται η τετράωρη ομιλία του Χρ. Γαλατόπουλου στην προεκλογική εκστρατεία του Εθνικού Συνδυασμού στη Λεμεσό στο άρθρο «*Οι βιογραφίες των ρητόρων της Λεμεσού*»<sup>70</sup>.

Στη στήλη «*Ανεξάρτητοι γνώμαι*» υπό τον τίτλο «*Η ΠΕΚ και οι καθοδηγητάί της*»<sup>71</sup> δημοσιεύεται η απάντηση του Μ. Σκαπανέα (μέλους της Αγροτικής Ένωσης Κυθραίας) στο σχόλιο του Μελί Ζαχαριάδη, διευθύνοντα του διαφωτιστικού γραφείου της ΠΕΚ πως: «*Ο Μαϊμάρης μαζί με κάποιον Σκαπανέα έγραψαν άρθρον εναντίον τής ΠΕΚ*». Ο Σκαπανέας κάνει λόγο για δύο άρθρα που δημοσίευσε στην εφημερίδα «*Ανεξάρτητος*» στα οποία κατακρίνει την ΠΕΚ πως επιτρέπει στον Γαλατόπουλο να την προδίδει αφού δεν καταδικάσει την απόφαση του Δημάρχου Πάφου να μιλήσει σε προεκλογική εκστρατεία υπέρ του Εθνικού συνδυασμού παρά το γεγονός ότι ήταν μέλος της ΠΕΚ. Υπολογίζω πως τα άρθρα στα οποία αναφέρεται ο Σκαπανέας είναι πρώτον, το δημοσιευθέν στην εφημερίδα «*Ανεξάρτητος*» με τίτλο: «*Σιωπή! Ωμίλησεν ο κ. Γαλατόπουλος*» με ημερομηνία 29 Σεπτεμβρίου 1943 και δεύτερον, το άρθρο «*Το καθήκον της ΠΕΚ, Όταν ό κ. Γαλατόπουλος γράφη στά παλιά του τά παπούτσια τους κανονισμούς τής ΠΕΚ καί τές υποσχέσεις του στα συνέδρια της*» που δημοσιεύθηκε στις 7 Οκτωβρίου 1943.

<sup>70</sup> «Οι βιογραφίες των ρητόρων της Λεμεσού», *Κυπριακός Τύπος*, Λευκωσία, 18 Οκτωβρίου 1943.

<sup>71</sup> «Η ΠΕΚ και οι καθοδηγητάί της», *Κυπριακός Τύπος*, Λευκωσία, 12 Απριλίου 1944.

Κατηγορίες προς τον Γαλατόπουλο εκτοξεύονται και στο άρθρο «*Η ΠΕΚ και οι καθοδηγηταί της*»<sup>72</sup>. Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι, παρά το γεγονός πως η ΠΕΚ δεν υποστήριζε τον Γαλατόπουλο στις επερχόμενες εκλογές, ο ίδιος είχε το έμβλημα της ΠΕΚ ανηρτημένο στο «*αστικό προεκλογικό κέντρο*» του το οποίο, μετά από παράπονα των εκ Κυθραίας μελών της ΠΕΚ, αναγκάστηκε να κατεβάσει.

Στο άρθρο «*Η ιλαροτραγωδία του Γ' Παναγροτικού Συνεδρίου*»<sup>73</sup> μεταξύ άλλων υποστηρίζεται πως ο Γαλατόπουλος έλαβε μέρος στο Γ' Παναγροτικό Συνέδριο παρόλο που δεν είχε καμία θέση στο Συμβούλιο «*κατά παράβαση στοιχειώδους άρθρου του Καταστατικού της ΠΕΚ*» αφού δεν αντιπροσώπευε καμιά αγροτική ένωση «*απλώς και μόνον διότι ό περί ου ό λόγος Πάφιος άνήρ ητο σύμμαχος*».

Εκτός από το ιδιαίτερα καυστικό σχόλιο για τον Γαλατόπουλο ότι είναι «*άνδρας γνωστότατος, αν όχι διά τίποτε άλλο, τουλάχιστον ως υψιπέτης ποιητής και στο κάτω κάτω ως Δήμαρχος κάπου έν Κύπρω*» που δημοσιεύτηκε στο άρθρο: «*Ο ρόλος ενός ποιητού και δημάρχου*»<sup>74</sup> κρατώ το ότι, παρόλο που γράφτηκε στις 3 του Μάη του 1944, δεν παρουσιάζεται σε κάποιο σημείο του ως αρχηγός κόμματος.

Όπως και στις άλλες υπό εξέταση εφημερίδες (με ημερομηνία από την 1<sup>η</sup> Ιανουαρίου 1943 μέχρι και την 31<sup>η</sup> Δεκεμβρίου 1944), η πρώτη φορά που χρησιμοποιείται ο όρος «*Παγκύπρια Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορεία*» από την εφημερίδα «*Κυπριακός Τύπος*» είναι σε δημοσίευση αναφορικά με την υπογραφή Πρωτοκόλλου ώστε να επιτευχθεί εθνική ενότητα υπό την προεδρεία του Τοποτηρητή Λεόντιου<sup>75</sup>.

Το ίδιο άρθρο πληροφορεί πως στη δεύτερη σύσκεψη που έγινε στις 18 Οκτωβρίου ΑΚΕΛ, ΚΕΚ και ΠΕΣΠ αποδέχθηκαν να υπογράψουν το πρωτόκολλο. Όταν όμως ο Μελής Ζαχαριάδης εκπροσωπώντας το Ανώτατο Συμβούλιο της ΠΕΚ δήλωσε πως δεν θα το υπέγραφε αν πρώτα το ΑΚΕΛ δεν αποκήρυτε την ιδεολογία του, «*... ό κ. Γαλατόπουλος είπεν ότι αποσύρει τήν προηγουμένην του δήλωσιν και από άλληλεγγύην προς τήν Πέκ αρνείται και αυτός να υπογράψη το πρωτόκολλον. Ένεκα τών ενστάσεων τούτων ή σύσκεψις άνεβλήθη διά τήν 15ην Νοεμβρίου*».

<sup>72</sup> «*Η ΠΕΚ και οι καθοδηγηταί της*», *Κυπριακός Τύπος*, Λευκωσία, 13 Απριλίου 1944.

<sup>73</sup> «*Η ιλαροτραγωδία του Γ' Παναγροτικού Συνεδρίου*», *Κυπριακός Τύπος*, Λευκωσία, 27 Απριλίου 1944.

<sup>74</sup> «*Ο ρόλος ενός ποιητού και δημάρχου*», *Κυπριακός Τύπος*, Λευκωσία, 3 Μαΐου 1944.

<sup>75</sup> «*Ποιοι τορπιλλίζουν την εθνική ενότητα*», *Κυπριακός Τύπος*, Λευκωσία, 30 Οκτωβρίου 1944.

## 2.7 Εφημερίδα «ΝΕΟΣ ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΦΥΛΑΞ»

Στο τεύχος με ημερομηνία 6 Απριλίου 1943 γίνεται δύο φορές αναφορά στον Γαλατόπουλο και οι δύο με την ιδιότητά του ως δήμαρχος Πάφου. Η πρώτη αφορά σε συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου Πάφου<sup>76</sup> και στη δεύτερη παρατίθεται αυτούσιο το τηλεγράφημα που έστειλε ο Γαλατόπουλος εκ μέρους του δημοτικού συμβουλίου της Πάφου στον Υπουργό Αποικιών στο οποίο εκφράζει έντονη δυσαρέσκεια για το περιεχόμενο των δηλώσεών του στη Βουλή των Λόρδων<sup>77</sup>.

Τέλος, στο άρθρο: «*Η χθεσινή σύσκεψις εις την αρχιεπισκοπήν δια την εθνικήν μας ενότητα*»<sup>78</sup> παρουσιάζεται κυρίως η στάση του Τοποτηρητή απέναντι στο κατά πόσο το ΑΚΕΛ πρέπει να απεμπολιστεί από το Εθνικό Συμβούλιο, άποψη που υποστήριξε η ΠΕΚ μαζί με τον Γαλατόπουλο<sup>79</sup>. Το σημαντικό σημείο είναι το γεγονός πως ο αρθρογράφος δεν χρησιμοποιεί πουθενά τον όρο «Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορεία» ή «ΠΕΣΠ», όπως έκαναν οι άλλες εφημερίδες που ασχολήθηκαν με το θέμα αυτό. Το γεγονός αυτό το εκλαμβάνω ως προσωπικό σχόλιο του αρθρογράφου πως η Ελ.Σοσ.Πρ. ήταν ένα προσωποπαγές κόμμα, που άρχιζε και τελείωνε με τη φυσιολογία του Γαλατόπουλου.

## 2.8 Καταληκτικό σχόλιο

Μετά από εξέταση των εφημερίδων (*Πάφος, Φωνή της Κύπρου, Παρατηρητής, Ανεξάρτητος, Εσπερινή, Κυπριακός Τύπος, Νέος Κυπριακός Φύλαξ*)<sup>80</sup> που είναι αναρτημένες σε ηλεκτρονική μορφή στην ιστοσελίδα του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών με ημερομηνία αρχής γενομένης της 1<sup>ης</sup> Ιανουαρίου 1943 μέχρι και την 31<sup>η</sup> Δεκεμβρίου 1944 κατέληξα στα πιο κάτω συμπεράσματα σχετικά με την παρουσία της Ελ.Σοσ.Πρ. στον κυπριακό Τύπο κατά τη διετία 1943 με 1944, δηλαδή κατά τα δύο πρώτα χρόνια δράσης του.

<sup>76</sup> «Η πρώτη συνεδρίασις του νέου δημοτικού συμβουλίου Πάφου», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία, 6 Απριλίου 1943.

<sup>77</sup> «Τηλεγράφημα του Δ. Συμβ. Πάφου προς τον Υπουργόν των Αποικιών», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία, 6 Απριλίου 1943.

<sup>78</sup> «Η χθεσινή σύσκεψις εις την αρχιεπισκοπήν δια την εθνικήν μας ενότητα», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία, 16 Νοεμβρίου 1944.

<sup>79</sup> Ενώ τον Μάρτη του 1944 ΕΠΕΝ και ΑΚΕΛ προέβησαν σε κοινό εορτασμό για την επέτειο της 25<sup>ης</sup> Μαρτίου, τον Νοέμβριο του ίδιου χρόνου ο Γαλατόπουλος αρνήθηκε την ένταξη του ΑΚΕΛ στην προσπάθεια επίτευξης Εθνικής Ενότητας.

<sup>80</sup> Για τη Νέα Πολιτική Επιθεώρηση θα γίνει ξεχωριστός λόγος στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο.

Η Ελ.Σοσ.Πρ. πρωτοεμφανίστηκε στις κυπριακές εφημερίδες μόλις στα τέλη του 1944 (συγκεκριμένα η πρώτη φορά που εντόπισα να χρησιμοποιείται ο όρος ΠΕΣΠ ήταν στο τεύχος του «Κυπριακού Τύπου» με ημερομηνία 30 Οκτωβρίου 1944). Μέχρι τότε, μπορεί να είχε ήδη ιδρυθεί ως κόμμα από το 1943 και να είχε το δικό της εκφραστικό όργανο από τον Ιανουάριο του 1944 όμως οι κυπριακές εφημερίδες προσπέρασαν με αδιαφορία την ίδρυσή του και δεν ενδιαφέρθηκαν να παρουσιάσουν ή και να σχολιάσουν εκτενώς τη δράση του. Μόνο σε δύο περιπτώσεις η αρθρογραφία της περιόδου 1943-1944 ασχολήθηκε εκτενώς με τον Χριστόδουλο Γαλατόπουλο και την Ελ.Σοσ.Πρ.. Η πρώτη περίπτωση αφορούσε στην απόφαση του Χριστόδουλου Γαλατόπουλου να εκφωνήσει ομιλία στο θέατρο Ριάλτο στη Λεμεσό υπέρ του Εθνικού Συνδυασμού Λεμεσού για τις εκλογές του 1943. Οι εφημερίδες ασχολήθηκαν εκτεταμένα με το θέμα αυτό όπως φαίνεται κι από τα ευρήματα της έρευνας που παρουσιάζονται πιο πάνω. Από τις υπό εξέταση εφημερίδες φάνηκε πως ο «Κυπριακός Τύπος» έδωσε μεγαλύτερη έμφαση στο θέμα αυτό από τις υπόλοιπες. Όλες όμως παρουσιάζουν το κύμα αντίδρασης που ξεσήκωσε ο Γαλατόπουλος τον οποίον και κατηγορήσαν πως έπραξε χωρίς να σεβαστεί το Καταστατικό της ΠΕΚ, της οποίας ήταν επίτιμο μέλος, και το οποίο όριζε ρητά πως δεν είχε το δικαίωμα να υποστηρίξει κάποιο άλλο κόμμα εκτός από αυτό.

Η δεύτερη φορά που ο Γαλατόπουλος -αυτή τη φορά όμως με την Ελ.Σοσ.Πρ.- απασχόλησε τον Τύπο ήταν όταν δέχθηκε πρόσκληση για συμμετοχή στην προσπάθεια Εθνικής Ενότητας, στα τέλη του 1944. Μάλιστα, παρατήρησα πως ο όρος ΠΕΣΠ ή Ελ.Σοσ.Πρ., άρχισε να χρησιμοποιείται στην αρθρογραφία μόλις από τον Νοέμβριο του 1944. Μέχρι τότε, δεν γινόταν χρήση του όρου αυτού με μοναδική εξαίρεση, όπως προανέφερα, το άρθρο του «Κυπριακού Τύπου» με ημερομηνία την 30<sup>η</sup> Οκτωβρίου 1944.

Εν ολίγοις, η έλλειψη ενδιαφέροντος εκ μέρους των κυπριακών εφημερίδων για την Ελ.Σοσ.Πρ. κατά τη διετία 1943-1944 φανερώνει το γεγονός πως το κόμμα του Γαλατόπουλου την συγκεκριμένη χρονική περίοδο είχε πολύ μικρή εμβέλεια, αφορούσε μόνο την Πάφο και όχι την Κύπρο στο σύνολό της. Δηλώνει επίσης ότι η Ελ.Σοσ.Πρ. ήταν ένα κόμμα προσωποπαγές που εξέφραζε τις απόψεις του Γαλατόπουλου για αυτό από τη στιγμή που γινόταν λόγος για τον Γαλατόπουλο δεν χρειαζόταν να γίνει λόγος για το κόμμα του. Στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι το κόμμα διαλύθηκε αμέσως μετά τον θάνατο του ιδρυτή του, γεγονός που ενισχύει την πιο πάνω άποψη.

Σύμφωνα λοιπόν με τα πιο πάνω μου δημιουργήθηκε η εξής απορία: αφού μέχρι τα τέλη του 1944 η Ελ.Σοσ.Πρ. ήταν ένα αδιάφορο κόμμα γιατί δέχθηκε πρόσκληση από τον Τοποτηρητή Λεόντιο για να συμμετέχει αντιπροσώπως του στο Εθνικό Συμβούλιο μαζί με

τα ομολογουμένως τρία μεγάλα κόμματα του τόπου; Ας μου επιτραπεί να ισχυριστώ το εξής ως απάντηση: Η συμπερίληψη της Ελ.Σοσ.Πρ. στην προσπάθεια συγκρότησης Εθνικού Συμβουλίου οφειλόταν στην προσωπικότητα του Χρ. Γαλατόπουλου και όχι στο ίδιο το κόμμα, κάτι που δεν συνέβαινε με τα τρία άλλα κόμματα που είχαν δυναμική παρουσία στον κυπριακό Τύπο της περιόδου. Εν ολίγοις, προσκλήθηκε ο Γαλατόπουλος και όχι η Ελ.Σοσ.Πρ.. Ως τεκμήριο για την πιο πάνω θέση μου είναι η δήλωση του Γαλατόπουλου όπως αυτή παρουσιάστηκε στο άρθρο του «*Ποιος παίζει*» στο οποίο υποστήριξε πως μόνο το γεγονός πως ήταν ο «*μονος πολυχρόνιος πολιτικός κατάδικος εκ των βουλευτών της*» ήταν αρκετό για να τον καλέσουν στην επιτροπή<sup>81</sup>.

Κλείνω με το εξής σύντομο σχόλιο. Θεωρώ πως είναι πιο σωστή η χρήση του όρου «*Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορεία*» αντί του ακρωνύμιου «*ΠΕΣΠ*» για τους πιο κάτω λόγους: α) αυτή η ονομασία χρησιμοποιήθηκε ως επί το πλείστον από τη Νέα Πολιτική Επιθεώρηση που ήταν το επίσημο εκφραστικό της όργανο β) αυτή η ονομασία χρησιμοποιήθηκε από τον ίδιο τον Χρ. Γαλατόπουλο στην αρθρογραφία του γ) η πρώτη επίσημη Διακήρυξή της τιτλοφορείται: «*Διακήρυξις της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας Κύπρου*»<sup>82</sup>.

Αυτός είναι και ο λόγος που δεν χρησιμοποιώ τον όρο ΠΕΣΠ στην εργασία μου.

---

<sup>81</sup> «Ποιος παίζει», *Νέα Πολιτική Επιθεώρησις*, Πάφος, ημερ. 25 Νοεμβρίου 1944.

<sup>82</sup> «Διακήρυξις της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας Κύπρου», *Νέα Πολιτική Επιθεώρησις*, Πάφος, 19 Αυγούστου 1944.

### ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορία μέσα από τη Νέα Πολιτική Επιθεώρηση

Για τη συγγραφή του κεφαλαίου αυτού στηρίχθηκα εξολοκλήρου στη ΝΠΕ, το εκφραστικό όργανο της Ελ.Σοσ.Πρ. Το πρώτο φύλλο κυκλοφόρησε τον Ιανουάριο του 1944. Η αίτηση για την έκδοση της ΝΠΕ έγινε τον Νοέμβριο του 1943 με επιστολή του Αχιλλέα Αντωνιάδη, συνεργάτη και μέλους της Ελ.Σοσ.Πρ., προς τον Αποικιακό Γραμματέα<sup>83</sup>. Στην επιστολή επισημαίνεται η προσδοκία των αντιακελιστών και των συντηρητικών κύκλων της Πάφου αλλά και της Λεμεσού για κυκλοφορία της εφημερίδας, ενώ παράλληλα υπογραμμίζεται και η ανάγκη της Πάφου να έχει πέραν της μιας τοπικής εφημερίδας, δηλαδή της Πάφου, καθώς αυτή εξέφραζε τις απόψεις του «ανατρεπτικού Ακελικού κινήματος»<sup>84</sup>. Στην επιστολή τονίζεται η ανάγκη ύπαρξης και άλλης εφημερίδας και για τον λόγο πως το ΑΚΕΛ, μέσω προπαγάνδας προέβαλλε ερείσματα στη συνεργασία του δημαρχείου με το βρετανικό καθεστώς για βοήθεια προς τον κόσμο<sup>85</sup>. Έτσι, το αποικιακό καθεστώς, που προφανώς είδε την Νέα Πολιτική Επιθεώρηση ως ένα μέσο καταπολέμησης του κουμμουνισμού, παραχώρησε την άδεια έκδοσης της εβδομαδιαίας εφημερίδας, της οποίας το πρώτο τεύχος κυκλοφόρησε την 8η Ιανουαρίου 1944. Άλλος λόγος για παραχώρηση άδειας θα μπορούσε να θεωρηθεί και η σχετική χαλάρωση των βρετανικών αρχών, στο πλαίσιο της βοήθειας που πρόσφεραν οι Κύπριοι στον βρετανικό στρατό, με την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου<sup>86</sup>.

Πρωταρχικός μου στόχος στη συγγραφή αυτού του κεφαλαίου ήταν να εντοπίσω στα φύλλα της Νέας Πολιτικής Επιθεώρησης, του επίσημου εκφραστικού οργάνου του κόμματος, τις εξής πληροφορίες: πού και πότε έγινε η ιδρυτική συνέλευση, ποιοι παρεβρέθησαν, το περιεχόμενο του κατασταστικού της, τις αρχές και την ιδεολογία του. Μελέτησα τα φύλλα που είναι αναρτημένα στο ψηφιοποιημένο αρχείο Τύπου του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών, και αφορούν την περίοδο από την 1<sup>η</sup> Ιανουαρίου 1943 μέχρι και την 31<sup>η</sup> Δεκεμβρίου 1944. Περίορισα τη μελέτη μου στα έτη αυτά αφού η πρώτη επίσημη

<sup>83</sup> Αναστασία Μούσκου, Ο πολιτικός Χριστόδουλος Γαλατόπουλος, Διδακτορικό στη Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Τεχνών και Ανθρωπιστικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου, 2023-01, <https://hephaestus.nup.ac.cy>, σελ. 279.

<sup>84</sup> Στο ίδιο, σελ. 279.

<sup>85</sup> Στο ίδιο, σελ. 279.

<sup>86</sup> Στο ίδιο, σελ. 279.

διακήρυξη της η Ελ.Σοσ.Πρ. τοποθετεί την ίδρυσή της περί τον Αύγουστο του 1943<sup>87</sup>. Παρόλα αυτά, δεν κατάφερα να εντοπίσω κάποιο άρθρο στη Νέα Πολιτική Επιθεώρηση στο οποίο να γίνεται οποιαδήποτε αναφορά στο πού και στο πότε έγινε η ιδρυτική συνέλευση, στα άτομα που παρεβρέθησαν ή στο Καταστατικό του. Κατάφερα όμως να βρω συγκεκριμένες δημοσιεύσεις οι οποίες είναι ιδιαίτερα κατατοπιστικές για να αποκτήσει ο αναγνώστης μια ξεκάθαρη εικόνα σχετικά με την ιδεολογία και τις αρχές του κόμματος.

Συγκεκριμένα, στο παρόν κεφάλαιο θα παρουσιάσω πληροφορίες που άντλησα α) από το Προγραμματικό κείμενο της Νέας Πολιτικής Επιθεώρησης<sup>88</sup> β) από την πρώτη επίσημη Διακήρυξη της Ελ.Σοσ.Πρ.<sup>89</sup> και γ) από τη Διακήρυξη της για τη σχέση της με τα άλλα πολιτικά κόμματα<sup>90</sup>. Ως συμπληρωματική πηγή χρησιμοποιώ το περιεχόμενο δύο τηλεγραφήματων με κοινό παραλήπτη, τον Sir Cosmo Parkinson, προσωπικό απεσταλμένο του Υπουργείου των Αποικιών ο οποίος επισκέφτηκε την Κύπρο το 1944<sup>91</sup>. Το πρώτο το υπογράφει η Ελ.Σοσ.Πρ. και το δεύτερο ο Χρ. Γαλατόπουλος.

Κλείνω το κεφάλαιο α) παρουσιάζοντας τις οργανώσεις που εντάσσονταν στην Ελ.Σοσ.Πρ. όπως παρουσιάζονται ονομαστικά σε ανακοίνωση της Νέας Πολιτικής Επιθεώρησης<sup>92</sup> β) παραθέτοντας τέσσερα ονόματα σημαντικών στελεχών<sup>93</sup> και μια επιστολή ενός ένθερμου οπαδού από τη Λεμεσό<sup>94</sup>. Ανάμεσα σε αυτά, επιλέγω να παρουσιάσω και την ιδιαίτερα ευνοϊκή άποψη που είχε, τουλάχιστον μέχρι το 1944, ο Γαλατόπουλος για τον Λένιν και τον Στάλιν<sup>95</sup>.

<sup>87</sup> «Διακήρυξις της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας Κύπρου», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 19 Αυγούστου 1944.

<sup>88</sup> «Οι διπλές αγωνιστικές κατευθύνσεις μας», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 8 Ιανουαρίου 1944.

<sup>89</sup> «Διακήρυξις της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας Κύπρου», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 19 Αυγούστου 1944.

<sup>90</sup> «Διακήρυξις της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας Κύπρου για την θέση της ανάμεσα στα πολιτικά κόμματα», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 30 Σεπτεμβρίου 1944.

<sup>91</sup> «Μερικά τηλεγραφήματα», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 19 Αυγούστου 1944.

<sup>92</sup> «Προσχώρει εις την δύναμιν της Πρωτοπορείας», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 25 Νοεμβρίου 1944.

<sup>93</sup> «Το φιάσκο ημείς και ο λαός», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 2 Σεπτεμβρίου 1944.

<sup>94</sup> Ν. Ν. Καθητζιώτης, «Στήλη της Νεολαίας», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 9 Σεπτεμβρίου 1944.

<sup>95</sup> «Το Ξεκαθάρισμα», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 11 Φεβρουαρίου 1944.

### 3.1 «Νέα Πολιτική Επιθεώρησης» -Προγραμματικό κείμενο

Στο πρωτοσέλιδο του πρώτου φύλλου της Νέας Πολιτικής Επιθεώρησης η οποία φέρει ως προμετωπίδα: «Όργανο της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας και ελεύθερης σκέψης» δημοσιεύτηκε το προγραμματικό άρθρο της. Το παραθέτω αυτούσιο:

*«Οι διπλές αγωνιστικές κατευθύνσεις μας. Μέσα στον τιτάνιο αγώνα που διεξάγουν τα Ηνωμένα Έθνη για την απολύτρωση των υποδούλων Λαών, που σύμφωνα με την διακήρυξη του Ατλαντικού, θα χαρούν στο τέλος του Ιστορικού αυτού σπαραγμού των ανθρώπων ελεύθερες εθνικές πατρίδες, ελεύθερους θεσμούς και δικαιοσύνην κοινωνική -σαν θα δουν Πολιτείες ελεύθερες που δεν θα τις σπαράξει ο ξένος κατακτητής, η εκμετάλλευση, το πρόβλημα της στέγης, και η πείνα – επανεκδίδεται η «ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ» με το νέο της όνομα και με την ίδια Σοσιαλιστική της Παντιέρα που ανέσβηστο απάνω της σύνθημα είναι χαραγμένο το παλιό αγωνιστικό της σύνθημα, που τώρριζε από το πρώτο της άρθρο διάπλατα: «Διμέτωπος ο Λαϊκός μας Αγώνας». Πιστεύοντας ακράδαντα στις διακηρύξεις της Μεγάλης Βρετανίας, της κραταιάς συμμάχου μας, θα εξακολουθήσουμε την προσπάθειά μας για την λεφτεριά και την Εθνικήν μας αποκατάσταση, αλλά θα γνοιαζόμαστε ταυτόχρονα και για τ' άλλο εκείνο μέτωπο, το εσωτερικό, που μας προβάλλει τα μύρια προβλήματα του φτωχού μας Λαού.*

*Η πολεμική προσπάθεια προβάλλει βέβαια απαιτητική και παίρνει την πρώτη γραμμή γιατί χωρίς να τερματισθεί ο τρομερός αυτός αρμαγεδώνας, ούτε η λεφτεριά των Λαών μπορεί να εξασφαλισθεί αλλά ούτε και το ψωμί τους.*

*Κάθε μας κίνηση, κάθε μας έργον και κάθε μας λόγος, αν και θα προσπαθήσουμε να βρίσκεται μέσα στο πλαίσιο του Προγραμματικού μας συνθήματος, θα προσέξουμε, καταβάλλοντας την τιμωτέρα προσπάθεια να μην έλθει ποτέ σε ανταγωνισμό προς την γενική πολεμικήν προσπάθειαν των Ηνωμένων Εθνών γιατί δεν πρέπει να ξεχάσουμε πως ανάμεσα στα Ηνωμένα Έθνη στέκει πρωταγωνιστής η Μ. Βρετανία, στη δικαιοσύνη της οποίας στηρίζουμε τόσα, και η Μεγάλη, μόνη μας Μάνα, η μαρτυρική μας Ελλάδα κι ο λάκερος ο Ελληνισμός που θα κατορθώσει να σωθεί από τον αφανισμό μονάχα αν επιτύχουμε ένα σύντομο τέρμα του πολέμου.*

*Για αυτό από το Προγραμματικό άρθρο μας θα ρίζουμε το σύνθημα πως πίσω μας είναι ακόμα ο αγώνας πίσω μας είναι οι δυσκολίες και η στέρηση και πως παρόλα αυτά και παρ' όλες τις τυχόν διαιρέσεις μας θα δείξουμε το πραγματικό μεγαλείο της Φυλής μας κάμνοντας το καθε*

τι ο καθένας με τον δικόν του τρόπο για να σώσουμε την ύπαρξή της, και να επιτύχουμε την επιβίωσή της μέσα στην δυσκολότερη καμπή της μαρτυρικής ιστορίας της.

Τότε μόνο θα επιτύχουμε μια ελεύθερη και μεγάλη Πατρίδα που μέσα από τις δικές της δυναμικότητες και μέσα από τη γόνιμη και μεγάλη ιστορία της θα γεννήσει τον Ελληνικό της Σοσιαλισμό, το δικό της κοινωνικό σύστημα, που θα αγκαλιάζει ελεύθερους Έλληνες και ελεύθερους ανθρώπους. *Η ΝΕΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ*»<sup>96</sup>.

Στόχος λοιπόν της ΝΠΕ ήταν η διεξαγωγή ενός διμέτρου αγώνα: ενός αγώνα για ελευθερία και εθνική αποκατάσταση και ενός αγώνα για την επίλυση των σοβαρών κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων της Κύπρου. Από τα δύο μέτωπα κρίνει σημαντικότερο το πρώτο αφού θεωρεί πως χωρίς την ελευθερία δεν μπορούν να λυθούν τα εσωτερικά προβλήματα του τόπου.

Ως προς την πολιτική ιδεολογία, επιλέγει να έχει αρμονικές σχέσεις με τα Ηνωμένα Έθνη αφού μέλος τους είναι τόσο η Μεγάλη Βρετανία, την οποία χαρακτηρίζει κραταιά σύμμαχο και στη δικαιοσύνη της οποίας στηρίζει τις ελπίδες της για ελευθερία και εθνική αποκατάσταση όσο και η Ελλάδα, την οποία θεωρεί ως τη Μόνη Μεγάλη Μάνα της Κύπρου.

Η ΝΠΕ υποστηρίζει πως έχει σοσιαλιστικές αρχές. Όραμά της είναι η δημιουργία ενός νέου τύπου σοσιαλισμού τον οποίο ονομάζει Ελληνικό Σοσιαλισμό. Θα προκύψει, αφού πρώτα απελευθερωθεί η Ελλάδα, από τη δημιουργική συνένωση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της (των ιστορικών θεμελιών της Φυλής<sup>97</sup>) με τη γόνιμη και μεγάλη ιστορία της<sup>98</sup>.

---

<sup>96</sup> «Οι διπλές αγωνιστικές κατευθύνσεις μας», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 8 Ιανουαρίου 1944.

<sup>97</sup> «Στους παλαιούς και νέους συναγωνιστές μας», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 8 Ιανουαρίου 1944.

<sup>98</sup> Στο ίδιο τεύχος στο άρθρο «Ημεείς και η ΠΕΚ» καταγράφεται η τοποθέτηση της ΝΠΕ απέναντι στην Παναγροτική Ένωση Κύπρου σύμφωνα με την οποία η ΝΠΕ «ως αγνή Σοσιαλιστική εφημερίδα με παραδόσεις του πιο αγνού Αγροτικού Σοσιαλισμού, μολονότι δεν είναι καθόλου όργανον επίσημον ή ανεπίσημον της ΠΕΚ εν τούτοις θα σταθεί δίπλα από τον αγώνα της για να τον ενισχύσει με κάθε τρόπο» και πως κοινός τους παρονομαστής είναι «ο Σοσιαλιστικός μας αγώνας που μέρος του είναι ο μεγάλος Αγροτικός αγώνας των Οργανώσεων της Παναγροτικής Ενώσεως Κύπρου».

### 3.2 Η πρώτη Διακήρυξη

Στο τεύχος της ΝΠΕ με ημερομηνία 19 Αυγούστου 1944 δημοσιεύτηκε η «*Διακήρυξη της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας Κύπρου*». Την παραθέτω αυτούσια. Κρίνω ότι είναι ιδιαίτερα σημαντική αφού σύμφωνα με το σημείο 12 της Διακήρυξης αποτελεί και «*την πρώτην αυτήν μετά την ίδρυσίν της Επίσημον Διακήρυξιν της*».

*«ΔΙΑΚΗΡΥΞΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΕΙΑΣ ΚΥΠΡΟΥ, ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ ΜΑΣ. Η Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορεία Κύπρου, η οποία ξεκινώντας μόλις προ ενός έτους ως ένα Εθνικό Κοινωνικόν Επαρχιακόν Κίνημα από την Πάφον, ευρίσκεται σήμερον συγκεκριτημένη με τας 2 χιλιάδ. Οργανωμένα μέλη της των Ενώσεων Σοσιαλιστικής Νεολαίας της (ΕΠΕΝ), των Σοσιαλιστικών Εργατικών Συντεχνιών της, των Ομάδων και Πυρήνων της Εργατικο - Αγροτικής Νεολαίας της Υπαίθρου και των άλλων πυρήνων της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας οι οποίοι ξεχύθησαν έξω από τα στενά παφιακά σύνορα και αγκαλιάζουν σήμερον πλείστα όσα σημεία της Ελληνικής Μεγαλονήσου μας Κύπρου ΔΙΑΚΗΡΥΤΤΕΙ:*

- 1. Ο άνθρωπος ως ελεύθερον δημιούργημα της Θείας Βουλήσεως με ελευθέραν θέλησιν και με πνεύμα συγγενές προς το Θεϊόν, δια να συντελεί εις τον αγώνα της Δημιουργίας και του Εκπολιτισμού, με τέρμα την Τελειότητα, εγεννήθη δια να ζει ελεύθερος και να απολαμβάνει τα αγαθά της ζωής ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ.*
- 2. Ο Νόμος του Θεού και ο Νόμος της Φύσεως φαίνεται ότι κατεδίκασεν εις το επίπεδον της Δουλείας μόνον τα Κτήνη και τα υποζύγια, τα οποία και μόνον ένεκα των ανεξελέγκτων θελήσεων του Υπάτου Νόμου, μόνον ετέθησαν δια να υπηρετούν ελεύθερον τον Άνθρωπον.*
- 3. Η Ιστορία του Ανθρώπου και γενικώς της Ανθρωπότητας, μας διδάσκει απ' αυτής της Αυγής της Δημιουργίας ότι ουδέποτε εγένετο ανεκτή η κατάστασις της Δουλείας εξασκουμένης επί Ανθρώπου από Άνθρωπον. Αντίθετα η ιστορία της Ανθρωπότητος διδάσκει ότι ο Άνθρωπος εγεννήθη δια να ζήσει ελεύθερος και η πορεία του Ανθρώπινου Πνεύματος είναι γεμάτη από την πάλην του Ανθρώπου για να κερδίσει την Ελευθερίαν του.*
- 4. Η Οικογένεια ευθύς εξ Αρχής συνεκροτήθη εις Ομάδας και οι Ομάδες απετέλεσαν την Φυλήν, η οποία κρατώντας μέσα εις την Ιεράν Κιβωτόν των παραδόσεών της, τα Ιερά και τα Όσια της Οικογενείας, της Γλώσσας, των Εθίμων και Συστημάτων της, βρήκεν κάθε μιά από αυτές μιαν γωνιάν, κάπου, κάτω από τον Ήλιον, και συνεκρότησε την ιδικήν της Πατρίδα. Και έτσι η Πατρίδα έγινε το Σπίτι της Φυλής όπως για την Οικογένειαν καθιέρωσε η Ανθρώπινη Ελευθερία το ιδικόν της Σπίτι ως Άσυλον.*

5. *Μικροί και Μεγάλοι Λαοί, βρήκαν ανάλογα με την αριθμητική τους δυναμικότητα, την ξεχωριστή τους Γωνία κάτω από τον Ουρανόν του Καλού Θεού, και ζήτησε κάθε μια από τες Φυλές αυτές να τραβήξει τον δικόν της Δρόμον παλαίοντας μέσα εις το συγκόλλισμα των Αιώνων εις το να δώσει την ιδικήν της Προσφοράν εις το έργον της Δημιουργίας.*
6. *Η εξέλιξις της Ιστορίας της Ανθρωπότητος παρουσίασεν Λαούς αριθμητικά Μεγάλους και Λαούς αριθμητικά Μικρούς. Η Σημερινή Ανθρωπότης βρίσκεται μπροστά σε τέσσερα μεγάλα Ωκεανικά Ρεύματα Λαών, τα οποία περιπλέχθησαν εις την Ιστορικότερην σύγκρουσιν την οποίαν αναφέρουν ποτέ οι Αιώνες. Τα Ρεύματα αυτά των Μεγάλων αριθμητικώς Λαών, το Σλαβικόν, το Γερμανικόν, το Αγγλοσαξωνικόν και το Ασιατικόν Ρεύμα των Κιτρίνων, παλαίουν σήμερον ουχί δια πρώτην φοράν αλλά μεν τούτων όπως διακηρύττουν διά την Ελευθερίαν του Κόσμου, αλλά δε διά την Κοσμοκρατορίαν και την υποδούλωσιν των Άλλων Εθνών της Γης.*
7. *Η Βρεττανική Αυτοκρατορία, μέρος αναπόσπαστον του Μεγάλου Αγγλοσαξωνικού Ρεύματος διεκήρυξε και εξακολουθεί να διακηρύττει επίσημα και επανηλειμμένα με την Χάρταν του Ατλαντικού, με το Στόμα του Πρωθυπουργού της, της Κυβερνήσεως της, του Τύπου της και της Πολεμικής Προπαγάνδας της, ότι ο Αγώνας αυτός διά τον οποίον σφαγιάζεται η Νεολαία των Ελευθέρων Εθνών είναι Αγώνας για να εξασφαλίσει την Ελευθερίαν Μικρών και Μεγάλων Λαών.*
8. *Η Πατρίδα μας ΚΥΠΡΟΣ, μέρος αναπόσπαστον της Μεγάλης Ελληνικής Οικογένειάς μας, δεμένη μαζί της με δεσμούς ακατάλυτους, Αισθημάτων, Γλώσσας, Θρησκείας, Ιστορίας, Θυσιών και Μαρτυρίου ολοκλήρων Γενεών, κρατείται ακόμη Δούλη από την Μεγάλην μας Σύμμαχον την Βρεττανίαν, η οποία εναντίον κάθε Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής Ηθικής μας κατέταξε εις την χορείαν των τόσων άλλων εγχρώμων Αποικιών της των Μαύρων και των Κάφρων της.*
9. *Η Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορεία της Κύπρου, κρατώντας σαν Άγιο Φυλακτό τα παραδομένα της Φυλής, η οποία μέσα στην Μακραίωνα και περήφανην Ιστορίαν της πάλαυσε πάντα για να ζησει Ελεύθερη, ΔΙΑΚΗΡΥΤΤΕΙ διά μυριοστήν φοράν εις την Κυπριακήν Ιστορίαν, ότι θα εξακολουθήσει απαιτούσα την Εθνικήν ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ της Πατρίδος μας ΚΥΠΡΟΥ σύμφωνα με κάθε Φυσικόν Νόμον και την Ένωσίν της με την Μεγάλην Ελληνικήν Οικογένειαν.*
10. *Η Ελλην. Σοσ. Πρωτοπορεία ΔΙΑΚΗΡΥΤΤΕΙ ότι ο Ελληνισμός ο οποίος προσέφερε την Υψίστην Θυσίαν κατά τες πλέον Κρίσιμες στιγμές του Αγώνος των Ηνωμένων Εθνών και κατά την ώραν κατά την οποίαν η Μ. Βρεττανία επέλαυε τον πλέον σκληρόν της αγώνα ολομόναχην, δικαιούται εις την πλήρη Εθνικήν του Αποκατάστασιν και εις την συνένωσιν*

όλων των Ελλήνων Αδελφών υπό μίαν Στέγην, κάτω από την ΕΘΝΙΚΗΝ ΣΤΕΓΗΝ ΤΗΣ ΦΥΛΗΣ εις τα Αρχαία Γεωγραφικά Σύνορά της, για να κρατηθεί ως ο Ιστορικός Στυλοβάτης εις τα ορόσημα Ευρώπης και Ασίας, που πάντοτε στάθηκε Αγωνιστής και Ακρίτας, ενάντια στους Βαρβαρικούς Χειμάρρους των Φράγκων και των Σλάβων εκ Βορρά και των Ασιανών εκ των Ανατολών.

11. ΔΙΑΚΗΡΥΣΣΕΙ την απόφασιν την αμετάκλητον της Φυλής να αγωνισθεί διά την ΕΝΩΣΙΝ της ούτως ώστε ελεύθερη και απερίσπαστη, να συνεχίσει τον Πολιτισμόν της Συνεχιστήν της Ελληνικής και Ελληνοβυζαντινής Εποχής χαρίζουσα στα Ελεύθερα Παιδιά της ένα Ελεύθερον Σοσιαλιστικόν Καθεστώς δίπλα στις Ελεύθερες Σοσιαλιστικές Δημοκρατίες της Γης που θα μας χαρίσει ο Μεταπολεμικός Κόσμος.
12. Η Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορεία μας αποφασίζει Sir Cosmo Parkinson να σας αποστεί εις την πρώτην αυτήν μετά την ίδρυσίν της Επίσημον Διακήρυξιν της και πιστεύει ότι θα διαβιβάσετε ταύτην προς την Αυτοκρατορικήν σας Κυβέρνησιν προσθέτοντες προς αυτήν ότι η Ελληνική Κυπριακή Νεολαία απηχούσα τον παλμόν ολοκλήρου του Ελληνικού Κυπριακού μας Λαού, τότε μόνον θα ήτο δυνατόν να αλλάξει την πορείαν της επί του Κυπριακού Εθνικού μας Ζητήματος όταν, όπως είπον και οι Προπάτορές μας, απαντώντας προς τους Μήδους όταν κι εκείνοι εξήτησαν να παζαρεύσουν και πάλιν της Ελευθερίαν μας «όταν και ο Ήλιος θα ήλλασε ποτέ την τροχίαν του. ΖΗΤΩ Η ΕΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΑΣ ΕΛΛΑΔΑ. ΕΚ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝ. ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΕΙΑΣ ΚΥΠΡΟΥ.
1. Οι ενώσεις Ελληνικής Παφιακής Νεολαίας (ΕΠΕΝ) (Κτήματος – Κάτω Πάφου- Μεσόγειος – Αναβαργού – Έμπας – Κοινών)
2. Οι Ομάδες Σοσ. Πρωτοπορείας (Χλώρακας – Άρμους- Ιερού Κήπου – Στρομπιού)
3. Οι Πυρήνες Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας (Πάφου – Λεμεσού- Λάρνακος – Αμμοχώστου)
4. Οι Σοσιαλιστικές Επαγγελματικές Οργανώσεις Πάφου
5. Οι Σοσιαλιστικές Εργατικές Συντεχνίες Πάφου
6. Οι Συναγωνιστές και αδελφοί Σύλλογοι».

Από τη διακήρυξη κρίνω πως πρέπει να κρατήσουμε τις πιο κάτω τοποθετήσεις της Ελ.Σοσ.Πρ.:

α) Η Ελ.Σοσ.Πρ. ιδρύθηκε ένα χρόνο πριν από τη δημοσίευσή της, άρα επίσημα η ίδρυση της τοποθετείται κατά τον Αύγουστο του 1943.

β) Μέχρι και τις 19 Αυγούστου 1944 αριθμούσε παγκύπρια δύο χιλιάδες μέλη<sup>99</sup>.

γ) Η Ελ.Σοσ.Πρ. διακηρύσσει πως η Κύπρος δικαιούται την πλήρη εθνική της αποκατάσταση ως δικαίωση για τους αγώνες και την «*ύψιστην θυσίαν*» που πρόσφερε ο Έλληνισμός κατά τις «*κρίσιμες στιγμές του Αγώνος των Ηνωμένων Εθνών και κατά την ώραν κατά την οποίαν η Μ. Βρετανία επάλαιε τον πλέον σκληρόν της αγώνα ολομόναχην*». Η στάση της Κύπρου στο Β΄ΠΠ καθώς και το γεγονός πως ο Πόλεμος αυτός έγινε «*για να εξασφαλίσει την Ελευθερίαν Μικρών και Μεγάλων Λαών*» όπως επίσημα διακηρύσσει η ίδια Βρετανική Αυτοκρατορία «*με την Χάρταν του Ατλαντικού, με το Στόμα του Πρωθυπουργού της, της Κυβερνήσεως της, του Τύπου της και της Πολεμικής Προπαγάνδας της*» δίνει στην Κύπρο το δικαίωμα να απαιτεί την ελευθερίαν της η οποία θα οδηγήσει στην ένωση με την Ελλάδα.

### **3.3 Διακήρυξη της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορίας για τη θέση της ανάμεσα στα πολιτικά κόμματα**

Στο τεύχος της 30ης Σεπτεμβρίου 1944, όταν το μείζον πολιτικό ζήτημα ήταν η συγκρότηση Εθνικού Συμβουλίου, δημοσιεύτηκε στη ΝΠΕ «*Διακήρυξη της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας Κυπρου για την θέση της αναμεσα στα πολιτικά κομματα*». Η δημοσίευση της διακήρυξης αυτής ήταν μια προσπάθεια του Χρ. Γαλατόπουλου να πείσει για τον εθνικόφρονα προσανατολισμό του κόμματός του αφού δέχθηκε πολλές κατηγορίες για το γεγονός πως όχι μόνο συναίνεσε στη συγκρότηση Εθνικού Συμβουλίου στο οποίο να έχει δικαίωμα συμμετοχής και το ΑΚΕΛ αλλά προώθησε και την όλη προσπάθεια μέσω της αρθρογραφίας του.

Διάβασα τη διακήρυξη αυτή με μεγάλο ενδιαφέρον γιατί ο Χρ. Γαλατόπουλος όχι μόνο εκθέτει την ιδεολογία του αλλά παρουσιάζει αναλυτικά την άποψη του τόσο για το ΚΕΚ όσο και για το ΑΚΕΛ. Το γεγονός ότι η στάση απέναντι στην ΠΕΚ είναι ιδιαίτερα ευνοϊκή δεν παραξενεύει αφού η Ελ.Σοσ.Πρ. πάντοτε επιθυμούσε να έχει αρμονικές σχέσεις με αυτήν.

Η διακήρυξη απευθύνεται στον λαό, στην Εθναρχική Εκκλησία, στα κόμματα και οργανώσεις. Διατυπώνονται επιγραμματικά οι εξής θέσεις:

---

<sup>99</sup> Είναι η πρώτη φορά που εντοπίζω στην ΝΠΕ να γίνεται αναφορά στις οργανώσεις που συγκροτούν την Ελ.Σοσ.Πρ..

α) Η Ελ.Σοσ.Πρ. είναι *«καθαρώς εθνική παράταξη αλλά συγχρόνως και Κίνημα Σοσιαλιστικόν»*.

β) Δεν έχει καμία σχέση με το ΚΕΚ ούτε με το ΑΚΕΛ αφού έχουν πολύ διαφορετικές πολιτικές και ιδεολογικές αρχές. Παραδέχεται όμως ότι υπάρχουν σημεία με τα οποία συμφωνεί μαζί τους, τα οποία όμως δεν παρουσιάζει.

γ) Δεν έχει σχέση με το ΚΕΚ *«καθότι έχει σταθερές αμφιβολίες για την Κοινωνική, Οικονομική και γενικά Σοσιαλιστική καθοδήγηση των μαζών»*, γιατί δεν εμπιστεύεται *«τους καθοδηγητές του κόμματος που είναι γνωστοί κεφαλαιοκράτες, τη στιγμή που η Κοινωνία του Μέλλοντος θα έχει να αγωνιστεί για την ανασυγκρότηση της ενάντια στην Κεφαλαιοκρατική Παράταξη που στάθηκε ως την ώρα η κυριότερη αιτία των μεγαλύτερων κακών της ανθρωπότητας»*. Προβλέπει πως στελέχη του ΚΕΚ με κατευθύνσεις σοσιαλιστικές στο τέλος θα *«απορροφηθούν και θα εκφυλισθούν και θα χάσουν την σοσιαλιστική ιδεολογική δυναμικότητά τους ανάμεσα στο αντιδραστικό περιβάλλον που βρίσκονται και είναι καταδικασμένα εις τον πολιτικό εκμηδενισμό προς όφελος άλλων επικινδύνων κομμάτων και παρατάξεων εκτός αν βιαστούνε και βρουν τον δρόμο τους που δεν είναι άλλος παρά μέσα στη λεωφόρο της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας»*.

δ) Δεν έχει καμία σχέση με το ΚΕΚ γιατί διαφωνεί στην απελευθερωτική εθνικήν του γραμμή που τη βρίσκει *«χλιαρή»* σε αντίθεση με τη γραμμή της Ελ.Σοσ.Πρ. που είναι *«γραμμή των άκρων, απολύτως αγωνιστική, απολύτως ριζοσπαστική»*.

ε) Πιστεύει στην ειλικρίνεια της εθνικής γραμμής του ΚΕΚ παρά τη χλιαρότητά της αλλά δεν πιστεύει στην ειλικρίνεια της Πολιτικής γραμμής του ΑΚΕΛ. Θεωρεί επικίνδυνους και καιροσκόπους τους πλείστους των ηγετών της που στόχο έχουν τη *«Σλαβική Διεθνιστικοποίηση της Ελληνικής Βαλκανικής Χερσονήσου κάτω από την ηγεσία της Σλαβικής Μόσχας»*. Θεωρεί το ΑΚΕΛ πιο επικίνδυνο από κάθε άλλο κόμμα αφού εκπροσωπεί την *«Πανσλαβική Κίνηση στην Ελληνική νήσο μας»*, εκμεταλλεύεται τον κοινωνικό αγώνα των μαζών με μοναδική επιδίωξη την πραγματοποίηση των *«σατανικών πολιτικών του σκοπών»*.

στ) Η συνεργασία της Ελ.Σοσ.Πρ. με το ΚΕΚ και το ΑΚΕΛ δεν σημαίνει ότι τους δίνει *«συνχωροχάρτι»*. Η συνεργασία αυτή, ιδίως στο εθνικό ζήτημα, αποτελεί αναγκαιότητα ώστε ο αγώνας για την ένωση να είναι ολοκληρωμένος.

ζ) Η Ελ.Σοσ.Πρ. είναι το μόνο κόμμα στην Πάφο που αποτελεί ανάχωμα στις πολιτικές ραδιουργίες και στους επικίνδυνους πολιτικούς ελιγμούς του ΑΚΕΛ αφού το ΚΕΚ δεν έχει *«καμμία απολύτως οργάνωση στην Πόλιν ή την επαρχίαν της Πάφου»*.

η) Η Ελ.Σοσ.Πρ. διακηρύσσει πως περιλαμβάνει στους κόλπους της είκοσι δύο σοσιαλιστικές οργανώσεις, επτά σοσιαλιστικές συντεχνίες, δεκατρείς εγγεγραμμένους συλλόγους Ενώσεως Ελληνικής Νεολαίας (ΕΠΕΝ), «αρκετούς» εργατικούς συλλόγους της υπαίθρου και εκατοντάδες ομάδων και πυρήνων Πρωτοπορείας «πάντων τούτων εγκατεσπαρμένων εις τας επαρχίας Πάφου, Λεμεσού, Λάρνακος και Αμμοχώστου με 3000 περίπου οργανωτικώς εγγεγραμμένα μέλη και άλλες εκατοντάδες πυρήνων και συναγωνιστών που βρίσκονται εις το στάδιον ομαδικής οργανώσεως» .

θ) Διακηρύσσει πως ενδιαφέρεται για τα εργατικά στρώματα των πόλεων και της υπαίθρου, για τους μικρομεσαίους της υπαίθρου και τους ακτήμονες και γενικώς για όλα τα αγωνιζόμενα στρώματα του κυπριακού λαού πλήν των αγροτών, αφού για αυτούς ενδιαφέρεται η «μεγάλη οργάνωσις ΠΕΚ». Διατυπώνεται η πίστη πως, από τη στιγμή που το αγροτικό ζήτημα είναι το «πρώτιστον κοινωνικόν ζήτημα του τόπου», ΠΕΚ και Ελ.Σοσ.Πρ. θα αποτελέσουν ένα ομαδικό «Σοσιαλιστικό Αγροτικό - Εργατικόν κίνημα» το οποίο θα φέρει τη λύτρωση του τόπου.

ι) Διακηρύσσει πίστη στο πνεύμα της Ελληνικής επανάστασης αφού αποτελεί παράδειγμα για την απόκτηση της «εθνικής ελευθερίας», στο πνεύμα της Γαλλικής επανάστασης αφού με αυτό θα επιτευχθεί η «πολιτική ελευθερία» και τέλος στο πνεύμα της Ρωσικής επανάστασης για την απόκτηση «οικονομικής ελευθερίας».

κ) Η διακήρυξη κλείνει με το κάλεσμα σε όλες τις οργανώσεις, συντεχνίες, συλλόγους και πυρήνες της όπως επιστρατευτούν για να διοργανωθεί η Πρώτη Γενική Παγκύπρια Συνέλευση.

Τη διακήρυξη υπογράφει η Γραμματεία της Ελ.Σοσ.Πρ. χωρίς όμως να καταγράφονται συγκεκριμένα ονόματα.

### 3.4 Τα μέλη της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας

Στη «Διακήρυξη της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας<sup>100</sup>» καθώς και στη «Διακήρυξη της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας για τη θέση της ανάμεσα στα

<sup>100</sup> «Διακήρυξις της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας Κύπρου», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 19 Αυγούστου 1944.

πολιτικά κόμματα<sup>101</sup>) γίνεται αναφορά στα μέλη που τη συγκροτούν. Συμπληρωματικά, παραθέτω ακόμη μια πηγή που εντόπισα στη ΝΠΕ στην οποία καταγράφονται πιο λεπτομερώς τα μέλη<sup>102</sup>. Σύμφωνα λοιπόν με το δημοσίευμα η Λέσχη «Πάφος», τα μέλη της οποίας «κατά ένα μεγάλο μέρος» είναι οι γονείς και οι μεγαλύτεροι αδελφοί των παιδιών της οργάνωσης ΕΠΕΝ της Πάφου, προσχώρησε επίσημα στην Ελ.Σοσ.Πρ. και απαριθμεί 214 μέλη και μέλος του Συμβουλίου της θα λαμβάνει μέρος στις συσκέψεις του Επαρχιακού Συμβουλίου της Ελ.Σοσ.Πρ.. Με την προσχώρηση της Λέσχης «Πάφος» τα οργανωμένα μέλη της Ελ.Σοσ.Πρ. της Επαρχιακής Οργάνωσης Πάφου ανέρχονται στα 1710. Από αυτά 282 είναι μέλη του Συλλόγου Νεολαίας ΕΠΕΝ Κτήματος, 74 στελέχη της Νυχτεριής Σχολής και άλλων μαθητικών Πυρήνων, 260 μέλη των 23 επαγγελματικών οργανώσεων των μικρομεσαίων, 210 μέλη των Σοσιαλιστικών Συντεχνιών και της Συντεχνίας των εργαζομένων γυναικών, 70 μέλη του συλλόγου ΕΠΕΝ Κάτω Πάφου, 214 μέλη της Λέσχης «Πάφος» και 760 μέλη των κυριότερων συλλόγων ΕΠΕΝ και οργανώσεων Μεσόγης, Αναβαργού, Έμπας, Χλωρακας, Κονιών και των Ομάδων Πρωτοπορείας Σουσκιούς, Νικόκλειας, Άρμους, Ιερού Κήπου, Λάσας, Στρουμπιού και λοιπών ομάδων Επαρχίας Πάφου. Τέλος, σημειώνει πως «*Εκ των άλλων επαρχιακών οργανώσεων, Ομάδων και Πυρήνων η δυναμικότερα είναι η της Λάρνακος η οποία εις την Πόλιν Λάρνακος και Λευκάρων μόνον αριθμεί υπέρ τα 300 Πρωτοπόρα μέλη, εργαζόμενα εις είκοσι Ομαδικούς Πυρήνας. Οι εγγεγραμμένοι αλλά ανοργάνωτοι πυρήνες εις την άλλην την Κύπρον ανέρχονται εις 1000*»<sup>103</sup>.

### 3.5 Δύο τηλεγραφήματα, τέσσερα ονόματα στελεχών και μία επιστολή

Η Ελ.Σοσ.Πρ. έστειλε προς τον Sir Cosmo Parkinson, προσωπικό απεσταλμένο του Υπουργείου των Αποικιών ο οποίος επισκέφτηκε την Κύπρο το 1944, τηλεγράφημα το οποίο παραθέτω αυτούσιο αφού φανερώνει τον καθαρά ενωτικό προσανατολισμό του κόμματος.

<sup>101</sup> Διακήρυξις της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας για την θέση της ανάμεσα στα πολιτικά κόμματα», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 30 Σεπτεμβρίου 1944.

<sup>102</sup> «Προσχώρει στην δύναμιν της Πρωτοπορείας», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 25 Νοεμβρίου 1944.

<sup>103</sup> Στη «*Διακήρυξη της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας*» γινόταν αναφορά σε 2000 μέλη παγκυπρίως ενώ στη «*Διακήρυξη της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας για τη σχέση της ανάμεσα στα πολιτικά κόμματα*» που γράφτηκε λιγότερο από δύο μήνες αργότερα απαριθμούνται 3000 μέλη.

*«Σερ Κόσμο Πάρκινσον, Τρόδος. Η Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορεία της Κύπρου χαιρετίζουσα υμάς επί των Ελληνικών Κυπριακών εδαφών μας, διαδηλοί ότι η μοναδική μας απαίτηση είναι η Ένωσις της Κύπρου με την Μεγάλην Πατρίδα μας Ελλάδα, με την οποίαν μας ενώνουν δεσμοί αίματος, γλώσσης, παραδόσεων, Ιστορίας, αγώνων και κοινού μαρτυρίου. Ο Αρχαίος και Ιστορικός αυτός Λαός τίποτε άλλο δεν είναι δυνατόν να δεχθεί δια να ικανοποιήσει τους πόθους του και βεβαιωθήτε ότι θα εξακολουθήσει αγωνιζόμενος δια την ελευθερίαν του η οποία μας οφείλεται εκ μέρους σας λόγω των υποσχέσεών σας, λόγω των διεθνών πολεμικών υποχρεώσεών σας, λόγω ηθικής και λόγω δικαιοσύνης»<sup>104</sup>.*

Το ίδιο περιεχόμενο έχει και το τηλεγράφημα που έστειλε ο Χρ. Γαλατόπουλος προς τον ίδιο αποδέκτη το οποίο δημοσιεύτηκε στο ίδιο τεύχος<sup>105</sup>. Η κοινή επιχειρηματολογία των δύο τηλεγραφημάτων, το κοινό λεκτικό και ο κοινός τρόπος γραφής με οδηγούν στο συμπέρασμα πως και τα δύο γράφτηκαν από τον Χρ. Γαλατόπουλο. Στο σημείο αυτό, κάνοντας ένα λογικό άλμα, υποστηρίζω πως τα κείμενα που υπογράφει η Ελ.Σοσ.Πρ. έχουν όλα γραφτεί από τον Χρ. Γαλατόπουλο.

Σύμφωνα με αναφορά του «Office of Strategic Services, Washington, D.C.» ο Σερ Κόσμο Πάρκινσον επισκέφτηκε την Κύπρο στις 12 Αυγούστου για μια περίοδο τριών εβδομάδων ως ο προσωπικός αντιπρόσωπος του Υπουργού των Αποικιών<sup>106</sup>. Σκοπός της επίσκεψής του ήταν να σχηματίσει προσωπική άποψη σχετικά με τις απαιτήσεις, τα παράπονα και τις φιλοδοξίες των Κυπρίων. Αμέσως μετά την άφιξή του στο νησί ανακοίνωσε πως θα δεχόταν να συναντήσει κάθε αντιπροσωπεία που επιθυμούσε να τον δει, κατόπιν συνεννόησης. Ο Τοποτηρητής Λεόντιος, λίγο πριν από την άφιξη του Πάρκινσον, προσπάθησε να παρουσιάσει ένα κοινό μέτωπο κάτω από την αιγίδα του ζητώντας από τα τρία μεγάλα κόμματα, ΑΚΕΛ, ΚΕΚ και ΠΕΚ να υπογράψουν κοινό αίτημα απαιτώντας την άμεση ένωση με την Ελλάδα. Η προσπάθεια αυτή, σύμφωνα με την αναφορά, απέτυχε εξαιτίας της άρνησης του ΚΕΚ να συνεργαστεί.

Η άφιξη του Πάρκινσον στο νησί δεν πέρασε απαρατήρητη. Πλήθος τηλεγραφημάτων απεστάλησαν προς αυτόν καλοσωρίζοντάς τον και δηλώνοντας ταυτόχρονα πως η μοναδική απαίτησή τους ήταν η άμεση ένωση με την Ελλάδα. Η αναφορά κάνει λόγο για πεντακόσια τηλεγραφήματα πιθανολογώντας όμως πως ήταν πολύ

<sup>104</sup> «Μερικά τηλεγραφήματα», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 19 Αυγούστου 1944.

<sup>105</sup> Στο ίδιο

<sup>106</sup> ΕΛΙΑ, Office of Strategic Services, «Cyprus, Enosis, Demonstrations, Parkinson, Servas, Christodoulou», Αναφορά υπ' αριθ. Α-38399, 21 Αυγούστου 1944, Washington D.C., αποχαρακτηρισμένο έγγραφο.

περισσότερα. Για να τιμήσουν την επίσκεψή του οι δρόμοι γέμισαν με αυτοσχέδιες χάρτινες και υφασμάτινες ελληνικές σημαίες. Δεν έλειπαν όμως και τα αυτοσχέδια πανό που έγραφαν συνθήματα όπως «Remember your promises», «What are you waiting for? Why don't you leave now?», «What about the Atlantic Charter?». Στις 13 Αυγούστου, την επομένη της επίσκεψης του Πάρκινσον, ο Πλουτής Σέρβας, Δήμαρχος Λεμεσού και Γενικός Γραμματέας του ΑΚΕΛ, εκφώνησε ομιλία στην οποία απαίτησε ένωση άπαξ η Ελλάδα απελευθερωθεί και μέχρι να γίνει αυτό την άμεση κατάργηση όλων των περιοριστικών νόμων. Στις 17 του μήνα ακολούθησε δεύτερη ομιλία του Πλουτή Σέρβα στη Λευκωσία η οποία κατέληξε σε διαδήλωση κατά την οποία ο κόσμος κρατώντας πανό με συνθήματα «We will fight for our rights», «Down with Imperialism» προήλασε στους δρόμους της Λευκωσίας καταλήγοντας στο «Magic Palace» όπου ο Μιλτιάδης Χριστοδούλου, Βοηθός Γενικός Γραμματέας των Εργατικών Συνδικάτων, συνεχάρη το πλήθος λέγοντας πως τη μέρα εκείνη η Κύπρος έδωσε το πρώτο κτύπημα στον αγώνα για την ελευθερία. Στις δύο η ώρα το πρωί η αστυνομία συνέλαβε τον Πλουτή Σέρβα και τον Μιλτιάδη Χριστοδούλου και δεκαεπτά ακολούθους του τους οποίους και οδήγησε στο δικαστήριο. Η δίκη που ήταν προγραμματισμένη για την επόμενη μέρα τελικά αναβλήθηκε λόγω του πλήθους που συγκεντρώθηκε έξω από το δικαστήριο το οποίο διαλύθηκε κατόπιν επέμβασης της αστυνομίας. Η δίκη τελικά διεξήχθη στις 19 Αυγούστου. Ο Πλ. Σέρβας και ο Μ. Χριστοδούλου υποχρεώθηκαν να καταβάλουν εγγύηση 100 λιρών ο καθένας για καλή διαγωγή επί ένα έτος. Οι υπόλοιποι καταδικάστηκαν σε πρόστιμα από 5 έως 15 λίρες. Δεν επιβλήθηκε ποινή φυλάκισης.

Παρόμοιες πορείες έγιναν σε χωριά και σε άλλες πόλεις. Πιο έντονες ήταν στη Λάρνακα όπου οι αρχές μοίρασαν πρόστιμα στους συμμετέχοντες και τους απείλησαν πως αν επαναληφθούν οι ταραχές τότε θα τους επιβληθεί ποινή φυλάκισης.

Καταληκτικά, η επίσκεψη του Σερ Κόσμο Πάρκινσον προκάλεσε στο νησί μια εξαιρετικά τεταμένη ατμόσφαιρα η οποία θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια επανάληψη των γεγονότων του Οκτώβρη του 1931.

Η πρώτη φορά που εντόπισα δημοσιευμένο σε άρθρο της ΝΠΕ ονόματα μελών της Ελ.Σοσ.Πρ. είναι στο τεύχος με ημερομηνία 2 Σεπτεμβρίου 1944<sup>107</sup>. Αναφέρονται τα πιο κάτω ονόματα τα οποία υπογράφουν εκ μέρους της Ελ.Σοσ.Πρ.: Πανίκος Σιβιτανίδης (Γραμματέας της ΕΠΕΝ), Μίχαλος Βρωννίδης (Γενικός Γραμματέας Σοσιαλιστικών Εργατικών Συντεχνιών), Μιχαλάκης Δημητρίου (Γενικός Γραμματέας Σοσιαλιστικών Οργανώσεων Μικροεπαγγελματικών) και Νίκος Ευθυβούλου (Γραμματέας Επαρχιακής

<sup>107</sup> «Το φιάσκο ημείς και ο λαός», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 2 Σεπτεμβρίου 1944.

Οργάνωσης ΕΠΕΝ). Ο Πανίκος Σιβιτανίδης σπούδασε νομική στο Μίτολ Τεμπλ, ένα από τους τέσσερις δικηγορικούς οίκους του Λονδίνου, γεγονός που αποδεικνύει πως άνηκε σε εύπορη οικογένεια κι άνηκε εξ αυτού στην αστική τάξη. Εργάστηκε ως δικηγόρος.

Στο τεύχος με ημερομηνία 9 Σεπτεμβρίου 1944, στη «Στήλη της Νεολαίας» δημοσιεύτηκε επώνυμη επιστολή, ο συντάκτης της οποίας εκτός των άλλων τονίζει την ανάγκη δημιουργίας Πυρήνων στη Λεμεσό αφού εκεί «ευρίσκεται το άντρο του Σλαβογραιοκυλικού Θηρίου» του οποίου «πρέπει να κτυπηθεί η κεφαλή. Και για να κτυπηθεί η κεφαλή είναι ανάγκη να διευθύνει ο Ηγέτης σας αυτοπροσώπως την επίθεσίν μας, στην πόλιν μας»<sup>108</sup>. Ο επιστολογράφος συνεχίζει λέγοντας πως κάνει ό,τι μπορεί «για να ολοκληρωθεί ο Πυρήνας μας». Υπογράφει ως εξής: «Με αγάπη, Ν.Ν. Καθητζιώτης». Από την επιστολή αυτή κρατώ δύο στοιχεία: το πρώτο είναι ότι τουλάχιστον ένα άτομο - ο Ν. Ν. Καθητζιώτης - προσπάθησε να δημιουργήσει πυρήνα της Ελ.Σοσ.Πρ. στη Λεμεσό και το δεύτερο είναι η αντικομμουνιστική ιδεολογία, που είχε σύμφωνα με τον ίδιο, ο Χρ. Γαλατόπουλος.

Στο σημείο αυτό, με αφορμή την άποψη του Ν.Ν Καθητζιώτη πως «για να κτυπηθεί η κεφαλή (του σλαβογραιοκυλικού θηρίου) είναι ανάγκη να διευθύνει ο Ηγέτης σας αυτοπροσώπως την επίθεσιν μας, στην πόλιν μας» θα ήθελα να αναφέρω τα πιο κάτω:

Σε άρθρο με τίτλο: «Το ξεκαθάρισμα»<sup>109</sup> μου έκανε εντύπωση η ιδιαίτερα ευνοϊκή τοποθέτηση του συντάκτη<sup>110</sup> απέναντι στον Λένιν και τον Στάλιν, δύο φυσιογνωμίες άρρηκτα συνδεδεμένες με τον Κομμουνισμό, ένα ιδεολογικό σύστημα που καταδικάστηκε επανειλημμένα μέσα από τις σελίδες της ΝΠΕ Παραθέτω αυτούσια τα αποσπάσματα:

*«Μέσα σε κάθε ιδεολογικό ξεκίνημα της μάζας και μέσα σε κάθε Κίνηση ή Κόμμα επαναστατικό ή και παρδαλό, κυκλοφορούν πάντα τα παρεφθαρμένα εκείνα ιδεολογικά κατακαθίσματα που μπορεί με τον πρωταρχικό τυφλό τους φανατισμό και στην ώρα του πρώτου ξεκινήματος να βοηθήσανε στην αναταραχή των μουχλιασμένων Κιμμέριων νερών που πνίγανε κάθε ανάταση πολιτική και κοινωνική μέσα στον Τόπου που πρωτοάνηκαν αλλά που πάντα ετάζανε για σκοπό τους μυστικό την προσωπική τους επικράτηση που θα την κέρδιζαν μονάχα με το παπαγάλισμα συνθημάτων αντίθετων προς την τριγύρω τους ιστορικήν πραγματικότητα και με το φράξιμο της πόρτας προς κάθε αληθινόν ιδεολόγον που θα τολμούσε*

<sup>108</sup> Ν.Ν. Καθητζιώτης, «Στήλη της Νεολαίας», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 9 Σεπτεμβρίου 1944.

<sup>109</sup> «Το ξεκαθάρισμα», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 12 Φεβρουαρίου 1944.

<sup>110</sup> Παρόλο που δεν κατονομάζεται ο συντάκτης κρίνω πως είναι ο ίδιος ο Χρ. Γαλατόπουλος στηριζόμενη στο γεγονός πως τα επώνυμα άρθρα του Χρ. Γαλατόπουλου δημοσιεύονταν στη συγκεκριμένη στήλη της πρώτης σελίδας.

να τραβήξει προς το χάρτινό τους φρούριο, μέσα στο οποίον είχαν εγκλείσει ακατατόπιστες εργατικο-λαϊκές μάζες! Αυτό μας θυμίζει το σπάσιμο της κατάκλειστης αυτής πόρτας απ' τον εθνικότερο επαναστατικό τύπο της Ρωσίας τον Λένιν, που οργάνωσε τον αγώνα και μέσα στο ίδιο του το Κομμα – όπως γράφει για αυτό ένας σύντροφος συναγωνιστής του, που οργάνωσε τον αγώνα ενάντια στους παληούς εκείνους μπολσεβίκους που – όπως έγραφε – είχαν κι όλες πολλές φορές παίζει ένα θλιβερό ρόλο μέσα στην ιστορία του Κόμματός των βάζοντας δίχως κανένα λόγο ένα σύνθημα που έμαθαν να παπαγαλίζουν αντί να μελετούν στη νέα ζωντανή πραγματικότητα. Αυτό διαβάζουμε μέσα στα «Άπαντα του Λένιν» στο πρώτο μέρος του δεκάτου τετάρτου τόμου. Κι αυτόν τον ιστορικό ρόλο τάσσονται σήμερα να παίζουν οι Σοσιαλιστικές οργανώσεις των αγροτών και εργατών του νησιού μας. Αυτόν τον ρόλο καλείται σήμερα να αναλάβει η εργατική και αγροτική νεολαία μας με τις οργανώσεις που καλείται να αναστηλώσει στα χωριά μας, για να δείξει στους παράξενους αυτούς Σλαυογραικούς ότι παρόλους τους βαρβαρικούς αλλαγμούς των στέκουν τα τάγματα του θανάτου των φαλάγγων μας, καρτερώντας σιπηλά σε κάποιον ... Μαραθώνα! Το σπάσιμο της πόρτας απ' τον μεγάλο Λένιν που δημιούργησε την Εθνικότερη Σοσιαλιστική Ρωσία μέσα στην πολυαίωμη πορεία της απολυταρχικής ιστορίας της, το ξεκαθάρισμα από το στιβαρό χέρι του όλων εκείνων των παλαιών μπολσεβίκων που ήζαιραν μονάχα να παπαγαλίζουν αντί να μελετούν, το καινούριο ξεκίνημα των Αγροτών και Εργαζομένων μαζών της Ρωσίας προς την εθνική καμπή της, το μερικό κατοπινόν ξεκαθάρισμα των πρωτοπόρων διεθνιστών και των πιο ιδεολόγων ακόμη, των Τροσκιστών, από τον Στάλιν για την δημιουργία ενός Εργατικο – Αγροτικού Εθνικού Κράτους που μπόρεσε σαν ξανάβρε τον δρόμο του μέσα στη δύναμη της φυλής να ανταπαταχθεί προς τον Γερμανικό Κολοσσό και να σώσει το αγαπημένο χόμα της Ρωσίας του, της ιδικής του Πατρίδος, μας δίνει την δύναμη να ξανοιχτούμε προς το στερινό ξεκαθάρισμα έπειτα από το πρώτο παλαιοκομματικό ξεκαθάρισμα και να καλέσουμε την Αγροτική και Εργατική Νεολαία μας - «Εμπρός! Εμπρός για το ιδεολογικότερο δεύτερο ξεκίνημά μας! Εμπρός!».

Ο Λένιν και ο Στάλιν λοιπόν, ως παραδείγματα προς μίμηση. Βέβαια, για να είμαι δίκαιη η αναφορά δεν γίνεται ως προς την ιδεολογία τους αλλά ως προς τη μέθοδο «ξεκαθαρίσματος» του κόμματος από τα «παρεφθαρμένα ιδεολογικά κατακαθίσματα». Το γεγονός πως ο Γαλατόπουλος – ένας πολιτικός που τα κείμενά του χαρακτηρίζονται από έντονη αντικομμουνιστική ρητορική – παρουσιάζει τον Λένιν και τον Στάλιν ως παραδείγματα προς μίμηση, μας παραπέμπει στα νεανικά του χρόνια κατά τα οποία ήταν κομμουνιστής. Μάλιστα, οι Βρετανοί είχαν για αυτόν ειδικό φάκελο ως σεσημασμένο

κομμουνιστή<sup>111</sup>. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με το ότι το κείμενο γράφτηκε το 1944 όταν ο Στάλιν ήταν ακόμη σύμμαχος της «Εγκάρδιας Συνεννόησης» και νικητής του Χίτλερ οδηγούν τον Γαλατόπουλο να εκφραστεί τόσο θετικά για αυτούς.

Η σχέση του Χρ. Γαλατόπουλου με τον κομμουνισμό, το ΚΚΚ και το ΑΚΕΛ δεν ήταν πάντα σταθερή. Συγκεκριμένα:

α) Οι Βρετανοί κατά τη δεκαετία του 1930 κατέτασαν τον Χρ. Γαλατόπουλο ανάμεσα στους σεσημασμένους κομμουνιστές της Κύπρου έχοντας μάλιστα για αυτόν ειδικό φάκελο.

β) Στις επαναληπτικές εκλογές του 1931 για το Νομοθετικό Συμβούλιο ο Χρ. Γαλατόπουλος κατάφερε να εκλεγεί χάρη στην υποστήριξη του ΚΚΚ<sup>112</sup>.

γ) Στις εκλογές του 1944 για τις εκκλησιαστικές επιτροπές το ΑΚΕΛ υποστήριξε τους υποψηφίους της Ελ.Σοσ.Πρ. καθώς και των άλλων πολιτικών κομμάτων.<sup>113</sup>

δ) Το 1944 ΕΠΕΝ και ΑΚΕΛ προέβησαν σε κοινό εορτασμό για την εθνική επέτειο της 25<sup>ης</sup> Μαρτίου<sup>114</sup> Για τον κοινό αυτό εορτασμό η εφημερίδα «Πάφος» αναφέρει πως οργανώθηκε κατόπιν συνεννόησης των διάφορων οργανώσεων και του Δημάρχου Γαλατόπουλου. Από το πρωί της 25<sup>ης</sup> Μαρτίου η Πάφος «έπλεε μέσα σε πέλαγος γαλανόλευκων σημαίων»<sup>115</sup>. Με την ανατολή του ήλιου οι παλαιοί πολεμιστές ύψωσαν την ελληνική σημαία στον ιστό του Γυμναστηρίου την οποίαν χαιρέτισαν με ευλάβεια οι μαθητές του Γυμνασίου, οι αθλητές του Κινύρα, τα μέλη του ΑΚΕΛ και της ΕΠΕΝ ψάλλοντας τον εθνικό ύμνο. Μαθητές του Γυμνασίου έψαλλαν το εωθινό καθώς περιέρχονταν της πόλης και στις 10 το πρωί τελέστηκε στον Καθεδρικό ναό δοξολογία πρωτοστατούντος του Αρχιμανδρίτου Γεννάδιου. Στη δοξολογία παρευρέθησαν τα Σωματεία με τις σημαίες τους και πλήθος κόσμου το οποίο γέμισε την πλατεία της Μητρόπολης. Με το πέρας της δοξολογίας ο Αρχιμανδρίτης εξήρε τη θρησκευτική και εθνική σημασία της ημέρας. Ακολούθως, πήρε τον λόγο ο Γαλατόπουλος ο οποίος «διά ποιητικής προσφωνήσεως έδεήθη είς τόν Κύριον υπέρ της απολυτρώσεως του Έλλ. Λαού και έδωσε τό σύνθημα τών ζητωκραυγών υπέρ της αιωνίας Ελλάδος».<sup>116</sup> Η εφημερίδα «Ελευθερία» επιγραμματικά αναφέρει πως στην Πάφο ο εορτασμός της 25<sup>ης</sup> Μαρτίου γιορτάστηκε από κοινού «κηρυχθείσης κομματικής

<sup>111</sup> Πρωτοπαπάς, ο.π. σελ. 384.

<sup>112</sup> Στο ίδιο, σελ. 304.

<sup>113</sup> «Αι εκλογαί εκκλησιαστικών επιτροπών», *Ανεξάρτητος*, Λευκωσία, 26 Νοεμβρίου 1944.

<sup>114</sup> «Μεγαλοπρεπέστατος ο εορτασμός της εθνικής εορτής εις Πάφον», *Πάφος*, Πάφος, 30 Μαρτίου 1944.

<sup>115</sup> Στο ίδιο

<sup>116</sup> Στο ίδιο

εκεχειρίας»<sup>117</sup>. Πληροφορεί επίσης, πως στο Γυμναστήριο μίλησε ο Σ. Μαρκίδης ενώ στο θέατρο «Αττικών» ο Χρ. Γαλατόπουλος. Η εφημερίδα «Κυπριακός Φύλαξ» παραθέτει αυτούσιο το τηλεγράφημα που έστειλε ο Μητροπολίτης Πάφου και Τοποτηρητής Λεόντιος προς τις εφημερίδες «Νέα Πολιτική Επιθεώρηση» και «Πάφος» εξ αφορμής της προσωρινής κομματικής εκχειρίας<sup>118</sup>. Στο τηλεγράφημα ο Τοποτηρητής εκφράζει τη λύπη του για το γεγονός πως η κομματική εκχειρία είναι προσωρινή και θα διαρκέσει μόνο για τον εορτασμό της 25<sup>ης</sup> Μαρτίου. Τονίζει τη θλίψη του για τη διαίρεση του κυπριακού λαού και «ακετεύει φιλόστοργα» ώστε να επιτευχθεί κομματική εκχειρία σε όλη την Κύπρο διαρκούντος του πολέμου αφού μόνο ενωμένοι μπορούν να πετύχουν την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.

ε) Το 1944 ΑΚΕΛ και Ελ.Σοσ.Πρ. προέβησαν σε κοινό εορτασμό για την επέτειο της 28<sup>ης</sup> Οκτωβρίου.<sup>119</sup>

στ) Ο Χρ. Γαλατόπουλος, εκπροσωπώντας την Ελ.Σοσ.Πρ., στην αρθρογραφία του υπερασπίστηκε σθεναρά την ένταξη αντιπροσώπων του ΑΚΕΛ στο Εθνικό Συμβούλιο, μετά από πρόταση του Τοποτηρητή Λεόντιου<sup>120</sup>, μια τοποθέτηση την οποία αργότερα εμφαντικά ανακάλεσε. Μάλιστα, σε πληθώρα άρθρων του άσκησε δριμεία κριτική στο ΑΚΕΛ η οποία κορυφώθηκε στο τέλος του 1944<sup>121</sup>.

Όλα τα πιο πάνω με οδηγούν στο συμπέρασμα πως μέχρι το 1944<sup>122</sup> ο Χρ. Γαλατόπουλος δεν είχε ξεκαθαρίσει απόλυτα τη θέση του απέναντι στο ΑΚΕΛ. Αποδέχθηκε την υποστήριξη του ΑΚΕΛ σε εκλογικές αναμετρήσεις και προέβη σε δύο κοινούς εορτασμούς μαζί του όταν η ΠΕΚ και το ΚΕΚ απέρριπταν κάθε σύμπραξη με το ΑΚΕΛ. Η ευμένεια αυτή δικαιολογείται αν αναλογιστεί κανείς πως η Σοβιετική Ένωση εξακολουθούσε την περίοδο αυτή να είναι σύμμαχος χώρα και ότι η κύρια αντίσταση κατά την περίοδο της Κατοχής στην Ελλάδα ήταν το ΚΚΕ. Την ξεκαθάρισε βέβαια ρητά και

<sup>117</sup> «Από τον εορτασμό της Εθνικής Επετείου», *Ελευθερία*, Λευκωσία, 28 Μαρτίου 1944.

<sup>118</sup> «Ο τοποτηρητής προς κομματικήν εκχειρίαν», *Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία, 28 Μαρτίου 1944.

<sup>119</sup> «Κοινός εορτασμός», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 14 Οκτωβρίου 1944 και «28 Οκτωβρίου 1944. Κοινός εορτασμός», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, 28 Οκτωβρίου 1944.

<sup>120</sup> «Κληρονομιά αιώνων – Ενιαίο Λαϊκό Εθνικό Μέτωπο», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 16 Σεπτεμβρίου 1944.

<sup>121</sup> «Η εκχειρία δεν είναι συγχωροχάρτι αλλά κατάσταση ανάγκης», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 23 Σεπτεμβρίου 1944, «Διακήρυξίς της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας για την θέση της ανάμεσα στα πολιτικά κόμματα», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 30 Σεπτεμβρίου 1944, «Αρκούν τα κροκοδείλια δάκρυα», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 11 Νοεμβρίου 1944.

<sup>122</sup> Να υπενθυμίσω πως για το κεφάλαιο αυτό μελέτησα τις εφημερίδες της περιόδου 1943 - 1944 για αυτό και όλα τα συμπεράσματα που παραθέτω αφορούν σε αυτή τη διετία και μόνον.

κατηγορηματικά στα τέλη του χρόνου, αρχής γενομένης του Νοεμβρίου με τη δημοσίευση του άρθρου: «Αρκούν τα κροκοδείλια δάκρυα»<sup>123</sup> καθώς και του άρθρου: «Ποιος Πταίει»<sup>124</sup>, το οποίο κατά την άποψή μου βάζει και την ταφόπλακα στις κλυδωνιζόμενες σχέσεις ΑΚΕΛ και Ελ.Σοσ.Πρ.. Από την άλλη το μόνο κόμμα που αποδέχθηκε να υπογράψει το Πρωτόκολλο εθνικής ενότητας άνευ όρων συνεργαζόμενο με το ΑΚΕΛ ήταν η εθνικόφρων παράταξη του Κυπριακού Εθνικού Κόμματος για αυτό και ο Γαλατόπουλος χαρακτήρισε την πολιτική του ΚΕΚ «χλιαρή» στη «Διακήρυξη της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας για τη σχέση της ανάμεσα στα πολιτικά κόμματα».

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να εκφράσω τη διαφωνία μου ως προς το ότι ο Χρ. Γαλατόπουλος και η Ελ.Σοσ.Πρ. ήθελαν τη δημιουργία ενός ενδιάμεσου χώρου, μιας «Τρίτης Κατάστασης» όπως υποστηρίζει σε μεταγενέστερη συνέντευξή του ο εκ Πάφου ορμώμενος πολιτικός Γεώργιος Ιωαννίδης<sup>125</sup>. Απεναντίας, ηγέτης και κόμμα, άνηκαν ξεκάθαρα στον χώρο της δεξιάς. Ο κοινός εορτασμός της 25<sup>ης</sup> Μαρτίου ανάμεσα σε ΑΚΕΛ και ΕΠΕΝ, ο κοινός εορτασμός της 28<sup>ης</sup> Οκτωβρίου ανάμεσα σε ΑΚΕΛ και Ελ.Σοσ.Πρ. και η αρχική αποδοχή του ΑΚΕΛ από την Ελ.Σοσ.Πρ. στο υπό συγκρότηση Εθνικό Συμβούλιο μετά από την πρόσκληση του Τοποτηρητή Λεόντιου ήταν το αποτέλεσμα των πολιτικών φιλοδοξιών του Χρ. Γαλατόπουλου κι όχι μιας συγκεκριμένης πολιτικής επιλογής βασισμένης σε μια κεντρικά ιδεολογία<sup>126</sup>.

Καταληκτικά, ο Χρ. Γαλατόπουλος ενώ ξεκίνησε ως «σεσημασμένος κομμουνιστής» κατέληξε αντικομμουνιστής και Αντιακελικός.

Η αιτία της μεταστροφής του δεν είναι βέβαια εύκολο να εξηγηθεί. Ίσως αυτή μπορεί να συνέβη γιατί ωριμάζοντας ο Χρ. Γαλατόπουλος άφησε πίσω του νεανικές αντιλήψεις και υιοθέτησε νέες, κάτι που είναι απόλυτα φυσιολογικό. Ίσως πάλι επέλεξε να συμπλεύσει με την περιρρέουσα ατμόσφαιρα της εποχής. Μια ατμόσφαιρα που ευνοούσε τον αντικομμουνισμό αφού το κλίμα της περιόδου ήταν τέτοιο όχι μόνο σε Κύπρο και Ελλάδα αλλά σε ολόκληρο τον κόσμο. Στην Ευρώπη οι διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα στους δύο συνασπισμούς – το Ανατολικό και το Δυτικό μπλοκ- όπου το δεύτερο θεωρούσε τον κομμουνισμό ως Κόλαση και τον Στάλιν ως τον ίδιο τον Διάβολο, παραφράζοντας τα λόγια του Ουίνστον Τσώρτσιλ, είχαν χαρακτηρίσει το 1943-1945 στις διάφορες συσκέψεις κορυφής

<sup>123</sup> «Αρκούν τα κροκοδείλια δάκρυα», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 11 Νοεμβρίου 1944.

<sup>124</sup> «Ποιος πταίει», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 25 Νοεμβρίου 1944.

<sup>125</sup> Σούλα Ζαβού, *Τα πολιτικά κόμματα της Κύπρου στον 20<sup>ο</sup> αιώνα*, Εκδόσεις Επιφανείου, Λευκωσία, 2002, σελ. 120-121.

<sup>126</sup> Αναλυτική παρουσίαση της στάσης του Χρ. Γαλατόπουλου απέναντι στο ΑΚΕΛ παρατίθεται στο επόμενο κεφάλαιο.

μεταξύ Ρούσβελτ, Τσόρτσιλ και Στάλιν<sup>127</sup>. Μέσα σε αυτό το αντικομμουνιστικό κλίμα της περιόδου ιδρύθηκαν και τα δύο μεγάλα δεξιά κόμματα της Κύπρου, η Παναγροτική Ένωση Κύπρου (1942) και το Κυπριακό Εθνικό Κόμμα (1943). Ένα δεξιό κόμμα ίδρυσε κι ο Γαλατόπουλος, συμπαρατασσόμενος με το εθνικόφρον στρατόπεδο και κυρίως με την Παναγροτική Ένωση Κύπρου. Μάλιστα, ο Γαλατόπουλος υπήρξε ένας εκ των ιδρυτών της ΠΕΚ και ενεργό μέλος της<sup>128</sup>. Μετά την ίδρυση της Ελ.Σοσ.Πρ. ο Γαλατόπουλος δήλωνε συνοδοιπόρος της ΠΕΚ υποστηρίζοντας πως η θέση του κόμματός του ήταν δίπλα στην ΠΕΚ και το αγροτικό κίνημα<sup>129</sup>. Η σημαντική διαφορά μέχρι το 1947 που επήλθε ρήξη στις σχέσεις τους ήταν στη σύσταση των μελών των δύο οργανώσεων. Η ΠΕΚ στράφηκε στον αγροτικό πληθυσμό ενώ η Ελ.Σοσ. Πρ. στους εργάτες<sup>130</sup>. Πιο συγκεκριμένα απευθύνθηκε στους εργάτες των πόλεων και της υπαίθρου, στους μικρομεσαίους της υπαίθρου και τους ακτήμονες<sup>131</sup>. Ρήξη στις σχέσεις των δύο κομμάτων επήλθε το 1947 εξαιτίας δύο γεγονότων. Το πρώτον ήταν η απόφαση του Γαλατόπουλου να συμμετάσχει στη Διασκεπτική συνεργαζόμενος με το ΑΚΕΛ σε αντίθεση με την ΠΕΚ και το ΚΕΚ. και το δεύτερο ήταν η υποστήριξη διαφορετικού υποψηφίου για τον Αρχιεπισκοπικό θρόνο με την ΠΕΚ να έρχεται πρώτα σε συνεννόηση με το ΚΕΚ αντί με την Ελ.Σοσ.Πρ.<sup>132</sup>. Έτσι, από το 1947 η ΝΠΕ περιόρισε στο ελάχιστο τις αναφορές της και τα δημοσιεύματα που σχετίζονταν με την ΠΕΚ<sup>133</sup> δείχνοντας και έμπρακτα τη δυσaráσκειά της.

Και τα τρία κόμματα, Παναγροτική Ένωση (1942) , Εθνικό Κόμμα (1943) και Ελ.Σοσ.Πρ. (1943) ήταν προσηλωμένα στο δόγμα «ένωσις και μόνον ένωσις» αλλά το πραγματικά συγκολλητικό τους στοιχείο ήταν ο φανατικός αντικομμουνισμός τους<sup>134</sup>. Ίσως πάλι, η αντικομμουνιστική ρητορική του Γαλατόπουλου και ο αντιακελισμός του να εξηγούνται από την άνοδο του ΑΚΕΛ όπως αυτή καταγράφηκε στις δημοτικές εκλογές του 1943 στις οποίες το ΑΚΕΛ κατάφερε να υπερισχύσει σε δύο μεγάλους δήμους, στο Δήμο Λεμεσού και Αμμοχώστου<sup>135</sup>. Η νίκη αυτή ξύπνησε τα αντανακλαστικά των εθνοφορώνων και έτσι τον Ιούνιο του 1943 ιδρύθηκε το Εθνικό Κόμμα ακολουθώντας – περί τον Αύγουστο

<sup>127</sup> Eric Hobsbawm, *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος Εικοστός Αιώνας 1914-1991*, Θεμέλιο, Αθήνα, 2018, σελ. 291.

<sup>128</sup> Αναστασία Μούσκου, *Ο πολιτικός Χριστόδουλος Γαλατόπουλος, Διδακτορικό στη Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία, Τμήμα Ιστορίας, Πολιτικής και Διεθνών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Νεάπολις, Πάφος*, σελ. 269.

<sup>129</sup> Στο ίδιο, σελ. 270.

<sup>130</sup> Στο ίδιο, σελ. 270.

<sup>131</sup> Στο ίδιο, σελ. 277.

<sup>132</sup> Στο ίδιο, σελ. 271.

<sup>133</sup> Στο ίδιο, σελ. 271.

<sup>134</sup> Πρωτοπαπάς, ο.π. σελ. 436.

<sup>135</sup> Στο ίδιο, σελ. 380.

του ίδιου χρόνου- η ίδρυση της Ελ.Σοσ.Πρ.. Η Αριστερά κατά την τριετία 1943-1946 δρούσε οργανωμένα και πειθαρχημένα, πρωτοστατούσε σε διαδηλώσεις υπέρ της ένωσης, ζητούσε ενότητα εθνική, διαπαρταξιακή συνεργασία και διεκδικούσε με επιτυχία κοινωνικά και εργατικά ωφελήματα<sup>136</sup>. Η έντονη δράση του ΑΚΕΛ είχε ως αποτέλεσμα στις εκλογές του 1946 το Εθνικό Κόμμα να ηττηθεί από το ΑΚΕΛ αφού από τους δεκαέξι συνολικά δήμους το ΑΚΕΛ νίκησε στους δώδεκα<sup>137</sup>. Η αποδοχή λοιπόν ενός κομμουνιστικού κόμματος από τον λαό - έστω κι αν ήταν ενωτικό –δεν θα μπορούσε να γίνει ανεκτή από τον Γαλατόπουλο αφού έβαζε σε κίνδυνο τα εθνικόφρονα κόμματα, συμπεριλαμβανομένης και της Πρωτοπορίας του. Ένα τέτοιο ενδεχόμενο απειλούσε τόσο την πολιτική του καριέρα όσο και την καριέρα του ως Δήμαρχος Πάφου.

---

<sup>136</sup> Στο ίδιο, σελ. 385.

<sup>137</sup> Ζαβού, ο.π. σελ. 39.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. 1944-Συγκρότηση Ενιαίου Εθνικού Μετώπου

### Η Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορία και μια στροφή 180 μοιρών

Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζω τη θέση που πήρε η Ελ.Σοσ.Πρ. στην προσπάθεια που έγινε για επίτευξη εθνικής ενότητας και συγκρότησης Εθνικού Συμβουλίου μοναδικός στόχος του οποίου ήταν ο αγώνας για το εθνικό ζήτημα. Η προσπάθεια αυτή η οποία έγινε από τα τέσσερα κόμματα (ΚΕΚ, ΠΕΚ, ΑΚΕΛ και Ελ.Σοσ.Πρ.) μετά από πρόσκληση του Τοποτηρητή Λεόντιου και υπό την αρχηγεία του, πραγματοποιήθηκε κατά τη διμηνία Οκτώβρη - Νιόμβρη του 1944 και κατέληξε σε αποτυχία.

Η ανάγκη για ενότητα του Κυπριακού Λαού παρουσιάστηκε και εφαρμόστηκε από το 1942 όταν ξεκίνησαν οι έρανοι για τους Έλληνες πρόσφυγες που έφθασαν στην Κύπρο μαζικά από τα νησιά του Αιγαίου<sup>138</sup>. Πάλι με πρωτοβουλία του Τοποτηρητή Λεόντιου έγινε παγκύπρια σύσκεψη στην Αρχιεπισκοπή για τη συγκρότηση Παγκύπριας Επιτροπής Εράνων και στη συνέχεια με οδηγίες του Τοποτηρητή κάθε επαρχία υπό την προεδρία του Αρχιμανδρίτη προέβαινε σε συσκέψεις στις οποίες έπαιρναν μέρος και εκπρόσωποι του ΑΚΕΛ<sup>139</sup>. Το γεγονός αυτό δυσαρέστησε έντονα την εθνικόφρονα μερίδα της Κύπρου η οποία ξεσηκώθηκε ενάντια στην απόφαση του Τοποτηρητή να προσκαλέσει στις συσκέψεις και Αριστερούς παράγοντες<sup>140</sup>.

Μετά την ίδρυση του Κυπριακού Εθνικού Κόμματος τον Ιούνιο του 1943, ένα κόμμα του οποίου η ιδρυτική διακήρυξη αναφέρει ρητά πως στόχος του ήταν να αντιμετωπισθεί και να κτυπηθεί το ΑΚΕΛ, ιδρύθηκαν ακόμη δύο σημαντικά εθνικόφρονα κόμματα. Η Παναγροτική Ένωση Κύπρου και η Ελ.Σοσ.Πρ.. ΚΕΚ, ΠΕΚ και Ελ. Σοσιαλιστική Πρωτοπορία ιδρύθηκαν στο ίδιο χρονικό διάστημα και η ίδρυσή τους ήταν βασικά η απάντηση της εθνικόφρονας παράταξης μπροστά στην άνοδο των αριστερών δυνάμεων όπως αυτή φάνηκε με τα αποτελέσματα των πρώτων δημοτικών εκλογών το 1943. Σύμφωνα με τον Κώστα Σοφοκλέους, η παρουσία ενός ισχυρού και μοναδικού κόμματος της αριστεράς σε όλη την Κύπρο ήταν μια πραγματικότητα και το γεγονός αυτό υποχρέωνε τη Δεξιά να αλλάξει την οργανωτική της διάρθρωση<sup>141</sup>. Έπρεπε, εν ολίγοις, να συσπειρωθεί και η ίδια σε κόμμα οργανωμένο σε παγκύπρια κλίμακα. Όπερ και εγένετο.

<sup>138</sup> Κώστας Σοφοκλέους, Πάλη για την Ελευθερία, Ενδογενείς αντιπαραθέσεις, Τόμος 1, Αρχές του εικοστού Αιώνα μέχρι το 1949, 2003, σελ. 233.

<sup>139</sup> Στο ίδιο, σελ. 234.

<sup>140</sup> Στο ίδιο, σελ. 234.

<sup>141</sup> Στο ίδιο, σελ. 229.

Αυτά τα τέσσερα κόμματα προσπάθησε ο Τοποτηρητής Λεόντιος, μετά από εισηγητική επιστολή του ΑΚΕΛ στην οποία του ζητούσε να πάρει την πρωτοβουλία για σύσκεψη των κομμάτων υπό τη δική του προεδρία<sup>142</sup>, να συνενώσει για τη χάραξη κοινής πορείας στο εθνικό ζήτημα.

Στο σημείο αυτό να σημειωθεί πως η Τοποτηρητής Λεόντιος προσπάθησε κι άλλες φορές να συνενώσει τα κυπριακά κόμματα. Πριν από την άφιξη του Σερ Κόσμο Πάρκινσον, Υφυπουργού των Αποικιών, στην Κύπρο τον Αύγουστο του 1944, ο Λεόντιος είχε κάνει προσπάθειες να παρουσιάσουν όλες οι πολιτικές ομάδες μια κοινή θέση στον επισκέπτη<sup>143</sup>. Τελικά, η πρωτοβουλία αυτή απέτυχε εν τη γενέσει της λόγω της άρνησης των εθνικοφρόνων παρατάξεων να συνεργαστούν με το ΑΚΕΛ.

Η πρώτη επίσημη σύσκεψη των κομμάτων έγινε στις 11 Οκτωβρίου 1944<sup>144</sup>. Στη σύσκεψη αποφάσισαν πως τα τέσσερα κόμματα (ΠΕΚ, ΚΕΚ, ΑΚΕΛ, Ελ.Σοσ.Πρ.) αναλαμβάνουν την υποχρέωση να συνεργαστούν για το εθνικό ζήτημα αλλά κάθε κόμμα έχει το δικαίωμα να τηρεί τις αρχές του, να διατηρεί τα σύμβολα και την ιδεολογία του<sup>145</sup>. Η δεύτερη σύσκεψη έγινε στις 18 του ίδιου μήνα. ΑΚΕΛ, ΚΕΚ και Ελ.Σοσ.Πρ. αποδέχθηκαν να υπογράψουν το Πρωτόκολλο Εθνικής Συνεργασίας<sup>146</sup>. Αρνήθηκε ο Μελής Ζαχαριάδης, εκπρόσωπος της ΠΕΚ, ο οποίος εν ολίγοις δήλωσε πως θα το υπέγραφε μόνο όταν το ΑΚΕΛ αποκήρυτε την ιδεολογία του. Μετά την τοποθέτηση του Μελή Ζαχαριάδη ο Χρ. Γαλατόπουλος ανακάλεσε την προηγούμενη δήλωσή του και υιοθέτησε τη στάση της ΠΕΚ<sup>147</sup>. Λόγω αυτής της εξέλιξης η σύσκεψη αναβλήθηκε για τις 15 Νοεμβρίου<sup>148</sup>. Στη σύσκεψη της 15<sup>ης</sup> Νοεμβρίου δεν παρεβρέθηκε η ΠΕΚ η οποία με επιστολή της δήλωσε πως ο λόγος της απουσίας της είναι το γεγονός πως ο Τοποτηρητής δεν καθόρισε τη θέση του απέναντι στο ΑΚΕΛ<sup>149</sup>. Στη σύσκεψη της 15<sup>ης</sup> Νοεμβρίου ο Τοποτηρητής ξεκαθάρισε επίσημα τη θέση του απέναντι στο ΑΚΕΛ. Δήλωσε πως το ΑΚΕΛ είναι ένα «φανατικός ενωτικόν κόμμα», γεγονός που του δίνει χαρά αφού πια δεν υπάρχει καμία αμφιβολία για τις

<sup>142</sup> Στο ίδιο, σελ. 235.

<sup>143</sup> Χάιντς Α. Ρίχτερ, *Ιστορία της Κύπρου, Τομος Πρώτος (1878-1949)*, Εστία, Αθήνα, 2007, σελ. 668.

<sup>144</sup> «Ποιοι τορπιλλίζουν την εθνική ενότητα», *Κυπριακός Τύπος*, Λευκωσία, 30 Οκτωβρίου 1944 και «Κοινή σύσκεψις των 4 κομμάτων εις Αρχιεπισκοπήν», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 7 Οκτωβρίου 1944.

<sup>145</sup> «Ποιοι τορπιλλίζουν την εθνική ενότητα», *Κυπριακός Τύπος*, Λευκωσία, 30 Οκτωβρίου 1944.

<sup>146</sup> Στο ίδιο

<sup>147</sup> Στο ίδιο

<sup>148</sup> «Η χθεσινή σύσκεψις εις Αρχιεπισκοπήν δια την εθνικήν μας ενότητα», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία, 16 Νοεμβρίου 1944 και «Ποιοι τορπιλλίζουν την εθνική ενότητα», *Κυπριακός Τύπος*, Λευκωσία, 30 Οκτωβρίου 1944.

<sup>149</sup> «Η χθεσινή σύσκεψις εις Αρχιεπισκοπήν δια την εθνικήν μας ενότητα», *Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία, 16 Νοεμβρίου 1944.

προθέσεις του. Την ίδια χαρά, υποστήριξε, έπρεπε να είχαν και τα υπόλοιπα κόμματα αφού μεταξύ του κυπριακού λαού υπάρχει ομοφωνία ως προς τον ενωτικό αγώνα. Ζήτησε από τα κόμματα να προχωρήσουν στην υπογραφή του Πρωτοκόλλου Εθνικής Συνεργασίας ώστε ο ίδιος με τη σειρά του να λάβει τα δέοντα μέτρα για την ίδρυση Εθνικού Συμβουλίου<sup>150</sup>. Μετά την τοποθέτηση του Τοποτηρητή οι Πλουτής Σέρβας και Θεμιστοκλής Δέρβης δήλωσαν πως θα υπογράψουν το Πρωτόκολλο Εθνικής Ενότητας<sup>151</sup>. Ο Θεμιστοκλής Δέρβης εξέφρασε την προσδοκία πως η ΠΕΚ θα υπέγραφε το Πρωτόκολλο από τη στιγμή που ο Τοποτηρητής ξεκαθάρισε τη θέση του απέναντι στο ΑΚΕΛ<sup>152</sup>. Ορίστηκε νέα σύσκεψη στις 27 του ίδιου μήνα. Τρεις μέρες νωρίτερα της καθορισμένης συνάντησης, δηλαδή στις 24 Νοεμβρίου, οι αντιπρόσωποι της ΠΕΚ, ΚΕΚ και Ελ.Σοσ.Πρ. συνεδρίασαν στο οίκημα του ΚΕΚ για να αποφασίσουν ποια πορεία να ακολουθήσουν. Εκεί συνέταξαν κοινή ανακοίνωση στην οποία πληροφορούσαν πως θα παρεβρεθούν στη συνέλευση της 27<sup>ης</sup> Νοεμβρίου όπου θα υπογράψουν το Πρωτόκολλο κοινής σύμπραξης και ακολούθως θα συντάξουν Αναλυτικό Σύμφωνο που θα κατοχυρώνει τη σύμπραξη όλων των κομμάτων, συμπεριλαμβανομένου και του ΑΚΕΛ. Μετά τη λήξη της συνεδρίασης ο Θεμιστοκλής Δέρβης σε συνάντηση που είχε με τον Βοηθό Γενικό Γραμματέα του ΑΚΕΛ Μιλτιάδη Χριστοδούλου δήλωσε πως θα υπογράψουν το συμφωνηθέν Πρωτόκολλο χωρίς όρους<sup>153</sup>. Η σύσκεψη που ορίστηκε για τις 27 Νοεμβρίου τελικά αναβλήθηκε μετά από απαίτηση του Χρ. Γαλατόπουλου και της ΠΕΚ και αμφότεροι δεν παρεβρέθησαν<sup>154</sup>. Στη συνεδρίαση προσήλθαν οι αντιπρόσωποι του ΑΚΕΛ, του ΚΕΚ και ο Τοποτηρητής Λεόντιος.

Κρίνω πως η προσπάθεια του Τοποτηρητή Λεόντιου απέτυχε εξαιτίας της άρνησης ΠΕΚ και Ελ. Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας να συμπεριληφθεί αντιπρόσωπος του ΑΚΕΛ στο Εθνικό Συμβούλιο. Αντίθετα, το ΚΕΚ, το ΑΚΕΛ και ο Τοποτηρητής Λεόντιος ήταν θετικοί στην όλη προσπάθεια καθόλο το χρονικό διάστημα που αυτή διήρκησε και παρεβρέθησαν σε όλες τις συνεδριάσεις που έγιναν. Η ΠΕΚ παρεβρέθηκε στις πρώτες δύο από τις τέσσερις, η Ελ. Σοσιαλ. Πρωτοπορεία στις πρώτες τρεις. Και τα δύο κόμματα συμφώνησαν να απέχουν στην τέταρτη συνεδρίαση δείχνοντας την έντονη διαφωνία τους κυρίως απέναντι στον Τοποτηρητή Λεόντιο και στην ευνοϊκή στάση που κράτησε απέναντι στο ΑΚΕΛ.

<sup>150</sup> «Η χθεσινή σύσκεψις εις Αρχιεπισκοπήν διά την εθνικήν μας ενότητα», *Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία, 16 Νοεμβρίου 1944.

<sup>151</sup> Στο ίδιο

<sup>152</sup> Στο ίδιο

<sup>153</sup> «Εθνική Ενότης του Κυπριακού Λαού. Θεωρείται ως γεγονός τετελεσμένον», *Ανεξάρτητος*, Λευκωσία, 25 Νοεμβρίου 1944.

<sup>154</sup> «Η σύσκεψις των κομμάτων», *Ανεξάρτητος*, Λευκωσία, 28 Νοεμβρίου 1944.

Η Ελ.Σοσ.Πρ. δεν ήταν από την αρχή αρνητική απέναντι στην αποδοχή του ΑΚΕΛ σε ένα Εθνικό Συμβούλιο. Απεναντίας, στην αρχή όχι μόνο συμφώνησε με την απόφαση του Λεόντιου αλλά στο επίσημο εκφραστικό όργανό της, τη Νέα Πολιτική Επιθεώρηση, δημοσιεύτηκαν άρθρα τα οποία με πάθος την προωθούσαν<sup>155</sup>. Στην πορεία, αποφάσισε να συμπλεύσει με την ΠΕΚ για δύο λόγους: δεν επιθυμούσε να διακόψει τις καλές σχέσεις με την ΠΕΚ και δεύτερον τα μέλη της είχαν κατά κύριο λόγο δεξιές και αντιακελικές πεποιθήσεις. Η σύμπλευση με ΚΕΚ, ΑΚΕΛ και ένα «φιλοακελικό» Τοποτηρητή θα είχε σοβαρό πολιτικό κόστος στο κόμμα του Γαλατόπουλου, κόστος που δεν ήταν διατεθειμένος να πληρώσει.

Για τη συγγραφή του κεφαλαίου μελέτησα την αρθρογραφία που δημοσιεύτηκε στη Νέα Πολιτική Επιθεώρηση. Όλα τα δημοσιευθέντα άρθρα, το περιεχόμενο των οποίων παρουσιάζω αναλυτικά πιο κάτω, ήταν εκτενέστατα και φρονώ, στηριζόμενη στο γεγονός πως όλα έχουν κοινή μορφοσυντακτική δομή και ύφος, πως βγήκαν από την πένα του Χρ. Γαλατόπουλου. Επικεντρώθηκα στη Νέα Πολιτική Επιθεώρηση αφού αυτό που ήθελα να εξετάσω ήταν οι θέσεις της Ελ.Σοσ.Πρ. και όχι των υπόλοιπων κομμάτων.

Η μελέτη των άρθρων αυτών με βοήθησε στο να εξαγάγω συγκεκριμένα συμπεράσματα ως προς τις πολιτικές επιλογές του Γαλατόπουλου, ως προς τη θέση του απέναντι στα υπόλοιπα κόμματα και κυρίως απέναντι στο ΑΚΕΛ, τη στάση του απέναντι στον τότε Τοποτηρητή Λεόντιο και στην πολιτική ιδεολογία του κόμματός του, τα οποία παραθέτω στο τέλος του κεφαλαίου.

#### 4.1 Προσπάθεια για εθνική ενότητα

Η πρώτη φορά που τοποθετείται η Ελ.Σοσ.Πρ. στο θέμα της δημιουργίας ενιαίου εθνικού μετώπου είναι στο άρθρο: «Κληρονομιά αιώνων – Ενιαίο Λαϊκό Εθνικό Μέτωπο»<sup>156</sup> όπου, εν συντομία, παρουσιάζονται οι πιο κάτω τοποθετήσεις:

<sup>155</sup> «Κληρονομιά αιώνων – Ενιαίο Λαϊκό Εθνικό Μέτωπο», Νέα Πολιτική Επιθεώρηση, Πάφος, 16 Σεπτεμβρίου 1944. «Η εκχειρία δεν είναι συγχωροχάρτι αλλά κατάσταση ανάγκης», Νέα Πολιτική Επιθεώρηση, Πάφος, 23 Σεπτεμβρίου 1944.

<sup>156</sup> «Κληρονομιά αιώνων – Ενιαίο Λαϊκό Εθνικό Μέτωπο», Νέα Πολιτική Επιθεώρηση, Πάφος, 16 Σεπτεμβρίου 1944.

α) Η οποιαδήποτε αναβλητικότητα στις προσπάθειες για τη λύση του κυπριακού ζητήματος αποτελεί προδοσία όχι μόνο εναντίον της Κύπρου αλλά και ολόκληρου του Ελληνισμού, του οποίου η Κύπρος αποτελεί αναπόσπαστο μέρος.

β) Τα κόμματα και ο αγώνας των κομμάτων είναι αναγκαίος «εις κάθε ελευθέρα σκεπτόμενον τόπον». Στο σημείο αυτό παρατίθεται απόσπασμα από την ανοιχτή επιστολή του Χρ. Γαλατόπουλου προς τον Σερ Κόσμο Πάρκινσον. Ο Σερ Κόσμο Πάρκινσον επισκέφθηκε την Κύπρο τον Αύγουστο του 1944 ως ο προσωπικός αντιπρόσωπος του Υπουργού των Αποικιών και έμεινε στο νησί για τρεις εβδομάδες<sup>157</sup>. Επιλέγω να παραθέσω το απόσπασμα γιατί κρίνω πως το περιεχόμενό του αξίζει να διαβαστεί ως έχει: «Αφήστε μας σεις να ενωθούμε με τα αδέρφια μας και μεις θα λύσουμε τες διαφορές μας! Μέσα στη φτώχεια μας θα χτυπήσουμε το κεφάλι μας και θα βρούμε τον δρόμο μας. Η ιδέα της μιας ελεύθερης και ενωμένης Φυλής θα μας μεταμορφώσει τόσο βασικά εκ βάθρων, που είμαστε σίγουροι πως θα φέρει απ' την πρώτην αυγή τα ξεστρατισμένα αδέρφια μας στο δρόμο τον σωστό, για να τα ζεστανούμε με τα δικά μας τα δάκρυα και να πλένουμε τες βαθιές πληγές που ανοίξανε στην ψυχή τους ξενότροπα και αλλόφυλα κηρύγματα. Μέσα στον άγιο άνεμο της Ελευθερίας θα καταλάβουμε κι εμείς τα σφάλματά μας, θα κάνουμε την πιο αυστηρή αυτοκριτική της πορείας και των πράξεων μας, θα τα ξεχάσουμε όλα για να θεμελιώσουμε την μεταπολεμική μας Ελλάδα, την μόνη πατρίδα μας, δημοκρατική και ελεύθερη στηριγμένη πάνω στους πιο δίκαιους Σοσιαλιστικούς θεσμούς που πρώτη αυτή τους edίδαξε»<sup>158</sup>.

γ) Γίνεται έκκληση για εθνική ενότητα αφού, σύμφωνα με το άρθρο, η Κύπρος είναι το άρθροισμα «της ΠΕΚ, του ΑΚΕΛ, του Εθνικού Κόμματος, της ΕΠΕΝ με την Παγκύπρια Σοσιαλιστική Πρωτοπορεία, είναι «και ο Σώζος και ο Κίκης και ο Χ' Χάρος και ο Ζαχαριάδης και ο Πλουτής κι ο Αδάμος και ο Γαλατόπουλος».

δ) Τονίζει την αναγκαιότητα του καταρτισμού κοινής Αντιπροσωπείας η οποία μοναδικό στόχο θα έχει την «αντιμετώπιση της λύσεως του Εθνικού μας Ζητήματος» και ζητά να λειτουργήσει ως παράδειγμα στους εν Κύπρω η πράξη του Γεωργίου Παπανδρέου να σχηματίσει Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας. Στο σημείο αυτό αναφέρει πως η Ελ.Σοσ.Πρ. έδωσε πρώτη το παράδειγμα της συνεργασίας σε τρεις περιπτώσεις: στον κοινό εορτασμό της 25<sup>ης</sup> Μαρτίου με το ΑΚΕΛ, στο κοινό διάβημα γύρω από το επεισόδιο του Αστυνόμου Χουκ και στην κοινή συνεννόηση σχετικά με το ζήτημα της συνεντεύξεως του Κόσμο

<sup>157</sup> ΕΛΙΑ, Office of Strategic Services, «Cyprus, Enosis, Demonstrations, Parkinson, Servas, Christodoulou», Αναφορά υπ' αριθ. Α-38399, 21 Αυγούστου 1944, Washington D.C., αποχαρακτηρισμένο έγγραφο.

<sup>158</sup> Ολόκληρο το άρθρο βρίσκεται στο «Welcome stranger», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 12 Αυγούστου 1944.

Πάρκινσον. Αυτή η εκεχειρία που έδειξε η Ελ.Σοσ.Πρ. πρέπει να αποτελέσει «φωτεινό παράδειγμα για όλες τις πόλεις μας».

ε) Προτείνει τη συγκρότηση «Παγκύπριας Αντιπροσωπείας» η οποία να δράσει σε τέσσερα Κέντρα: στο Λονδίνο «για να κτυπήσει βαρειά πλέον την πόρταν των Αυθεντών μας», στην Αθήνα «για να κατατοπίσει τους επισήμους Ελληνικούς Κύκλους και την Ελληνική κυβέρνηση για να δώσει θετικά το χέρι της αρωγό προς την μεγάλην υπόθεσίν μας», στη Νέα Υόρκη για να «πλησιάσει και να κινητοποιήσει τους φιλελεύθερους Αμερικανικούς Κύκλους οι οποίοι θα έχουν ίσως τον πρώτον λόγον εις τον καθορισμόν των Διεθνών προβλημάτων για να ενδιαφερθούν για το ζήτημάς μας» και τέλος στις Βερσαλλίες όπου «θα λάβει χώραν η τελική Συνδιάσκεψη για την ειρήνη του Κόσμου».

στ) Καλεί τους ηγέτες της ΠΕΚ, Ελλ. Σοσ. Πρωτοπορείας, Εθνικού Κόμματος και ΑΚΕΛ (καταγράφω τα κόμματα με τη σειρά που παρουσιάζονται στο άρθρο) τα οποία αποτελούν τους «τέσσαρες εκείνους μεγάλους Κομματικούς Ιδεολογικούς Οργανισμούς που λίγο ή πολύ αντιπροσωπεύουν κάθε τάξιν και κάθε ροήν μέσα εις την Κυπριακήν Κοινωνίαν» να συνέλθουν για να καταρτίσουν κοινό πρόγραμμα δράσης «πάνω και αποκλειστικά πάνω στο κεφαλιωδέστερον μας Ζήτημα, το Εθνικό». Μετά τον καταρτισμό του προγράμματος προτείνει να δημοσιεύσουν «Κοινή Διακήρυξη προς τον Ελληνικόν Κυπριακόν Λαόν» και να θέσουν «τες ενέργειες και υπηρεσίες των εις την διάθεση του Εθνάρχου της Νήσου ο οποίος ξεκινώντας με δίπλα του τον αντιπροσωπευτικό πυρήνα των τεσσάρων αυτών οργανώσεων να προβεί αμέσως σε κοινή σύσκεψη μαζί τους προς τον τελικόν καταρτισμό του Αντιπροσωπευτικού Σώματος».

ζ) Προτείνει οι αντιπρόσωποι να αποτελούνται εκτός από τους κομματικούς αντιπροσώπους από α) τους δημάρχους, κάνοντας ιδιαίτερη μνεία στον Δήμαρχο Λάρνακος Δημητρίου τονίζοντας την ανάγκη συμπερίληψής του στην αντιπροσωπεία, β) τους πρώην βουλευτές κάνοντας ξεχωριστή μνεία στον Σταυρινάκη, γ) στα «τέκνα» όπως ονομάζει της Εκκλησίας προτείνοντας τα ονόματα των Κληρίδη, Δημητριάδη (Δημάρχου Κερύνειας), Αιμιλιανίδη και Ζήνωνος Ρωσσίδου (Γραμματέα, της τελευταίας Κυπριακής Πρεσβείας). Η Κυπριακή αυτή αντιπροσωπεία θα έχει επικεφαλής τον Εθνάρχην «ή αν τούτο είναι αδύνατον λόγω του ότι είναι ο μόνος ιεράρχης εν Κύπρω, με την φωτινήν ηγεσίαν του εξορίστου Μητροπολίτου Κυρηναίας ο οποίος νομίζομεν εντός 2-3 μηνών με την απελευθέρωσιν της Μεγάλης Πατρίδος μας θα έχει πλήρη ελευθερίαν δράσεως και κινήσεως».

η) Λίγο πριν το τέλος, προβαίνει σε μια δήλωση που σπάνια συναντάμε προερχόμενη από πολιτικό. Την παραθέτω αυτούσια γιατί η ειλικρίνειά της μου έκανε εντύπωση: «Αφίσαμεν

*τον Κυπριακόν Λαόν να παραδέρνει αβοήθητος και ακυβέρνητος χρόνια τώρα, φανταζόμεθα ότι μόνον οι δικές μας ανοησίες και Κομματικές διαφορές αφορούν τον υπόδουλον Λαόν μας, κοιμώνεθα τον νήδειμον και φροντίζουμε να αρπάζουμε κάθε λίγο θεατρικές πρωτοβουλίες στο σοβαρότερο ζήτημά μας, παίζουμε εν ου παιχτοίς και η Σκλαβιά εδραιούται και ο ξένος κυρίαρχος γελά. Παιδιά της ίδιας εδώ Μάνας και της ίδιας εδώ Γενιάς που μας ενώνουν τα ίδια βάσανα και οι ίδιοι πόνοι, αρκεί πλέον! Ας σταματήσει η προαιώνια κατάρα της φυλής και ας φέρουμε τον νουν μας!».*

θ) Το άρθρο κλείνει με καλεσμα για εθνική ενότητα και με την άποψη πως «δεν έχουμε κανένα δικαίωμα να αρνηθούμε να δεχθούμε την συμμετοχήν αντιπροσώπων οποιασδήποτε Οργανώσεως την στιγμήν που οικειοθελώς συντάσσεται αυτή με την Κοινήν μας Γραμμήν έστω και αν πιστέγουμε ότι η στροφή της δεν είναι ειλικρινής».

Θα ήθελα στο σημείο αυτό να δώσω έμφαση σε δύο τοποθετήσεις του Χρ. Γαλατόπουλου. Η πρώτη τοποθέτηση είναι ότι η συγκρότηση κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας από τον Γεώργιο Παπανδρέου πρέπει να παραδειγματίσει τους πολιτικούς της Κύπρου οι οποίοι οφείλουν να προβούν άμεσα σε σύσκεψη για τον καταρτισμό κοινής αντιπροσωπείας, η οποία αποτελεί αναγκαιότητα. Και η δεύτερη τοποθέτηση είναι πως στον καταρτισμό της κοινής αντιπροσωπείας πρέπει να συμμετέχει και το ΑΚΕΛ από τη στιγμή που συντάσσεται με την κοινή γραμμή των υπόλοιπων παρατάξεων.

Η Ελ.Σοσ.Πρ. και ο αρχηγός της μέσω της Νέας Πολιτικής Επιθεώρησης τοποθετούνται λοιπόν ευνοϊκά, χωρίς να προβάλλεται οποιαδήποτε αντίρρηση ή επιφύλαξη, στην εκπροσώπηση του ΑΚΕΛ στο Εθνικό Συμβούλιο. Στην αρχή της όλης προσπάθειας ο πολιτικός αρχηγός του κόμματος είναι ιδιαίτερα θετικός στη συνεργασία με το ΑΚΕΛ. Το κύριο επιχείρημά του ήταν πως οι εν Κύπρω Έλληνες πρέπει να παραδειγματιστούν από τον Έλληνα Πρωθυπουργό Γεώργιο Παπανδρέου ο οποίος σχημάτισε Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, στην οποία συμμετείχε και το ΕΑΜ, λίγους μόνο μήνες νωρίτερα, τον Μάη του 1944 με το συνέδριο του Λιβάνου. Θεωρώ πως ο σχηματισμός κυβέρνησης εθνικής ενότητας στην Ελλάδα ήταν για τον Γαλατόπουλο ένδειξη πως η συμπερίληψη των αριστερών δεν είναι κολάσιμη πράξη αφού την αποδέκτηκε ακόμη και ο Γεώργιος Παπανδρέου ο οποίος δεν φημιζόταν για τη συμπάθειά του απέναντι στους κομμουνιστές. Εξάλλου, βρισκόμαστε στο 1944 όταν η ΕΣΣΔ πολεμούσε ακόμη στο πλευρό των συμμάχων και ο κομμουνισμός στην Ελλάδα, χάρη στο ΕΑΜ που ήταν η κύρια αντιστασιακή δύναμη, δεν ήταν ακόμη δυσώνυμος.

Μια εβδομάδα αργότερα δημοσιεύτηκε το άρθρο: «*Η εκχειρία δεν είναι συγχωροχάρτι αλλά κατάσταση ανάγκης*»<sup>159</sup>. Το άρθρο αυτό θεωρώ πως αποτελεί απάντηση στις επιστολές των αναγνωστών της Νέας Πολιτικής Επιθεώρησης οι οποίοι διαφώνησαν με την τοποθέτηση της Ελ.Σοσ.Πρ. ότι το ΑΚΕΛ πρέπει να συμπεριληφθεί στη συγκρότηση κοινής αντιπροσωπείας και στη δημιουργία ενός ενιαίου εθνικού λαϊκού μετώπου. Το ενδιαφέρον σε αυτό το δημοσίευμα είναι ότι ο Γαλατόπουλος προβαίνει στον εξής διαχωρισμό για να δικαιολογήσει την τοποθέτηση της Ελ.Σοσ.Πρ. πως το ΑΚΕΛ δεν πρέπει να αποκλειστεί. Διαχωρίζει «*τους Ακελικούς καθοδηγητές και ηγέτες, τους αρχηγούς των υπόπτων Οργανώσεων*» από τους ψηφοφόρους και υποστηρικτές τους, τους οποίους αποκαλεί «*η μάζα των Οργανώσεων αυτών*». Υποστηρίζει πως τη «*μάζα*» αυτή «*πάντοτε εθεωρήσαμε κατά ένα μέγιστον ποσοστόν ως αγνή και εξ ίσου πατριωτική με κάθε Κύπριον*» και πως «*παρεπλανήθη και παρασύρθηκε χωρείς να μπει στο πραγματικό νόημα των σκοπών τους, τους οποίους εκείνοι (ενν. οι Ακελικοί καθοδηγητές και ηγέτες) φροντίζουν να καμουφλάρουν τόσον τεχνικά*». Αποτελείται «*ως επί το πλείστον από παιδιά γιομάτα από ιδεολογική φλόγα και ορμή*» και πως τις ιδεολογικές ορμές και την τόση ενεργητικότητά τους «*καιροσκόποι εκείνοι την αρπάζανε στα βρόχια τους, έπαθλο δοσμένο απ' την άνεργη ζωή και την νέκρα των άλλων παρατάξεων κυρίως των παλαιών, μπροστά στην ανυπαρξία άλλων νεωτέρων*». Συνεχίζει υποστηρίζοντας πως «*η μάζα αυτή των υπόπτων αυτων Κομμάτων και οργανώσεων είναι μάζα παιδικών ιδεολογιών που ασφαλώς θα βρούνε μια στιγμή την τίμια και σωστή τους καθοδήγηση αλλά είναι πάνω από όλα και μια υπαρκτή πραγματικότητα – μεγάλη ή μικρή – που απορούμε, μα την αλήθεια, πάνω σε ποια βάση θα μπορούσε κανείς να την περιφρονήσει*». Και καταλήγει πως: «*Δεν πιστεύουμε στην ειλικρίνεια των αρχηγών και καθοδηγητών του ΑΚΕΛ και των Ακελικών του Οργανώσεων αλλά δικαιολογούμεθα να πιστέψουμε στην ειλικρίνεια και στον πατριωτισμό των περισσότερων από τα μέλη του, τα οποία παραδεχόμεθα ως παραπλανημένα.*»

Ως απάντηση στην τοποθέτηση ενός αναγνώστη πως δεν μπορεί να εμπιστευτεί «*γνωστό παλαιό αυτονομιστή*» για μια τόσο σημαντική υπόθεση, δίνεται η ακολουθη: στο ΑΚΕΛ υπάρχουν πολλά στελέχη τα οποία ουδέποτε εκδήλωσαν αυτονομιστικές τάσεις και είναι εύκολο να βρεθεί ανάμεσά τους ο κατάλληλος άνθρωπος που θα χαίρει της εμπιστοσύνης των συναδέλφων του και που θα αποτελέσει μέλος της Κεντρικής αντιπροσωπείας. Όπως και στο προηγούμενο άρθρο γίνεται αναφορά στη Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας του Γ. Παπανδρέου που συμπεριέλαβε «*εις τους κόλπους της τα κόμματα της κάθε αποχρώσεως*».

<sup>159</sup> «*Η εκχειρία δεν είναι συγχωροχάρτι αλλά κατάσταση ανάγκης*», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 23 Σεπτεμβρίου 1944.

Το γεγονός αυτό αποστειρεί από τους Κύπριους κάθε δικαιολογία από το να μην εντάξουν όλα τα κυπριακά κόμματα στο «ενιαίο εθνικό λαϊκό απελευθερωτικό μέτωπο». Κλείνοντας, αναφέρει πως το τέλος του πολέμου πλησιάζει και η ανακωχή μπορεί να υπογραφεί «από στιγμή σε στιγμή» άρα η σύσταση της Κυπριακής Αντιπροσωπείας αποτελεί αναγκαιότητα. Οποιαδήποτε αναβολή της σύσκεψης των κομμάτων αποτελεί «έγκλημα εσχάτης προδοσίας».

Στο συγκεκριμένο άρθρο γίνεται μια προσπάθεια να δικαιολογηθούν όλα όσα υποστηρίχθηκαν στο άρθρο: «Κληρονομιά αιώνων – Ενιαίο Λαϊκό Εθνικό Μέτωπο». Η τοποθέτηση της Ελ.Σοσ.Πρ. πως το ΑΚΕΛ πρέπει να έχει αντιπρόσωπο στο Εθνικό Συμβούλιο πρέπει να ξύπνησε τα αντιακελικά ανταντακλαστικά των αναγνωστών της Νέας Πολιτικής Επιθεώρησης η οποία μέχρι τότε στα άρθρα της ασκούσε αντιακελική και αντικομμουνιστική ρητορική. Ως τεκμήρια για την αντιακελική και αντικομμουνιστική ρητορική της Νέας Πολιτικής Επιθεώρησης αναφέρω ενδεικτικά τους πιο κάτω τίτλους: «Το συνέδριο των Νοτιοσλάβων και οι Μακεδόνες», 15 Ιανουαρίου 1944, «Ο Ελληνισμός παρακολουθεί», 21 Ιανουαρίου 1944, «Ο Σοσιαλισμός των Ελευθέρων Λαών και ο Σοσιαλισμός των Σλαβογραικύλων», 29 Ιανουαρίου 1944, «Αι μέθοδοι», 5 Φεβρουαρίου 1944, «Ο Δημητρώφ και οι Βούλγαροι του», 12 Φεβρουαρίου 1944, «Το σφυροδρέπανο», 19 Φεβρουαρίου 1944, «Οι πλαστογράφοι της Εθνικής μας Γιορτής και τα Γραμμόφωνα του», 26 Φεβρουαρίου 1944, «Η Βουλγαρία, η Ρωσία και τα Ελληνικά Εδάφη», 4 Μαρτίου 1944, «Ο Ελληνισμός και η Μόσχα», 11 Μαρτίου 1944, «Το Αγγλικόν Εργατικόν κόμμα και οι Διεθνιστές του Αγγλικού Κομμουνιστικού Κόμματος», 8 Μαρτίου 1944, «Οι Ρώσοι και η Κωνσταντινούπολις», 25 Μαρτίου 1944, «Η Ρωσία και η Ευρωπαϊκή Ελευθερία», 25 Μαρτίου 1944, «Πώς εορτάζουν οι Ακελικοί την επέτειον της εθνικής παλιγγενεσίας», 8 Απριλίου 1944, «Πανσλαβιστές και οι Έλληνες Κομμουνιστές», 29 Απριλίου 1944, «Η αληθινή ιστορία μας. Η συνθήκη του Αγίου Στεφάνου και η Συνθήκη του Βερολίνου», 1 Ιουλίου 1944, «Φτωχοί πλανηθήκατε», 4 Ιουνίου 1944, «Το τόλμημα και ο Έλληνας Ιεράρχης», 22 Ιουλίου 1944.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να σημειώσω πως το πρώτο τεύχος της Νέας Πολιτικής Επιθεώρησης κυκλοφόρησε τον Ιανουάριο του 1944. Άρα, ήδη από τις 15 Ιανουαρίου με το άρθρο «Το συνέδριο των Νοτιοσλάβων και οι Μακεδόνες», οι αναγνώστες της εφημερίδας διάβαζαν για την επικινδυνότητα τόσο του κομμουνισμού όσο και του ΑΚΕΛ. Η μεταστροφή λοιπόν που παρατήρησαν να γίνεται με το άρθρο του Γαλατόπουλου «Κληρονομιά αιώνων – Ενιαίο Λαϊκό Εθνικό Μέτωπο», που δημοσιεύθηκε στις 16 Σεπτεμβρίου 1944, δεν θα μπορούσε να γίνει αποδεκτή.

Στο άρθρο αυτό η Ελ.Σοσ.Πρ. εξακολουθεί να υποστηρίζει πως η συγκρότηση Εθνικού Συμβουλίου αποτελεί αναγκαιότητα. Μάλιστα, κάνει λόγο για «έγκλημα εσχάτης προδοσίας» αν υπάρξει αναβολή στην όλη προσπάθεια. Εξακολουθεί να υποστηρίζει ότι στο εθνικό συμβούλιο πρέπει να συμμετέχει και το ΑΚΕΛ δίνοντας ως παράδειγμα την συμπερίληψη του ΕΑΜ στην κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας του Γ. Παπανδρέου. Το νέο στοιχείο που παρουσιάζεται στο άρθρο αυτό είναι ότι γίνεται διαχωρισμός των ψηφοφόρων του ΑΚΕΛ από την ηγεσία του. Ξεκαθαρίζεται πως η Ελ.Σοσ.Πρ. δεν έχει καμία εμπιστοσύνη στους δεύτερους όμως πιστεύει στις ειλικρινείς προθέσεις και στον αγνό πατριωτισμό των πρώτων, η ύπαρξη των οποίων δεν μπορεί να αγνοηθεί ή να περιφρονηθεί. Η συμπερίληψη του ΑΚΕΛ στο Συμβούλιο δεν τους δίνει άφεση αμαρτιών αλλά αποτελεί αναγκαιότητα που επιβάλλει η χρονική στιγμή των μεγάλων συσκέψεων των νικητών του Β΄ Π.Π.

Μια εβδομάδα αργότερα δημοσιεύτηκε η «Διακήρυξη της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας Κύπρου για την θέση της ανάμεσα στα πολιτικά κόμματα»<sup>160</sup>. Επειδή η αναλυτική παρουσίαση του περιεχομένου της γίνεται στο δεύτερο κεφάλαιο με τίτλο: «*Νέα Πολιτική Επιθεώρηση και Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορεία*» θα περιοριστώ στη διατύπωση κάποιων σχολίων.

Η Διακήρυξη δημοσιεύτηκε επτά μέρες μετά το άρθρο: «*Η εκχειρία δεν είναι συγχωροχάρτι αλλά κατάσταση ανάγκης*»<sup>161</sup>. Στο άρθρο αυτό θυμίζω πως διατυπώνεται βέβαια η άποψη πως η Ελ.Σοσ.Πρ. δεν εμπιστεύεται τα ηγετικά στελέχη του ΑΚΕΛ παρόλα αυτά επίσημα αποδέχεται πως υπάρχουν κάποια στελέχη που είναι άξια εμπιστοσύνης και που μπορούν να συμπεριληφθούν στην κοινή αντιπροσωπεία. Παραδέχεται, επίσης, πως η παραπλανημένη μάζα των υποστηρικτών του ΑΚΕΛ, μια «*μάζα παιδικών ιδεολογιών που ασφαλώς θα βρουνε μια στιγμή την τίμια και σωστή τους καθοδήγηση*»<sup>162</sup> χαρακτηρίζεται από ειλικρίνεια και πατριωτισμό και η ύπαρξή της δεν μπορεί να αγνοηθεί από τα υπόλοιπα κόμματα. Ασκείται, λοιπόν, κριτική στο ΑΚΕΛ όμως η κριτική αυτή φαίνεται να ανήκει σε επίπεδο «νηπιαγωγείου» σε σχέση με τη δριμεία κριτική που του ασκεί η Διακήρυξη. Μέσα σε μόλις επτά μέρες, η ρητορική της Ελ.Σοσ.Πρ. εναντίον του ΑΚΕΛ πήρε άλλες διαστάσεις τέτοιας έντασης που την φέρνει σε πλήρη ρήξη με αυτό σε σημείο που ο αναγνώστης να αμφιβάλλει για την ειλικρίνεια του πρώτου δημοσιεύματος και να διερωτάται πώς είναι

<sup>160</sup> «Διακήρυξη της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας για την θέση της ανάμεσα στα πολιτικά κόμματα», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 30 Σεπτεμβρίου 1944.

<sup>161</sup> «Η εκχειρία δεν είναι συγχωροχάρτι αλλά κατάσταση ανάγκης», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 23 Σεπτεμβρίου 1944.

<sup>162</sup> Στο ίδιο.

δυνατόν να επιθυμεί να συμπράξει με το ΑΚΕΛ, ένα κόμμα που θεωρεί «επικίνδυνο» και τα σχέδιά του «σατανικά».

Μέσα στο πολύ μικρό διάστημα των δύο εβδομάδων ο αναγνώστης της Νέας Πολιτικής Επιθεώρησης ανεβαίνει σε ένα roller coaster πολιτικών τοποθετήσεων, συναισθημάτων και συνθημάτων. (Κύπρος είναι όλοι ακόμη και το ΑΚΕΛ κι ο «Πλουτής», δεν μπορεί να μη ληφθεί υπόψη και να παραμεριστεί η μερίδα του πληθυσμού που υποστηρίζει το ΑΚΕΛ<sup>163</sup>. Η σύμπραξη αποτελεί αναγκαιότητα και η καθυστέρησή της είναι «έγκλημα εσχάτης προδοσίας», οι ψηφοφόροι του ΑΚΕΛ μπορεί να είναι παραπλανημένοι και να έχουν υιοθετήσει μια «παιδική ιδεολογία» όμως αποτελούν πραγματικότητα που δεν μπορεί να αγνοηθεί, οι ηγέτες του ΑΚΕΛ δεν είναι άξιοι εμπιστοσύνης όμως υπάρχουν κάποια στελέχη του που μπορούν να γίνουν αποδεκτά<sup>164</sup>. Το ΑΚΕΛ είναι το πιο επικίνδυνο κόμμα, είναι πλήρως καθοδηγούμενο από τη Μόσχα, στόχο έχει την πραγματοποίηση των «σατανικών του πολιτικών σκοπών», τους αποδεχόμαστε επειδή το απαιτεί η χρονική συγκυρία και μόνο κι αυτή η αποδοχή δεν τους δίνει κάποιο συγχωροχάρτι. Για να δηλώσει εμφαντικά πως η Ελ.Σοσ.Πρ. είναι μια «καθαρώς εθνική παράταξη» που ακολουθεί «γραμμή των άκρων, απολύτως αγωνιστική, απολύτως ριζοσπαστική»<sup>165</sup>.

Θεωρώ πως α) η αρνητική αντίδραση των μελών της Ελ.Σοσ.Πρ. μπροστά στο ενδεχόμενο συμπερίληψης του ΑΚΕΛ στο Εθνικό Συμβούλιο, β) Το γενικό αντικομμουνιστικό κλίμα της περιόδου γ) η διατήρητη των καλών σχέσεων με την ΠΕΚ ήταν οι τρεις κύριοι λόγοι που προκάλεσαν την αλλαγή πορείας.

Βέβαια, στο άρθρο αυτό εξακολουθεί να γίνεται λόγος για συγκρότηση Εθνικού Συμβουλίου όχι όμως με τη θέρμη του πρώτου για να φτάσουμε στις 11 Νοεμβρίου όταν δημοσιεύθηκε εκτενές άρθρο που ασκούσε δριμεία κριτική τόσο σε ΑΚΕΛ (κάτι που δεν προκαλεί έκπληξη) αλλά και στον Τοποτηρητή Λεόντιο (αυτό κι αν εκπλήσσει) προετοιμάζοντας το έδαφος προς μια μετωπική σύγκρουση μαζί του<sup>166</sup>.

Στο σημείο αυτό θα παρουσιάσω το περιεχόμενο του άρθρου διατηρώντας τη διάρθρωσή του.

<sup>163</sup> «Κληρονομιά αιώνων- Ενιαίο Λαϊκό Εθνικό Μέτωπο», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 16 Σεπτεμβρίου 1944.

<sup>164</sup> «Η εκχειρία δεν είναι συγχωροχάρτι αλλά κατάσταση ανάγκης», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 23 Σεπτεμβρίου 1944.

<sup>165</sup> «Διακήρυξη της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Πρωτοπορείας για την θέση της ανάμεσα στα πολιτικά κόμματα», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 30 Σεπτεμβρίου 1944.

<sup>166</sup> «Αρκούν τα κροκοδείλια δάκρυα», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 11 Νοεμβρίου 1944.

Σύμφωνα με το δημοσίευμα στη συνέλευση δεν επιτεύχθηκε συμφωνία επειδή η ΠΕΚ, δικαιολογημένα, ήγειρε ενστάσεις και πρόβαλε επιφυλάξεις σχετικά με το προτεινόμενο Πρωτόκολλο. Σχολιάζεται με αρκετά έντονο ύφος η στάση που κράτησε το ΑΚΕΛ, λόγω της αναβολής της υπογραφής από την ΠΕΚ, το οποίο έρριξε «τόνους κροκοδειλίων δακρύνων». Από το σημείο αυτό ξεκινά και η επιθετική ρητορική εναντίον του. Παραθέτω ενδεικτικά σημεία του άρθρου προς τεκμηρίωση της άποψής μου: «τόννοι κροκοδειλίων δακρύνων ξεχύθηκαν ανά τους τέσσαρες ανέμους και ανά τα τέσσαρα σημεία του ορίζοντος, εκ μέρους κομμικών ανθρώπων που ανεκάλυψαν το σωσίβιο της Εθνικής Ενότητας για να διελάσουν δια μέσου των αρραγών Συμπληγάδων που τις ανήγειρε υπερύψηλες και τρομερές ο Λαός, υπερύψηλες και τρομερές αλλά και εδραιωμένες πάνω στις αδαμάντινες φυλετικές και ιστορικές παραδόσεις του για να συλλαμβάνει και να συμπιέζει μέχρι αποσυγκολλήσεως τα γνωστά διεθνιστικά μαλάκια, τα οποία πρώτα διέσπειραν τον άθλιο σπόρον της Εθνικής διαιρέσεως, με τα διεθνιστικά των κηρύγματα, με την αυτονομιστική επιτροπή του Λονδίνου, με τα Κυπριακά Νέα του Παπαϊωάννου, με τους πυρήνες και τις ομάδες των σλαβογραικικών, με την στάσιν των κατά την εποχήν του αλβανικού πολέμου – και τι να αριθμήσουμε ακόμη- για να τους ωθεί να έρχονται την τελευταίαν στιγμήν να υποδύονται και τον κομμικόν ρόλον των προμαχόνων της εθνικής ενότητας, αυτοί που από το 1912 έως το 1943 δεν ήθελαν να ακούσουν τη λέξη έθνος και τη λέξη πατρίς, αυτοί που από το 1912 μέχρι το 1942 με τον επιστημονικότερον και πλέον καταχθόνιον τρόπον απειργάζοντο την εθνικήν διαίρεσιν, την εθνικήν υπονόμωσιν και τον διασπρόν κάθε ιερού και οσίου που εθέρμαινε τα τραυματισμένα και καταπιεσμένα στήθη του σκλάβου λαού μας ο οποίος ευρισκόμενος σε άμυνα ητοιμάζετο για τον πλέον σκληρόν εμφύλιον πόλεμον απέναντι των αθλίων».

Στο πιο πάνω παράθεμα υιοθετώντας ορολογία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου, αφού ήδη είχε αρχίσει η διαπάλη μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς, καταφέρεται γενικότερα εναντίον των κομμουνιστών και ειδικότερα εναντίον των αυτονομιστών και της ομάδας των αριστερών οι οποίοι με επικεφαλής τον Δώρο Άλαστο στο Λονδίνο μιλούσαν για αυτονομία ως ενδιάμεσο στάδιο προς την ένωση.

Ακολουθεί αναφορά στο συνέδριο του Λιβάνου και στις «απεγνωσμένες» προσπάθειες του Γ. Παπανδρέου για τη σύσταση κυβέρνησης εθνικής ενότητας, μια ενέργεια που για την Ελ.Σοσ.Πρ. έπρεπε να σταθεί παράδειγμα προς μίμηση, αφού μόνο έτσι θα ήταν σε θέση να ολοκληρώσουν τον αγώνα τους. Επαναλαμβάνεται η άποψη που είχε διατυπωθεί στο άρθρο «Κληρονομιά Αιώνων» πως δηλαδή οι «μάζες» του ΑΚΕΛ ήταν κατά «μεγίστην

*πλειοψηφίαν αγνές και πατριωτικώτατες» και πως είναι ανάγκη για χάρη τους να επιτευχθεί η εθνική ενότητα.*

Προβαίνει σε απαρρίθμηση των προσπαθειών της Ελ.Σοσ.Πρ. για την επιτευξη εθνικής ενότητας συνεργαζόμενη με το ΑΚΕΛ, οι οποίες όμως, σύμφωνα με το άρθρο, φανέρωσαν και την *«απάτη»* του ΑΚΕΛ αφού δεν τήρησε τα συμφωνηθέντα και χρησιμοποίησε τη προσπάθεια για εθνική ενότητα για εξυπηρέτηση κομματικών συμφερόντων. Γίνεται μνεία στον κοινό εορτασμό της 25<sup>ης</sup> Μαρτίου, όπου εν ολίγοις το ΑΚΕΛ τη μετέτρεψε σε μια *«παρδαλή παρέλαση»* μαζεύοντας *«ένα μπουλούκι από καμιά τρακοσιά αγκαστρομένες και ετοιμόγεννες, γυναίκες που βύζαιναν τα τα παιδιά τους, στελέχη και ζαπιέδες του Κόμματος»*. Κατηγορεί τον *«σύντροφο Φιφή»* πως αντί να μιλήσει για την εθνική επέτειο περιορίστηκε στο να προπαγανδίσει το *«λαμπρό Κομμα»*. Αναφορά γίνεται και σε *«κλακέρ»* που *«βούιζαν, ούρλιαζαν και ποδοκροτούσαν»*.

Η δεύτερη σύμπραξη με το ΑΚΕΛ έγινε στον εορτασμό για την απελευθέρωση της Αθήνας στην οποία αυτή τη φορά συμμετείχε και η ΠΕΚ. Σύμφωνα με το δημοσίευμα το ΑΚΕΛ *«κατέλαβε τους εξωτερικούς στοίχους για να εξαφανίσει στο εσωτερικό της άλλες οργανώσεις κι έτσι να εμφανισθεί ένα είδος Ακελικού δακτύλιου για να παρουσιάσει την παρέλαση ως Ακελική»*. Αναφορά γίνεται και στις ομιλίες που δόθηκαν στην πλατεία «Ομονοίας» όπου ενώ Χρ. Γαλατόπουλος έκανε μνεία στο ΕΑΜ, στον ΕΔΕΣ *«και στον Σαράφη και στον Ζέρβα»*, ο *«ρήτορας του Λαμπρού Κόμματος»* μίλησε μόνο για τον ΕΛΑΣ προκαλώντας την αποχώρηση χιλιάδων παρευρισκομένων με αποτέλεσμα η διαδήλωση που ακολούθησε προς το Αγγλικό Διοικητήριο να απαριθμεί μόνο χίλια άτομα ενώ στην πλατεία Ομονοίας την ώρα που μιλούσε ο Δήμαρχος ήταν 10 – 12 χιλιάδες άτομα.

Ως τρίτη προσπάθεια συνεργασίας με το ΑΚΕΛ αναφέρεται ο κοινός εορτασμός της 28<sup>ης</sup> Οκτωβρίου. Παρά τις αντιδράσεις του *«λαού»* για *«διαχωρισμό των εριφίων από των προβάτων»* ο δήμαρχος Χρ. Γαλατόπουλος επέμεινε στον κοινό εορτασμό για χάρη της εθνικής ενότητας, έχοντας ως παράδειγμα τον Γ. Παπανδρέου. Σύμφωνα με το άρθρο και αυτή η προσπάθεια φανέρωσε την *«απάτη»* του ΑΚΕΛ αφού παρά τη συμφωνία που είχε κάνει με τον Δήμαρχο πως θα χρησιμοποιούνταν μόνο εθνικά χρώματα, οι οπαδοί του ΑΚΕΛ εμφανίστηκαν με το κόκκινο περιβραχιόνιο και η άρνηση τους να το αφαιρέσουν προκάλεσε επεισόδια τα οποία έληξαν όταν οι οπαδοί του ΑΚΕΛ πείστηκαν να βγάλουν τα *«κόκκινα λουριά»*.

Από το σημείο αυτό το δημοσίευμα απευθύνεται στον Τοποτηρητή. Επικρίνει τη στάση του Τοποτηρητή που επιθυμεί Εθνική ενότητα *«χωρίς εγγυήσεις και χωρίς όρους»*.

Διερωτάται αν ο Τοποτηρητής θα «συνέλθει και θα φέρει τον νουν του, για να δει τι μπορεί να προκαλέσει αυτή η επιφάνειακή Εθνική ενότητα αν πρόκειται να ανοίξουμε την πόρτα στους λύκους χωρίς να βγάλουμε τα δόντια τους». Προτείνει την υπογραφή Αναλυτικού Συμφώνου απέναντι του οποίου οφείλει να πάρει θέση η Εκκλησία και να το εγγυηθεί.

Απευθυνόμενος στον Τοποτηρητή, αποδέχεται πως: *«Αν θέλετε ενότητα, η ενότητα αν και δεν μπορεί να γίνει πραγματική, γιατί τους ζαίρουμε, οφείλει όμως να είναι ενότητα που έστω και επιφανειακά δεν θα υπονομεύει την φυλετική μας υπόσταση».*

Στη συνέχεια προβαίνει στις εξής ενδιαφέρουσες τοποθετήσεις:

α) ΚΕΚ και ΠΕΚ από την πρώτη σύσκεψη ζήτησαν όπως οι σύλλογοι και οι λέσχες του ΑΚΕΛ αποκηρύξουν το κόμμα τους. Με αυτή την άποψη διαφώνησε η Ελ.Σοσ.Πρ. η οποία αντιπρότεινε πως πρέπει να επιτρέπεται στα κόμματα να έχουν τις πολιτικές και ταξικό – κοινωνικές επιδιώξεις τους, τα σύμβολα, τα συνθήματα και τις κόκκινες παντιέρες στις λέσχες, στους συλλόγους τους και στους «σλαβογραικυλικούς εορτασμούς» τους αλλά να απαγορεύεται στις κοινές εθνικές εκδηλώσεις και εορτασμούς να χρησιμοποιούν ξένα χρώματα, ξένα σύμβολα και ξένα συνθήματα ή να διοχετεύουν τάσεις ξένες προς την ιστορική ζωή της φυλής γιατί υπονομεύουν την υπόσταση της φυλής γεγονός που υπονομεύει την αντίσταση του λαού και του εθνικού αγώνα.

β) Τοποθετείται κριτικά απέναντι στα υπόλοιπα κόμματα λέγοντας πως διαφωνεί με το ΚΕΚ που ζητά διάλυση του ΑΚΕΛ και από την άλλη δέχεται να υπογράψει το πρωτόκολλο άνευ όρων. Η μελέτη των εφημερίδων της συγκεκριμένης περιόδου, δηλαδή του Οκτωβρίου και του Νοεμβρίου 1943, παρουσιάζει ένα Εθνικό Κόμμα που είναι ιδιαίτερα συνεργάσιμο με τον Τοποτηρητή, που μεταβαίνει σε όλες τις συναντήσεις και που αποδέχεται υπογραφή του Πρωτοκόλλου. Δεν εντόπισα όμως, για τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, να γίνεται λόγος για απαίτηση του ΚΕΚ να διαλυθεί το ΑΚΕΛ. Η τοποθέτηση λοιπόν του Γαλατόπουλου πως διαφωνεί με το ΚΕΚ που ζητά τη διάλυση του ΑΚΕΛ και από την άλλη δέχεται να υπογράψει το πρωτόκολλο άνευ όρων, με προβληματίζει και με οδηγεί στο να υποθέσω πως διατυπώθηκε ως μια προσπάθεια του Γαλατόπουλου για να δικαιολογήσει τη στάση του δικού του κόμματος απέναντι στο ζήτημα της εθνικής ενότητας.

Διαφωνεί με την ΠΕΚ που ζητά όχι μόνο ισχυρές κατοχυρώσεις αλλά και τη διάλυση σχεδόν του ΑΚΕΛ. Διαφωνεί με τον Τοποτηρητή που υποστηρίζει πως *«η Εθναρχική Εκκλησία παίζει τον ρόλο Συνταγματικής μοναρχίας της οποίας ο ρόλος είναι απλώς τυπικός για να κάμνει τον διαιτητή των Κομμάτων».*

γ) Σύμφωνα με το άρθρο ρόλος της Εθναρχικής Εκκλησίας είναι να διαφυλάττει ως κορη οφθαλμού τον Ελληνισμό της Κύπρου και να στέκεται «σαν την λέαινα δίπλα εις τον λαόν την ώρα του κινδύνου» κι όχι να «τεττερίζει» κρύβοντας το κεφάλι στην άμμο «σαν στρουθοκάμηλος» χωρίς να λαμβάνει «καμμίαν απολύτως ευθύνην». Ζητά από τον Τοποτηρητή να μελετήσει, να αναλύσει, να συμπληρώσει, να κατοχυρώσει επιβάλλοντας τις σχετικές κυρώσεις σε περίπτωση αθέτησης των συμφωνηθέντων και να συνυπογράψει μαζί με τα κόμματα το Αναλυτικό Σύμφωνο το οποίο περιέχει όρους και διατυπώσεις με τους οποίους συμφωνεί τόσο ο Πλουτής Σέρβας, Γενικός Γραμματέας του ΑΚΕΛ, όσο και ο Χρ. Γαλατόπουλος («περιέχει τους όρους και τας εγγυήσεις – και οι οποίοι άλλωστε όπως τουλάχιστον εδήλωσεν επισήμως ο κ. Σέρβας δεν διαφέρουν καθόλου των όρων και των διατυπώσεων του κ. Γαλατόπουλου»).

δ) Το άρθρο κλείνει υποστηρίζοντας για ακόμη μια φορά πως επιθυμούν την ενότητα έστω και επιφανειακή αρκεί να μην εμπερικλείει κινδύνους, μια ενότητα όπως την νιώθει ο λαός με ασφαλιστικές δικλείδες.

Από το εκτενέστατο αυτό άρθρο κρατώ τις εξής τοποθετήσεις του Γαλατόπουλου που θεωρώ πως είναι οι πιο σημαντικές:

α) Το ΑΚΕΛ είναι ένα κόμμα που δεν είναι άξιο εμπιστοσύνης όπως απέδειξε η στάση που τήρησε στους κοινούς εορτασμούς.

β) Ο Τοποτηρητής δεν αναλαμβάνει τις ευθύνες που του αναλογούν και φανερώνεται κατώτερος των προσδοκιών αλλά και του ρόλου που έχει.

γ) Η Ελ.Σοσ.Πρ. διαχωρίζει τη θέση της απέναντι σε ΠΕΚ αφού δεν συμφωνεί με την άποψη πως το ΑΚΕΛ πρέπει να διαλυθεί. Διαχωρίζει επίσης τη θέση της απέναντι σε ΚΕΚ αφού από τη μια υποστηρίζει πως το ΑΚΕΛ πρέπει να διαλυθεί από την άλλη αποδέχεται να υπογράψει το Αναλυτικό Σύμφωνο άνευ όρων και εγγυήσεων.

δ) Με το περιεχόμενο του Αναλυτικού Συμφώνου συμφωνούν τόσο ο Πλουτής Σέρβας όσο και ο Χριστόδουλος Γαλατόπουλος.

ε) Η Εθνική Ενότητα ας είναι μόνο επιφανειακή αρκεί όμως η Εκκλησία να λειτουργήσει ως το ανάχωμα στις πιθανές προσπάθειες του ΑΚΕΛ για υπονόμηση του Αγώνα.

Στο επόμενο άρθρο, που είναι και το τελευταίο που εξετάζω στο παρόν κεφάλαιο, ο Χρ. Γαλατόπουλος αφού προβεί σε μια αναλυτική παρουσίαση της πορείας της όλης

προσπάθειας για επίτευξη εθνικής ενότητας και της στάσης που κράτησε ο ίδιος παρουσιάζει τους υπεύθυνους που προκάλεσαν το πολιτικό αυτό αδιέξοδο<sup>167</sup>.

Στην εισαγωγή κάνει λόγο για πλεκτάνη εις βάρος του κυπριακού λαού από τον Τοποτηρητή Λεόντιο που είχε στενή συνεργασία με το ΑΚΕΛ. Η σύμπραξη ΑΚΕΛ και Τοποτηρητή τρώμαξε τον *«αγνόν και πατριωτικόν Λαόν»* και τον έκανε να συσπειρωθεί περισσότερο γύρω από τις «εθνικόφρονες παρατάξεις». Διερωτάται ποιος πρώτος πρότεινε τη σύμπραξη όλων των κομμάτων από τη στιγμή που δεν υπήρχε Εθνάρχης για να τους προστατέψει από τους *«λύκους»* οι οποίοι *«αν και ντυμενοι μέσα στην προβιά του αρνιού διατηρούσαν αμείωτη την κόκκινη φασιστική λύσσα τους»*. Χαρακτηρίζει την προσπάθεια των τριών συνδιασκέψεων για επίτευξη εθνικής ενότητας ως *«φρικτή κωμωδία»* και την κατάσταση που επικρατούσε *«παραλυμένη»* και *«ανήθικη»*.

Παρουσιάζει την πορεία που οδήγησε στην έναρξη της προσπάθειας με στόχο να αναδείξει ποιος πραγματικά φταίει για ό,τι ακολούθησε. Ως αφετηρία, θεωρεί το 1942 όταν έφτασαν στην Κύπρο από την Ελλάδα πρόσφυγες ζητώντας *«άσυλο, περίθαλψη και ψωμί»*. Κατηγορεί το ΑΚΕΛ πως παρακίνησε τις εργατικές συντεχνίες του να μην βοηθήσουν τους πρόσφυγες αλλά να αδιαφορήσουν, όπως αδιαφόρησαν, σχολιάζει, κατά τη διάρκεια του ελληνοϊταλικού πολέμου. Η κατηγορία αυτή του Γαλατόπουλου δεν ευσταθεί. Το ΑΚΕΛ, αντιθέτως, έχοντας ιδρύσει «Αντιφασιστικές Επιτροπές» προέβη σε εκκλήσεις για εράνους υπέρ των προσφύγων που κατέφθασαν στην Κύπρο από την Ελλάδα<sup>168</sup>. Μάλιστα σε όλα τα φύλλα του *«Ανεξάρτητου»* κατά το μήνα Ιανουάριο έγιναν αναφορές για τα ποσά που εισπράχθηκαν από εράνους, από προσωπικές εισφορές, από παραστάσεις θεατρικές τα έσοδα των οποίων πήγαν για τους Έλληνες πρόσφυγες φανερόντας πως το ΑΚΕΛ σε αντίθεση με τις κατηγορίες του Γαλατόπουλου, όχι μόνο δεν αδιαφόρησε αλλά αντιθέτως ανέλαβε έντονη δράση.

Η απόφαση του Τοποτηρητή να ζητήσει από το ΑΚΕΛ να συμμετάσχει στον καταρτισμό Εθνικών Επιτροπών για το προσφυγικό ζήτημα προκάλεσε την έκπληξη του Γαλατόπουλου ο οποίος διαφώνησε με την απόφαση να εντάξει *«επίσημα στα Εθνικά Κέντρα της Αρχιεπισκοπής και των Ιερών Μητροπόλεων τους λύκους ανάμεσα στις ανοργάνωτες και απροστάτευτες μάζες»*. Μάλιστα, στην κοινή σύσκεψη της Μητρόπολης Πάφου με *«γλώσσα δριμείαν και ύφος τραχύ»* ο Γαλατόπουλος ζήτησε να μάθει ποιος ή ποιοι συμφώνησαν να

<sup>167</sup> «Ποιος πταίει», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 25 Νοεμβρίου 1944.

<sup>168</sup> «Αντιφασιστική Επιτροπή Λευκωσίας. Έκκλησις δι' εράνους των χειμαζομένων Ελλήνων Προσφύγων», *Ανεξάρτητος*, Λευκωσία, 13 Ιανουαρίου 1942, «Έκκλησις της Αντιφασιστικής Επιτροπής Αμμοχώστου δι' εράνους υπέρ των Ελλήνων προσφύγων», *Ανεξάρτητος*, Λευκωσία, 14 Ιανουαρίου 1943.

ενταχθεί το ΑΚΕΛ σε Εθνική Επιτροπή. Στις έντονες ενστάσεις του το άρθρο αναφέρει πως ο Αρχιμανδρίτης απαντούσε: «*Ξέρω κι εγώ. Αυτή είναι η διαταγή από το Κέντρο*». Τότε απευθύνθηκε στον Τύπο ζητώντας να του φιλοξενήσει άρθρα παίρνοντας όμως την απάντηση πως: «*Δεν είναι σοβαρόν ζήτημα τούτο*». Το άρθρο συνεχίζει με κατηγορίες προς το ΑΚΕΛ πως προσπάθησε να εκμεταλλευτεί κομματικά το προσφυγικό ζήτημα και η στάση του αυτή προκάλεσε επεισόδια στη δημόσια πλατεία που οφείλονταν κυρίως σε μια «*πανάθλια ηγεσία*» που παρέδωσε τον λαό σε εμφύλιο σπαραγμό. Η ένταξη, λοιπόν, του ΑΚΕΛ στις «*Εθνικές Επιτροπές των Προσφύγων*» ήταν το πρώτο βήμα «*σιωπηλής ενότητας*» μιας «*ενότητας χωρίς όρους, χωρίς εγγυήσεις*». Οι κατηγορίες του Γαλατόπουλου στο σημείο αυτό εκτοξεύονται κυρίως εναντίον του Τοποτηρητή Λεόντιου, του οποίου η ευνοϊκή στάση απέναντι στο ΑΚΕΛ, τον έβρισκε αντίθετο. Η απόφαση του Τοποτηρητή να ενταχθεί και το ΑΚΕΛ στα Εθνικά Κέντρα της Αρχιεπισκοπής και των Μητροπόλεων, μια ενέργεια που κατά την άποψή μου είναι απόλυτα θεμιτή και πλήρως εναρμονισμένη με το χριστιανικό ιδεώδες, ενόχλησε τον Γαλατόπουλο, ο οποίος ανήκοντας στο εθνικόφρον στρατόπεδο, δεν επιθυμούσε οποιαδήποτε απενοχοποίηση του ΑΚΕΛ και συμπερίληψή του στον κοινωνικό ιστό της χώρας.

Το δεύτερο βήμα ήρθε από το Β΄ Παναγροτικό Συνέδριο της ΠΕΚ όπου «*ρίχθηκε*» το σύνθημα για «*καταρτισμό Εθνικού Κογκρέσσου των Κομμάτων*» συμπεριλαμβανομένου και του ΑΚΕΛ. Η είδηση προκάλεσε αναστάτωση αφού «*βλέπαμε τον Λαό να σέρνεται προς ένα Πολιτικόν Κονκαρδάτο στα ανοιχτά και κάτω από την ηγεσία ενός Εθνάρχου που δεν ενέπνεε καμμίαν εμπιστοσύνη*». Ρίχνει φταιξιμο στον Κυπριακό Τύπο που αντί να πάρει θέση και να καθοδηγήσει τον λαό είτε θεληματικά αποσιωπούσε είτε κάποτε «*ζέσπαζε εις σειράν άρθρων εις την διαπασών εις τα οποία έγγραφε για την ενότητα χωρίς να κάμνει μνείαν ή εξαίρεση του Λαμπρού Κόμματος του ΑΚΕΛ*». Σύμφωνα με το άρθρο η ΕΠΕΝ ανέμενε σιωπώντας αφού δεν είχε το δικό της εκφραστικό όργανο.

Το τρίτο βήμα έγινε όταν η «*Πατριωτική Ένωση*» της Λάρνακας προέβη σε κοινό εορτασμό για την επέτειο της 25<sup>ης</sup> Μαρτίου με το ΑΚΕΛ δίνοντας πρώτη το σύνθημα της «*ετερόφυλης ενότητας*». Παρά τις έντονες διαμαρτυρίες της ΕΠΕΝ καμία άλλη φωνή διαμαρτυρίας δεν εκφράστηκε στον Τύπο καταλήγοντας πως «*η ενότητα, η πολιτική ενότητα προχωρούσε και ακαθοδήγητος ο Λαός δεχότανε ασυναίσθητα την κατάσταση*».

Το 1944 επανεκδίδεται η Νέα Πολιτική Επιθεώρηση η οποία ήδη, σύμφωνα με το άρθρο, έριξε πρώτη το σύνθημα «*Μακριά από τους Σλαβογραικούς!*». Πρώτη κηρύττει τον αγώνα ενάντια σε αυτούς και προβαίνει σε μια απαρίθμηση των άρθρων στα οποία

καταφερόταν εναντίον του κομμουνισμού και του ΑΚΕΛ. Παραθέτει ονομαστικά δεκαπέντε άρθρα της ΝΠΕ με τις ημερομηνίες δημοσίευσής τους<sup>169</sup>.

Κατηγορεί τον Τύπο πως αδιαφορούσε για τον κίνδυνο των κομμουνιστών και αρθρογραφούσε υπέρ της Ενότητας σε αντίθεση με την ΝΠΕ η οποία ακατάπαυστα αρθρογραφούσε για τον κομμουνιστικό κίνδυνο. Ως παράδειγμα αναφέρει το άρθρο: «Μόνον τότε και τότε μόνον. Ποιοι θα χαλιναγωγήσουν τους Λύκους;» στο οποίο υποστηρίζεται πως «οι Συνθήκες του Λιβάνου ήταν διαφορετικές» από της Κύπρου, ότι η «εκεί πραγματικότητα ήταν άλλη και άλλες οι τοπικές μας δυνατότητες» για αυτό για να γίνει αποδεκτή η ένταξη του ΑΚΕΛ χρειάζονται «όροι και εγγυήσεις» που να κατοχυρώνονται από την Εκκλησία.

Ως πέμπτο σημείο αναφέρει τον έρανο για τους «αντάρτες» μετά την «εαμική ανταρσία στη Μέση Ανατολή» υποστηρίζοντας πως μόνο η ΝΠΕ αρθρογράφησε εναντίον μιας τέτοιας ενέργειας τιτλοφορώντας το κείμενο: «Ο φρικώδης έρανος», στις 24 Ιουνίου 1944.

Με μια δόση υπερηφάνειας πληροφορεί πως στην Πάφο οι Ακελικές Συντεχνίες και Οργανώσεις των μικροκαταστημαρχών διαλύθηκαν και πως μειώθηκε ο αριθμός των Μορφωτικών Συλλόγων της Επαρχίας σε τέσσερις. Αναφέρει επίσης πως σε κάθε νέα απόπειρα του ΑΚΕΛ «ξεπετιούνται τα αγροτόπαιδα της ΠΕΚ ή τα παιδιά της Πρωτοπορείας μας», «θέτουν σωστικό φραγμό στην πόλη και την επαρχία μας» και «απομονώνουνε το τέλμα». Υποστηρίζει ότι προσπάθησαν πολιτικοί αρχηγοί να του επιβάλουν την άποψή τους περί εθνικής ενότητας και στις ερωτήσεις του «με ποιους όρους, και με ποιες εγγυήσεις» έπαιρνε την απάντηση πως «ο καιρός επείγει, δεν χρειαζόμαστε εγγυήσεις». Παρά τις

<sup>169</sup> «Το συνέδριον των Νοτιοσλάβων και οι Μακεδόνες», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 15 Ιανουαρίου 1944, «Ο Ελληνισμός παρακολουθεί», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 21 Ιανουαρίου 1944, «Ο Σοσιαλισμός των Ελευθέρων Λαών και ο Σοσιαλισμός των Σλαβογραικικών», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, 29 Ιανουαρίου 1944, «Αι μέθοδοι», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 5 Φεβρουαρίου 1944, «Ο Δημητρώφ και οι Βούλγαροι του», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 12 Φεβρουαρίου 1944, «Το σφυροδρέπανο», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 19 Φεβρουαρίου 1944, «Οι πλαστογράφοι της Εθνικής μας Γιορτής και τα Γραμμόφωνά του», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 26 Φεβρουαρίου 1944, «Η Βουλγαρία, η Ρωσία και τα Ελληνικά Εδάφη», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 4 Μαρτίου 1944, «Ο Ελληνισμός και η Μόσχα», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 11 Μαρτίου 1944, «Το Αγγλικόν Εργατικόν κόμμα και οι Διεθνιστές του Αγγλικού Κομμουνιστικού Κόμματος», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 18 Μαρτίου 1944, «Οι Ρώσοι και η Κωνσταντινούπολις», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 25 Μαρτίου 1944, «Η Ρωσία και η Ευρωπαϊκή Ελευθερία», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 25 Μαρτίου 1944, «Πώς εορτάζουμε μοι Ακελικοί την επέτειον της εθνικής παλιγγενεσίας», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 8 Απριλίου 1944, «Σοσιαλισμός και Ζωή», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 22 Απριλίου 1944, «Πανσλαβιστές και οι Έλληνες Κομμουνιστές», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 29 Απριλίου 1944.

εκκλήσεις αυτές η ΝΠΕ συνέχισε να αρθρογραφεί εναντίον της εθνικής ενότητας. Στο σημείο αυτό παραθέτει ονομαστικά τα εν λόγω άρθρα και την ημερομηνία δημοσίευσής τους<sup>170</sup>.

Στη συνέχεια, αναφέρεται στον Τοποτηρητή Λεόντιο γράφοντας τα εξής τα οποία επιλέγω να παρουσιάσω αυτούσια: *«Το μόνον για το οποίον θα ειμεθα περίεργοι είναι αν ο Έλλην Ιεράρχης θα εξακολουθήσει μέχρι της τελευταίας στιγμής να παραμείνει ως Έλλην ιεράρχης<sup>171</sup>»* και συνεχίζει: *«μας κατάτρωγε ο τρόμος και ο φόβος για την εθνική και έντιμη πορεία του, και αγωνιώντας καρτερούσαμε την ώρα, καρτερούσαμε το επιβαλλόμενο ζέσπασμά του»*.

Ως έβδομο σημείο της προσπάθειας παρουσιάζεται η στάση της ΠΕΚ η οποία εκτός από *«5-10 ζυπνημένα παιδιά της αγροτικής πρωτοπορείας της και εκτός από το διαφωτιστικό γραφείο της όλοι οι άλλοι, θρησκόληπτοι και ευσεβείς αγρότες ποτέ τους δεν φαντάζονταν ότι ο Ιεράρχης των θα τους επρόδιδε με τον πλέον άθλιον τρόπον»*. Ο Τοποτηρητής μαζί με τον *«Ακελόρχη»* ζητούν από την ΠΕΚ να επιδώσουν κοινό Υπόμνημα στον Κόσμο Πάρκινσον κατ' εισήγηση του ΑΚΕΛ, μια πρόταση που αποδέχθηκε ο Τοποτηρητής προβαίνοντας κατά τον αρθρογράφο στα εξής λάθη: με αυτή του την ενέργεια μείωνε το κύρος της Εθναρχικής εκκλησίας αφού κατά παράδοση μόνο αυτή αντιπροσώπευε τον λαό και δεν είχε ανάγκη σύμπραξης με κόμματα, τα οποία *«στο κάτω κάτω μόνα τους, δεν αντιπροσωπεύουν βασικά τον κυπριακόν λαόν εις την ολότητά του, καθότι το μεγαλύτερον μέρος του κυπριακού λαού μένει έξω των οργανωμένων αυτών κομμάτων»*. Στο κάλεσμα του Τοποτηρητή πείστηκε πρώτα η ΠΕΚ και ακολούθησε η Πρωτοπορεία αφού *«θέλει όσον μπορεί να συμβαδίζει με την ΠΕΚ»*. Δεν υπέγραψε το ΚΕΚ, με αποτέλεσμα να ναυαγήσει η προσπάθεια. Τότε η ΠΕΚ σε ειδικό ανακοινωθέν της που δημοσίευσε στην *«Ανόρθωση»* απεδοκίμασε αυτούς που *«τορπίλλισαν την ενότητα»* ενώ η Πρωτοπορεία κι ο αρχηγός της *«στριφογύριζαν κατάπληκτα τα μάτια τους και ρωτούσαν τον Τοποτηρητή, τον Τύπο, τους λοιπούς συναγωνιστές μας και ηγέτες Quo vadis;»*. Παράλληλα, άκουγαν τα κελεύσματα του *«ακατατόπιστου λαού μας»* που μιλούσαν για σύμπραξη με το ΑΚΕΛ, από τη στιγμή που είναι ενωτικό κόμμα, έστω κι αν γνώριζε *«τις υστεροβουλίες τους»*. Παρά το *«φιάσκο της 28<sup>ης</sup> Αυγούστου»* το αίτημα για

<sup>170</sup> «Η αληθινή ιστορία μας. Η συνθήκη του Αγίου Στεφάνου και η Συνθήκη του Βερολίνου», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 1 Ιουλίου 1944, «Φτωχοί πλανηθήκατε», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 4 Ιουνίου 1944, «Το τόλμημα και ο Έλλην Ιεράρχης», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, 22 Ιουλίου 1944.

<sup>171</sup> Στο σημείο αυτό ο Γαλατόπουλος παραπέμπει σε απόσπασμα από προηγούμενο άρθρο του με τίτλο «Το τόλμημα κι ο Έλλην Ιεράρχης» δημοσιευμένο στην εφημ. *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση* με ημερομηνία 22 Ιουλίου 1944.

πολιτική ενότητα προχωρούσε και σε αυτό υποβοηθούσε «ύπουλα» ο Τοποτηρητής ο οποίος σύμφωνα με το άρθρο ήταν δέσμιος του Πλουτή Σέρβα και του ΑΚΕΛ.

Ως ένατο σημείο αναφέρει τις συναντήσεις που είχε με «επίτιμα μέλη του Εθνικού Κόμματος» και με άλλους «γνωστούς παλαιούς πολιτευομένους» όπως τον Γεώργιο Μαρκίδη στις οποίες τον «εξόρκιζαν» να εργασθεί μαζί τους για την πολιτική ενότητα. Ο ίδιος υποστηρίζει πως είχε τους ενδοιασμούς του κι ότι ήθελε ενότητα αλλά με όρους και εγγυήσεις. Στην άποψή του αυτή η απάντηση των περισσότερων ήταν: «*Μα είναι καιρός για εγγυήσεις; Στο κάτω κάτω τι θα κάμουν; Θαναι αυτοί 5-6 άνθρωποι ανάμεσα σε 40-50-άλλους*».

Ως δέκατο σημείο παρατίθεται η απόφαση του Τοποτηρητή να ετοιμάσει κοινή πρόσκληση όλων των κομμάτων μαζί με άλλες οργανώσεις και πρόσωπα για τον καταρτισμό μεγάλης Εθνικής Επιτροπής επί των Εράνων η οποία θα ήταν η βάση για να ξεπηδήσει το Εθνικό Συμβούλιο και η Εθνική Επιτροπή. Μετά από την ανακοίνωση αυτή Τύπος, οργανώσεις ακόμη και ο Μητρόπολη Κερύνειας αποδέχθηκαν την πρόταση για ενότητα άνευ όρων. Προσάπτει κατηγορίες στον Λεόντιο πως ήταν αποφασισμένος να φέρει μαζί του τους «διαφόρους γηραιούς και ανίδεους ομοϊδέατες του» οι οποίοι θα στήριζαν την άνευ όρων είσοδο του ΑΚΕΛ στην Κεντρική και κατόπιν στην Εθνική Επιτροπή.

Σύμφωνα με τον Γαλατόπουλο έπρεπε να είχαν γίνει τα εξής: να απομονωθούν τα κόμματα μαζί με τον Εθνάρχη, «μακριά από οποιαδήποτε άλλη επήρεια ανίδεων ή εγκαθέτων του Τοποτηρητού», και σε μια «Παγκομματική Σύσκεψη» στην Αρχιεπισκοπή να συζητήσουν την «έκφυλη» κατάσταση, να μιλήσουν ανοικτά και να ρίξουν την αυλαία. Στη σύσκεψη όφειλαν να ξεκαθαρίσουν δύο πράγματα:

α) «να ξεκαθαριστεί η πολύμηνος πλεχτάνη του Τοποτηρητού και του ΑΚΕΛ και να παραδοθούν και οι δύο τους γυμνοί στον λαόν προς κρίσιν, αν εμφανερόντο τοιούτη (όπως ξεφανερώθηκε)»

β) να ξεκαθαριστεί κατά πόσο τα «δυνατότερα Κόμματα και οι πιο δυνατές παρατάξεις» ήθελαν την ενότητα μαζί με το ΑΚΕΛ. Αν η απάντηση ήταν θετική τότε και η Ελ.Σοσ.Πρ. θα την αποδεχόταν αλλά «θα πολεμούσαμε για όρους και για εγγυήσεις». Αν η απόφαση ήταν αρνητική τότε να τραβήξει ο καθένας το δρόμο του και ο λαός ενωμένος όπως ήταν πάντοτε εθνικά, ανεξάρτητα από την κομματική διαίρεση θα εξακολουθούσε όπως τόσα χρόνια πριν τον εθνικό του αγώνα.

Μια τέτοια πρόταση όμως δεν εκφράστηκε επίσημα από την Ελ.Σοσ.Πρ. αφού, σύμφωνα με τον ίδιο, δεν θα γινόταν αποδεκτή από τους υπόλοιπους. Για αυτό και συναίνεσε

στην προσπάθεια Κομματικής Ενότητας δημοσιεύοντας τα άρθρα «*Κληρονομιά Αιώνων*» και «*Η εκχειρία δεν είναι συγχωροχάρτι αλλά κατάσταση ανάγκης*».

Ο Χρ. Γαλατόπουλος για το ναυάγιο των συσκέψεων ρίχνει ευθύνες πρωτίστως στο ΑΚΕΛ και ακολούθως στον Τοποτηρητή Λεόντιο. Για το ΑΚΕΛ γραφει πως φταίει α) για τις δηλώσεις του για την Αρμενία και για την Κομμουνιστική Ελλάδα, β) για το ότι δεν εγκατέλειψε τις «*Ρωσικές τάσεις και τα σλαβόπληχτα σύμβολα*», αλλά προτίμησε να παραγαλίζει τη λέξη ενότητα και να ονειρεύεται τις «*Σοβιετικές πολιτείες και την σοβιετική Αρμενία και τη σλαβική κομμουνιστική Ελλάδα και να μας λανσάρουν τις παράξενες θεωρίες των περί έθνους κράτους και θρησκείας*».

Μαζί με αυτούς φταίει και ο Τοποτηρητής ο οποίος αντί της εθναρχικής ράβδου προτίμησε να ενταχθεί στη «*σπείρα του Παπαϊωάννου του Λονδίνου*» και να δηλώσει προς χάρη του ΑΚΕΛ ότι εγκαταλείπει την εξάσκηση της Εθναρχίας και ότι ο ρόλος του δεν είναι να ηγείται αλλά να ακολουθεί το ποίμνιό του.

Καταλήγει υποστηρίζοντας πως η θετική του στάση απέναντι στις Συσκέψεις για Εθνική ενότητα ήταν το αποτέλεσμα «*πολυμήνων υπολογισμών*». Θεωρεί ότι δεν είναι επιπόλαιος αφού έχει «*πολιτικήν πείραν πικρήν και μεγάλην*». Δεν το έκανε από τη ματαιοδοξία που έχει ένα αρχηγός Κόμματος, γιατί χάρη στην ιδιότητά του ως ο «*μονος πολυχρόνιος πολιτικός κατάδικος εκ των βουλευτών της, η Πατρίδα θα τον καλούσε στην επιτροπή*» ούτως ή άλλως. Από αυτά συμπεραίνει πως «*μόνο επιβλεβλημένος πολιτικός υπολογισμός, υπολογισμός ηθικής σωτηρίας επέβαλλε την εισήγηση για την Παγκομματική Σύσκεψη*». Τα επίσημα πρακτικά των συνεδριάσεων θα αποδείξουν πως πρώτος αυτός από όλους ζήτησε εγγυήσεις και όρους και απαιτούσε να τους εγγυηθεί επισήμως η Εθναρχική Εκκλησία μας. Τα υπόλοιπα κόμματα υιοθέτησαν την πρόταση αυτή του Γαλατόπουλου και χάρη στην επιμονή της ΠΕΚ στο τέλος ξεγυμνώθηκε ο Τοποτηρητής και οι ακελικοί. Το άρθρο κλείνει με την ανακοίνωση πως για το θέμα της Τοποτηρητείας θα ασχοληθεί σε άλλα άρθρα, γεγονός που τον λυπεί αλλά το επιβάλλει το καθήκον αφού «*η πατρίδα μας που είναι πιο περιφλημένη υπέρ πάντα εις τον κόσμο μας το επιβάλλει και μας το επιτάσσει*».

Στο ίδιο τεύχος δημοσιεύτηκε κοινή ανακοίνωση της Ελ.Σοσ.Πρ. και της ΠΕΚ και κοινή ανακοίνωση ΠΕΚ, ΚΕΚ, Ελ.Σοσ.Πρ.<sup>172</sup>. Σύμφωνα με το δημοσίευμα τα τρία κόμματα, «*εντός του πλαισίου και του πνεύματος*» της κοινής ανακοίνωσης της ΠΕΚ και της Ελ.Σοσ.Πρ. προέβησαν στην έκδοση κοινού ανακοινωθέντος. Και οι δύο ανακοινώσεις

<sup>172</sup> «Από τη χθεσινή σύσκεψιν των τριών κομμάτων», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 25 Νοεμβρίου 1944.

γράφτηκαν κατά τη διάρκεια κοινής συνεδρίας των τριών κομμάτων που έγινε στη Λευκωσία στις 24 Νοεμβρίου 1944 και έλαβαν μέρος τα Κεντρικά Συμβούλια των κομμάτων αυτών και όλες οι επαρχιακές οργανώσεις τους. Στην αντιπροσωπεία της Ελ.Σοσ.Πρ. έλαβαν μέρος και δύο αντιπρόσωποι της από τη Λάρνακα.

Παραθέτω αυτούσιες και τις δύο ανακοινώσεις:

*«ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ. Θεμελιωδώς συμφωνούμε ότι η θέση της Κυπριακής Εκκλησίας εκ παραδόσεως και από αιώνων είναι εθναρχική και είναι η φυσική Ηγέτις εις τον εθνικοαπελευθερωτικόν μας αγώνα. Παρόλον που ο ελέω περιστάσεων, ηγούμενος σήμερον της Εθναρχίας διά της στάσεώς του εμείωσε κατά βάσιν το γόητρον αυτής και ετραυμάτισε αυτόν τον κυπριακόν λαόν, εν τούτοις το ιστορικόν κύρος της δέον να μένη αναφαίρετον. Δεδομένου δε ότι υπό τας σημερινάς δυσχειμέρους συνθήκας ευρίσκεται εις αδυναμίαν ο λαός να εκκαθαρίση την κατάστασιν, κατ' ανάγκην και κατ' οικονομίαν, αποδέχεται την σημερινήν θέσιν των πραγμάτων και δέχεται την κατάστασιν εν σχέσει με τον παρόντα αναπληρωτήν Εθναρχην και τούτο βεβαίως πάντοτε προς χάριν της εθνικής μας υποθέσεως. Εν Λευκωσία τη 24 Νοεμβρίου 1944. Εκ της Γραμματείας της ΠΕΚ. Εκ της γενικής γραμματείας της Παγκ. Ελλην. Σοσιαλ. Πρωτοπορείας».*

*«Ανακοίνωσις. Αποσπάσματα εκ των πακτικών της κοινής συνεδρίας ΚΥΠΡ. ΕΘΝ.ΚΟΜΜΑΤΟΣ, ΠΑΝΑΓΡ.ΕΝ. ΚΥΠΡΟΥ και ΠΑΓΚ. ΣΟΣΙΑΛ ΕΛΛ. ΠΡΩΤΟΠΟΡΕΙΑΣ εν Λευκωσία τη 24 Νοεμβρίου 44. ΑΠΟΦΑΣΙΣ. Κατόπιν της δημιουργηθείσης καταστάσεως λόγω των προσφάτων δηλώσεων και της στάσεως του Παν. Τοποτηρητού, αι οποία έθεσαν εν κινδύνω τας προσπάθειάς προς πολιτικήν ενότητα, τα τρία Κόμματα, ΠΑΝΑΓΡΟΤΙΚΗ ΕΝΩΣΙΣ ΚΥΠΡΟΥ, ΠΑΓΚ.. ΕΛΛ. ΣΟΣ. ΠΡΩΤΟΠΟΡΕΙΑ και ΚΥΠΡ. ΕΘΝΙΚΟΝ ΚΟΜΜΑ, εν όψει των υπερτάτων εθνικών συμφερόντων, απεφάσισαν όπως οι αντιπρόσωποι αυτών, προσέλθουν εις προσεχή συνεδρίαν εις την Αρχιεπισκοπή, συγκληθησομένη υπό του Παν. Τοποτηρητού και υπό την Προεδρίαν αυτού και υπογράψουν το Πρωτόκολλον κοινής συμπράξεως και προβώσιν εις την σύνταξιν Αναλυτικού Συμφώνου το οποίον θα κατοχυρώνη την σύμπραξιν όλων των κομμάτων επί αυστηρώς εθνικών γραμμών επί του ενωτικού ζητήματος. Εν Λευκωσία τη 24 Νοεμβρίου 1944».*

Από τις δύο ανακοινώσεις κρατώ τα εξής δύο σημεία: α) ΠΕΚ και Ελ.Σοσ.Πρ. αποδέχονται την κατάσταση σε σχέση με τον Τοποτηρητή για χάρη της εθνικής υπόθεσης της Κύπρου β) Και τα τρία κόμματα συμφωνούν να παραστούν στην επόμενη συνεδρίαση στην Αρχιεπισκοπή για να υπογράψουν το Πρωτόκολλο κοινής σύμπραξης και να συντάξουν το Αναλυτικό Σύμφωνο.

Τελικά, στη συνεδρίαση της 27<sup>ης</sup> Νοεμβρίου πήγαν μόνο οι αντιπρόσωποι του ΚΕΚ, του ΑΚΕΛ και ο Τοποτηρητής Λεόντιος. Τα άλλα δύο κόμματα, παρά τη συμφωνία της 24<sup>ης</sup> Νοεμβρίου δεν παρεβρέθησαν<sup>173</sup>.

## 4.2 Η πορεία προς τη συγκρότηση Εθνικού Συμβουλίου

Τον Μάη του 1943 ο Τοποτηρητής Λεόντιος απέστειλε πρόσκληση στα κόμματα για σύσκεψη με στόχο τον καταρτισμό Εθνικού Συμβουλίου<sup>174</sup>. Στη σύσκεψη λήφθηκε η απόφαση να γίνει ευρύτερη Συνέλευση, μέχρι τα μέσα Ιουνίου, που να αποτελείται από επτά βουλευτές, τους δημάρχους, από ένα αντιπρόσωπο του ΚΕΚ, επτά της ΠΕΚ, ένα αντιπρόσωπο του ΑΚΕΛ και από δύο αντιπροσώπους του Τύπου<sup>175</sup>.

Η πρώτη επίσημη σύσκεψη των κομμάτων έγινε στις 11 Οκτωβρίου 1944<sup>176</sup>. Σε αυτήν έλαβε μέρος και η Ελ.Σοσ.Πρ. η οποία μόλις είχε ιδρυθεί. Στη σύσκεψη αποφάσισαν πως τα τέσσερα κόμματα (ΠΕΚ, ΚΕΚ, ΑΚΕΛ, Ελ.Σοσ.Πρ.) αναλαμβάνουν την υποχρέωση να συνεργαστούν για το εθνικό ζήτημα αλλά κάθε κόμμα έχει το δικαίωμα να τηρεί τις αρχές του, να διατηρεί τα σύμβολα και την ιδεολογία του<sup>177</sup>.

Η δεύτερη σύσκεψη έγινε στις 18 του ίδιου μήνα. ΑΚΕΛ, ΚΕΚ και Ελ.Σοσ.Πρ. αποδέχθηκαν να υπογράψουν το Πρωτόκολλο Εθνικής Συνεργασίας<sup>178</sup>. Αρνήθηκε ο Μελής Ζαχαριάδης, εκπρόσωπος της ΠΕΚ, ο οποίος εν ολίγοις δήλωσε πως θα το υπέγραφε μόνο όταν το ΑΚΕΛ αποκήρυτε την ιδεολογία του. Μετά την τοποθέτηση του Μελή Ζαχαριάδη ο Χρ. Γαλατόπουλος ανακάλεσε την προηγούμενη δήλωσή του και υιοθέτησε τη στάση της ΠΕΚ<sup>179</sup>. Λόγω αυτής της εξέλιξης η σύσκεψη αναβλήθηκε για τις 15 Νοεμβρίου<sup>180</sup>.

<sup>173</sup> «Η σύσκεψις των κομμάτων», *Ανεξάρτητος*, Λευκωσία, 28 Νοεμβρίου 1944.

<sup>174</sup> «Σύσκεψις του Σεβαστού Τοποτηρητού μετά των τέως Βουλευτών» *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία, 22 Μαΐου 1943 και «Προς ίδρυσιν Εθνικού Συμβουλίου», *Κυπριακός Τύπος*, Λευκωσία, 19 Μαΐου 1943.

<sup>175</sup> Στο ίδιο

<sup>176</sup> «Ποιοι τορπιλλίζουν την εθνικήν ενότητα», *Κυπριακός Τύπος*, Λευκωσία, 30 Οκτωβρίου 1944 και «Κοινή σύσκεψις των 4 κομμάτων εις Αρχιεπισκοπήν», *Νέα Πολιτική Επιθεώρηση*, Πάφος, 7 Οκτωβρίου 1944.

<sup>177</sup> «Ποιοι τορπιλλίζουν την εθνικήν ενότητα», *Κυπριακός Τύπος*, Λευκωσία, 30 Οκτωβρίου 1944.

<sup>178</sup> Στο ίδιο

<sup>179</sup> Στο ίδιο

<sup>180</sup> «Η χθεσινή σύσκεψις εις Αρχιεπισκοπήν δια την εθνικήν μας ενότητα», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία, 16 Νοεμβρίου 1944 και «Ποιοι τορπιλλίζουν την εθνικήν ενότητα», *Κυπριακός Τύπος*, Λευκωσία, 30 Οκτωβρίου 1944.

Στη σύσκεψη της 15<sup>ης</sup> Νοεμβρίου δεν παρεβρέθηκε η ΠΕΚ η οποία με επιστολή της δήλωσε πως ο λόγος της απουσίας της είναι το γεγονός πως ο Τοποτηρητής δεν καθόρισε τη θέση του απέναντι στο ΑΚΕΛ<sup>181</sup>. Στη σύσκεψη της 15<sup>ης</sup> Νοεμβρίου ο Τοποτηρητής ξεκαθάρισε επίσημα τη θέση του απέναντι στο ΑΚΕΛ. Δήλωσε πως το ΑΚΕΛ είναι ένα «φαναικώς ενωτικόν κόμμα», γεγονός που του δίνει χαρά αφού πια δεν υπάρχει καμία αμφιβολία για τις προθέσεις του. Την ίδια χαρά, υποστήριξε, έπρεπε να είχαν και τα υπόλοιπα κόμματα αφού μεταξύ του κυπριακού λαού υπάρχει ομοφωνία ως προς τον ενωτικό αγώνα. Κατέληξε πως η Εθναρχία δεν ασκεί πια την απόλυτη διαχείριση του εθνικού ζητήματος ξεκαθαρίζοντας πως το ΑΚΕΛ δεν θα αποκηρυχθεί ούτε και θα αποκλειστεί από το Εθνικό Συμβούλιο. Αν κάποιο κόμμα υπονομεύσει τον αγώνα τότε τις κυρώσεις θα τις επιβάλει το Εθνικό Συμβούλιο μετά από ψηφοφορία και όχι η Εκκλησία αφού έχει μόνο μία ψήφο σύμφωνα με τη «δημοκρατική ελληνική παράδοση»<sup>182</sup>. Ζήτησε από τα κόμματα να προχωρήσουν στην υπογραφή του Πρωτοκόλλου Εθνικής Συνεργασίας ώστε ο ίδιος με τη σειρά του να λάβει τα δέοντα μέτρα για την ίδρυση Εθνικού Συμβουλίου<sup>183</sup>. Μετά την τοποθέτηση του Τοποτηρητή οι Πλουτής Σέρβας και Θεμιστοκλής Δέρβης δήλωσαν πως θα υπογράψουν το Πρωτόκολλο Εθνικής Ενότητας<sup>184</sup>. Ο Θεμιστοκλής Δέρβης εξέφρασε την προσδοκία πως η ΠΕΚ θα υπέγραφε το Πρωτόκολλο από τη στιγμή που ο Τοποτηρητής ξεκαθάρισε τη θέση του απέναντι στο ΑΚΕΛ<sup>185</sup>. Ορίστηκε νέα σύσκεψη στις 27 του ίδιου μήνα.

Τρεις μέρες νωρίτερα, στις 24 Νοεμβρίου, οι αντιπρόσωποι της ΠΕΚ, ΚΕΚ και Ελ.Σοσ.Πρ. συνεδρίασαν στο οίκημα του ΚΕΚ για να αποφασίσουν ποια πορεία να ακολουθήσουν. Εκεί συντάχθηκε κοινή ανακοίνωση στην οποία πληροφορούσαν πως θα παρεβρεθούν στη συνέλευση της 27<sup>ης</sup> Νοεμβρίου όπου θα υπογράψουν το Πρωτόκολλο κοινής σύμπραξης και ακολούθως θα συντάξουν Αναλυτικό Σύμφωνο που θα κατοχυρώνει τη σύμπραξη όλων των κομμάτων, συμπεριλαμβανομένου και του ΑΚΕΛ. Μετά τη λήξη της συνεδρίασης ο Θεμιστοκλής Δέρβης σε συνάντηση που είχε με τον Βοηθό Γενικό Γραμματέα του ΑΚΕΛ Μιλτιάδη Χριστοδούλου δήλωσε πως θα υπογράψουν το συμφωνηθέν Πρωτόκολλο χωρίς όρους<sup>186</sup>.

<sup>181</sup> «Η χθεσινή σύσκεψις εις Αρχιεπισκοπήν δια την εθνικήν μας ενότητα», Κυπριακός Φύλαξ, Λευκωσία, 16 Νοεμβρίου 1944.

<sup>182</sup> Στο ίδιο

<sup>183</sup> Στο ίδιο

<sup>184</sup> Στο ίδιο

<sup>185</sup> Στο ίδιο

<sup>186</sup> «Εθνική Ενότης του Κυπριακού Λαού. Θεωρείται ως γεγονός τετελεσμένον», *Ανεξάρτητος*, Λευκωσία, 25 Νοεμβρίου 1944.

Η σύσκεψη που ορίστηκε για τις 27 Νοεμβρίου τελικά αναβλήθηκε μετά από απαίτηση του Χρ. Γαλατόπουλου και της ΠΕΚ και αμφότεροι δεν παρεβρέθησαν<sup>187</sup>. Στη συνεδρίαση προσήλθαν οι αντιπρόσωποι του ΑΚΕΛ, του ΚΕΚ και ο Τοποτηρητής Λεόντιος.

### 4.3 Καταληκτικά σχόλια

Συγκρίνοντας τις πιο πάνω πληροφορίες που συνέλεξα από τον κυπριακό Τύπο (Κυπριακός Φύλαξ, Κυπριακός Τύπος, Ανεξάρτητος, Φωνή της Κύπρου) με τα δημοσιεύματα της Νέας Πολιτικής Επιθεώρησης, καταλήγω στα πιο κάτω συμπεράσματα για την ιδεολογία και τη δράση της Ελ.Σοσ.Πρ. στο ζήτημα της Εθνικής Ενότητας κατά τη διμηνία Οκτώβρη - Νιόβρη 1944.

Η Ελ.Σοσ.Πρ. ξεκάθαρα άνηκε στην εθνικόφρονα παράταξη, είχε αντικομμουνιστική ιδεολογία και εξ αυτού το κόμμα με το οποίο είχε τις περισσότερες αντιπαλότητες και διαφορές ήταν το ΑΚΕΛ. Οι προσπάθειές της για συνεργασία με το ΑΚΕΛ παρόλο που στην αρχή παρουσιάστηκαν από τον Χρ. Γαλατόπουλο ως φωτεινά παραδείγματα ακολούθως θεωρήθηκαν λανθασμένες αφού ο ίδιος υποστήριζε πως σε κάθε περίπτωση ξεχωριστά εξαπατήθηκαν από το ΑΚΕΛ.

Παρατηρώ ότι, ανάλογα με τις περιστάσεις, η στάση του πολιτικού της αρχηγού άλλαζε. Τον Σεπτέμβρη του 1944, όταν η προσπάθεια του Τοποτηρητή Λεόντιου για συγκρότηση Εθνικού Συμβουλίου ήταν στα σπάργανα, η Ελ.Σοσ.Πρ., αποδέχθηκε την πρόσκληση για συμμετοχή σε συμβούλιο εθνικής ενότητας, θέλοντας να ακολουθήσει και η Κύπρος το παράδειγμα του Γ. Παπανδρέου όπως επανειλημμένα δήλωνε ο Χρ. Γαλατόπουλος. Λίγους μήνες νωρίτερα, συγκεκριμένα στις 17 Μαΐου 1944, άρχισαν οι διεργασίες της Διάσκεψης του Λιβάνου<sup>188</sup>. Ο Γεώργιος Παπανδρέου, ως πρωθυπουργός της εξόριστης Κυβέρνησης, κάλεσε στη σύσκεψη πρώην πολιτικούς αρχηγούς καθώς και εκπροσώπους του ΕΑΜ. Από τους είκοσι πέντε παράγοντες που έλαβαν μέρος στη διάσκεψη του Λιβάνου οι επτά ήταν εκπρόσωποι του ΕΑΜ<sup>189</sup>. Στη Διάσκεψη αποφασίσθηκε η συγκρότηση Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας, σύμφωνα με την οποία το ΕΑΜ θα έπαιρνε πέντε Υπουργούς σε σύνολο δέκα πέντε<sup>190</sup>. Η Συμφωνία του Λιβάνου δεν ήταν η καλύτερη

<sup>187</sup> «Η σύσκεψις των κομμάτων», *Ανεξάρτητος*, Λευκωσία, 28 Νοεμβρίου 1944.

<sup>188</sup> Γιώργος Μαργαρίτης, *Από τον Λίβανο έως τη Βάρκιζα*, Ιστορία των Ελλήνων, Τόμος 17, Εστία, 2007, σελ. 25.

<sup>189</sup> Κώστας Σοφοκλέους, *Πάλη για την Ελευθερία. Ενδογενείς αντιπαραθέσεις*, Τόμος 1, σελ. 268.

<sup>190</sup> Στο ίδιο, σελ. 269.

βάση συμβιβασμού για την Αριστερά αφού από τη θέση του πρωταγωνιστή των εξελίξεων υποβαθμίστηκε σε απλή συνιστώσα «ενός παζλ του οποίου η τελική εικόνα έμελλε να είναι η κυβέρνηση εθνικής ενώσεως»<sup>191</sup>.

Το γεγονός αυτό δημιούργησε ευνοϊκότερες προϋποθέσεις για συνεργασία και στην Κύπρο<sup>192</sup>. Έτσι, όταν ο μητροπολίτης Πάφου Λεόντιος, με την ιδιότητά του ως Τοποτηρητής του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου, κατέβαλε συντονισμένη προσπάθεια για συνεργασία των κομμάτων με στόχο τον καλύτερο συντονισμό στο εθνικό θέμα, ο Γαλατόπουλος αποδέχθηκε την πρόσκληση και ως αρχηγός του κόμματος αρθρογράφησε υπέρ της κάτω από τον εύλωτο τίτλο: «Κληρονομιά αιώνων – Ενιαίο Λαϊκό Εθνικό Μέτωπο»<sup>193</sup>.

Στην πορεία όμως βλέποντας την αρνητική αντίδραση των αναγνωστών της Νέας Πολιτικής Επιθεώρησης, την καθόλα αρνητική στάση της ΠΕΚ, ένα κόμμα με το οποίο επιθυμούσε να συμπορευτεί, και κυρίως τις εξελίξεις στην Ελλάδα ο Γαλατόπουλος απορρίπτει την όποια σύμπραξη με το ΑΚΕΛ στο εκτενές άρθρο του «Ποιος πταίει»<sup>194</sup>. Η κυπριακή γνώμη παρακολουθούσε τις εξελίξεις στην απελευθερωμένη Ελλάδα από τις αρχές του Οκτώβρη μέσα από τις ανταποκρίσεις ξένων δημοσιογράφων που έφτασαν στην Ελλάδα μαζί με τα αγγλικά στρατεύματα<sup>195</sup>. Ενώ οι ανταποκρίσεις των αμερικανών ανταποκριτών ήταν καθαρά φιλοεαμικές οι ανταποκριτές των αγγλικών εφημερίδων βρίσκονταν σε διατεταγμένη υπηρεσία<sup>196</sup>. Η απόφαση της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας να αφοπλιστεί μόνο ο ΕΛΑΣ προκάλεσε την έντονη αντίδραση του ΕΑΜ. Το προεμφυλιακό κλίμα, το μίσος ανάμεσα σε εθνικόφρονες και κομμουνιστές μετακενώθηκε στην Κύπρο, γεγονός που δεν μπορούσε να μην επηρεάσει τον Γαλατόπουλο. Εξάλλου, ο Γαλατόπουλος έγραψε το άρθρο του «Ποιος πταίει» ρίχνοντας όλο το φταίξιμο για την αποτυχία του εγχειρήματος του Λεόντιου στο ΑΚΕΛ μόλις μία βδομάδα πριν από το συλλαλητήριο διαμαρτυρίας του ΕΑΜ στο κέντρο της Αθήνας στις 3 Δεκεμβρίου 1944 που αποτέλεσε και την απαρχή των αιματηρών συγκρούσεων που διήρκησαν ένα μήνα και έληξαν με την αποχώρηση των δυνάμεων του ΕΑΜ από την Αθήνα στις 5 Ιανουαρίου και με την υπογραφή

<sup>191</sup> Μαργαρίτης, ο.π. σελ. 27.

<sup>192</sup> Σοφοκλέους, ο.π. σελ. 243.

<sup>193</sup> «Κληρονομιά αιώνων – Ενιαίο Λαϊκό Εθνικό Μέτωπο», Νέα Πολιτική Επιθεώρηση, Πάφος, 16 Σεπτεμβρίου 1944.

<sup>194</sup> «Ποιος πταίει», Νέα Πολιτική Επιθεώρηση, Πάφος, 25 Νοεμβρίου 1944

<sup>195</sup> Γιώργος Γεωργιάς, Τα Δεκεμβριανά και ο ελληνισμός της περιφέρειας. Η περίπτωση της Κύπρου, Η Δέλτος, Τεύχος 2, Λευκωσία, Ιανουάριος – Ιούνιος 2018, σελ. 115.

<sup>196</sup> Στο ίδιο, σελ. 117.

της Συνθήκης της Βάρκιζας, στις 12 του ίδιου μήνα<sup>197</sup>. Το 1945 συντελέστηκε στην Ελλάδα ανατροπή της ισορροπίας των δυνάμεων που ίσχυε τη στιγμή της απελευθέρωσης. Η Ελλάδα υπήρξε το μόνο ευρωπαϊκό κράτος στο οποίο οι δωσίλογοι ανταμείφθηκαν ενώ η συμμετοχή στην αντίσταση θεωρήθηκε εγκληματική πράξη και διώχθηκε ανάλογα<sup>198</sup>. Εν ολίγοις, η συμμετοχή στο ΚΚΕ θεωρούνταν μεγαλύτερο έγκλημα από τη συνεργασία με τις αρχές κατοχής<sup>199</sup>.

Η περίοδος που ακολούθησε στην Ελλάδα με τις διώξεις κατά της Αριστεράς επηρέασε και την πολιτική κατάσταση στην Κύπρο. Ενώ τον Οκτώβρη του 1944 τα εθνικόφρονα κόμματα αποδέχθηκαν την πρόσκληση του Τοποτηρητή έστω κι αν στο τέλος η προσπάθεια εθνικής ενότητας απέτυχε, τον Μάρτιο του 1945, εν όψει των εορταστών της 25<sup>ης</sup> Μαρτίου όλα τα εθνικόφρονα κόμματα απέρριψαν ομόφωνα την πρόταση του Τοποτηρητή Λεόντιου, πάλι μετά από έκκληση του ΑΚΕΛ, για κοινό εορτασμό. Το αντικομμουνιστικό κλίμα της περιόδου ήταν τέτοιας έντασης που οδήγησε στα αιματηρά επεισόδια που έγιναν στο Λευκόνοικο εναντίον της πομπής των αριστερών τον Μάρτη του 1945 με δύο νεκρούς και δεκατέσσερις τραυματίες εκ των οποίων ο ένας τόσο σοβαρά ώστε εξέπνευσε αργότερα.<sup>200</sup>

Στις εκλογές του 1946 μπορεί η Αριστερά να υπερασπίστηκε με επιτυχία την πλειοψηφία της σε σημαντικές πόλεις<sup>201</sup> όμως το 1949 τα αποτελέσματα των εκλογών σηματοδότησαν τη θριαμβευτική επιστροφή της Δεξιάς στο πολιτικό προσκήνιο και φανέρωσαν πως η «εθνικόφρων παράταξη» με τη σύμπραξη της Εθναρχίας ήταν η κυρίαρχη του πολιτικού παιχνιδιού. Η Αριστερά περιθωριοποιημένη πια, είχε στερηθεί κάθε δυνατότητας ανάληψης πρωταγωνιστικού ρόλου στις μετέπειτα κυπριακές πολιτικές εξελίξεις και οποιαδήποτε προσπάθεια συγκρότησης Ενιαίου Εθνικού Μετώπου όπως την οραματίστηκε ο Τοποτηρητής Λεόντιος αποτελούσε πια ένα, εκ των πραγμάτων, ουτοπικό σενάριο.

---

<sup>197</sup> Μαγαρίτης, ο.π. σελ. 69.

<sup>198</sup> Χάιντς Α. Ρίχτερ, Ιστορία της Κύπρου, Τόμος Πρώτος (1878 – 1949), Εστία, Αθήνα, 2007, σελ. 663.

<sup>199</sup> Στο ίδιο, σελ. 694.

<sup>200</sup> Στο ίδιο, σελ. 675.

<sup>201</sup> Στο ίδιο, σελ. 711.

## Συμπεράσματα

Η δεκαετία του 1940 υπήρξε περίοδος βαθιάς πολιτικής αναταραχής για την Κύπρο καθώς ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και ο Ελληνικός Εμφύλιος επηρέασαν το νησί. Η ίδρυση του ΑΚΕΛ και του ΚΕΚ διαμόρφωσε στην Κύπρο μια σαφή διάκριση μεταξύ δεξιόφρονων και κομμουνιστών, ενώ ο Ελληνικός Εμφύλιος όξυνε ακόμη περισσότερο τις αντιπαραθέσεις δημιουργώντας έτσι ένα κλίμα που άγγιζε τα όρια εμφύλιας σύγκρουσης. Παράλληλα, οι δηλώσεις της Μεγάλης Βρετανίας περί αγώνα για την ελευθερία των λαών ενίσχυαν τις προσδοκίες των Κυπρίων για Ένωση, μετατρέποντας το ενωτικό αίτημα σε κοινό παρονομαστή όλων των πολιτικών δυνάμεων.

Μέσα σε αυτό το περιβάλλον έδρασε η Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορία του Χριστόδουλου Γαλατόπουλου. Το κόμμα, σύμφωνα με τις προγραμματικές του δηλώσεις, διαμορφώθηκε ως ένα διπλό εγχείρημα: αγώνας για Ένωση με την Ελλάδα και αγώνας για κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Η Ελ.Σοσ.Πρ. ήταν ένα κόμμα αντικομμουνιστικό και αντιαποικιακό που έδινε έμφαση στην εθνική και πολιτική ελευθερία του ατόμου και όπως φανερώνουν οι προγραμματικές του δηλώσεις ήταν εμπνευσμένο από το πνεύμα της Γαλλικής Επανάστασης. Απευθύνθηκε κυρίως στους εργάτες των πόλεων και της υπαίθρου, στους μικρομεσαίους της υπαίθρου και τους ακτήμονες αφήνοντας πίσω την αγροτική τάξη αφού σε αυτήν στηριζόταν η ΠΕΚ, ένα αδελφό κόμμα προς την Ελ.Σοσ.Πρ. του Γαλατόπουλου, ο οποίος υπήρξε ιδρυτής και ενεργό μέλος της. Η Ελ.Σοσ.Πρ. έδωσε ιδιαίτερη σημασία στη νεολαία και στο πλαίσιο αυτό ίδρυσε την Ένωση Παφιακής Ελληνικής Νεολαίας (ΕΠΕΝ) και στο πρωτοσέλιδο της ΝΠΕ υπήρχε ειδική στήλη με τίτλο «Το βήμα της Νεολαίας».

Παρά τις διακηρύξεις του κόμματος μέσω του Τύπου περί οργανωτικής ισχύος (πυρήνες, χιλιάδες μέλη, οργανώσεις νεολαίας) απουσιάζουν από τον Τύπο της περιόδου βασικές πληροφορίες για τον θεσμικό χαρακτήρα της ίδρυσης, όπως ο τόπος και ο χρόνος της ιδρυτικής συνέλευσης ή ένα καταστατικό. Η δημόσια εικόνα του κόμματος διαμορφώνεται κυρίως μέσα από προγράμματα, διακηρύξεις και συμβολικές ενέργειες όπως τα τηλεγραφήματα προς τον Sir Cosmo Parkinson και η έντονη ρητορική της ένωσης, που λειτουργούσαν ως μέσο πολιτικής πίεσης και δημοσιότητας του Γαλατόπουλου, ο οποίος διεκδικούσε το δημοκρατικό αξίωμα και κατάφερε να εκλεγεί τρεις φορές στη σειρά.

Στον Τύπο της περιόδου 1943 -1944, η Ελ.Σοσ.Πρ. εμφανίζεται με εξαιρετικά περιορισμένη παρουσία: η ίδρυσή της αγνοήθηκε επί δύο χρόνια, ενώ μόνο μεμονωμένα γεγονότα, όπως η ομιλία του Γαλατόπουλου στο Ριάλτο και η πρόσκληση για συμμετοχή στην Εθνική Ενότητα προσέλκυσαν δημοσιότητα. Η αδύναμη αυτή προβολή υποδηλοί ότι,

κατά την υπό εξέταση περίοδο, ήταν ένα κόμμα μικρής εμβέλειας, άμεσα εξαρτημένο από την προσωπικότητα του ιδρυτή της. Εξάλλου, η διάλυση της Ελ.Σοσ.Πρ. μετά τον θάνατό του ενισχύει τη διαπίστωση αυτή.

Οι σχέσεις με τα άλλα κόμματα ήταν επιλεκτικές: συνεργασία σε ζητήματα εθνικής σημασίας συνδυασμένη με έντονη επιφύλαξη και μετωπική σύγκρουση με το ΑΚΕΛ.

Ο Γαλατόπουλος παρουσιάζει μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα προσωπική πορεία: η συμμετοχή του στα Οκτωβριανά τον οδήγησε σε τετραετή φυλάκιση, ξεκίνησε ως κομμουνιστής για να καταλήξει στη συνέχεια ακραία αντικομμουνιστής. Η στροφή αυτή ήταν βέβαια το αποτέλεσμα ενός συνδυασμού παραγόντων της περιόδου, αποδεικνύοντας για ακόμη μια φορά πως η «περιρρέουσα ατμόσφαιρα» καθορίζει και ορίζει την επικρατούσα ιδεολογία.

Στην Κύπρο, μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1940, η εθνικόφρων παράταξη είχε εδραιώσει την πολιτική της κυριαρχία, βάζοντας στο περιθώριο την Αριστερά και καθιστώντας ανέφικτο το όραμα για συγκρότηση Ενιαίου Εθνικού Μετώπου.

Η Ελ.Σοσ.Πρ. ανέπτυξε σημαντική ιδεολογική δραστηριότητα αλλά λειτούργησε περισσότερο ως φορέας πολιτικού λόγου και συμβολικής κινητοποίησης παρά ως κόμμα με ευρεία αποδοχή.

## Αρχειακές πηγές

### Α. Εφημερίδες

Ανεξάρτητος (Λευκωσία): 1943 -1944

Ελευθερία (Λευκωσία): 1944

Εσπερινή (Λευκωσία): 1943 -1944

Εφημερίς (Κερύνεια): 1948

Η Φωνή της Κύπρου (Λευκωσία): 1943 -1944

Κερύνεια (Κερύνεια): 1949

Κυπριακός Τύπος (Λευκωσία): 1943 -1944

Νέος Κυπριακός Φύλαξ (Λευκωσία): 1943 -1944

Νέα Πολιτική Επιθεώρηση (Πάφος): 1943 -1944

Ο Παρατηρητής (Λεμεσός): 1943 -1944

Πάφος (Πάφος): 1943 -1944

ΕΛΙΑ (ψηφιοποιημένο αρχείο), Office of Strategic Services, «Cyprus, Enosis, Demonstrations, Parkinson, Servas, Christodoulou», Αναφορά υπ' αριθ. Α-38399, 21 Αυγούστου 1944, Washington D.C., αποχαρακτηρισμένο έγγραφο, [https://www.elia.org.gr/userfiles/pdf\\_archive/1944%208-3144%20Cyprus.%20Enosis.%20Demonstrations.%20Parkinson.%20Servas.%20Christodoulou.%20226-CID-L44650%20\(A-38399\).pdf](https://www.elia.org.gr/userfiles/pdf_archive/1944%208-3144%20Cyprus.%20Enosis.%20Demonstrations.%20Parkinson.%20Servas.%20Christodoulou.%20226-CID-L44650%20(A-38399).pdf), ημερομηνία πρόσβασης: 20 Σεπτεμβρίου 2025.

### Γ. Βιβλιογραφία

Αλέκου, Αλέξης, *Οι πολιτικές εξελίξεις στην Κύπρο. 1945-1955*, διδακτορική διατριβή κατατεθειμένη στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα 2012

Μακρίδης, Ανδρέας (επιμ.) *Στις φλόγες του Κυβερνείου. Το ανέκδοτο ημερολόγιο του Χριστόδουλου Γαλατόπουλου για την εξέγερση του Οκτωβρίου του 1931*, Εκδόσεις Επιφανείου, Λευκωσία, 2011.

Γεωργής, Γιώργος, *Η Αγγλοκρατία στην Κύπρο. Από τον αλτρωτισμό στον αντιποικιακό αγώνα (Πανεπιστημιακές Παραδόσεις)*, Αθήνα 2016.

Γεωργής, Γιώργος, *Τα Δεκεμβριανά και ο ελληνισμός της περιφέρειας. Η περίπτωση της Κύπρου*, *Η Δέλτος*, Τεύχος 2, Λευκωσία, Ιανουάριος – Ιούνιος 2018.

Ζαβού, Σούλα, *Τα πολιτικά κόμματα της Κύπρου στον 20<sup>ο</sup> αιώνα*, Εκδόσεις Επιφανείου, Λευκωσία, 2002.

Κατσουρίδης, Γιάννος, *Το κομματικό σύστημα στην Κύπρο, 1878-1931: Συγκρότηση και Ιδιομορφίες*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Κύπρου, Λευκωσία 2009.

Κωνσταντίνου, Κωνσταντίνα, *Ο αντίκτυπος του ελληνικού Εμφυλίου στην Κύπρο: Οι πολιτικές, κοινωνικοοικονομικές, εκπαιδευτικές και αθλητικές πτυχές*, εκδόσεις Ρίζες, Λευκωσία 2021.

Μαργαρίτης, Γιώργος, «Από τον Λίβανο έως τη Βάρκιζα», *Ιστορία των Ελλήνων*, Τόμος 17, Εστία, 2007.

Μούσκου, Αναστασία, *Ο πολιτικός Χριστόδουλος Γαλατόπουλος*, Διδακτορικό στη Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία, κατατεθειμένο στο Τμήμα Ιστορίας, Πολιτικής και Διεθνών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Νεάπολης, Πάφος 2023

Πρωτοπαπάς, Βασίλης, *Εκλογική ιστορία της Κύπρου, Πολιτευτές, κόμματα και εκλογές στην Αγγλοκρατία 1878-1960*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2012.

Ρίχτερ, Χάιντς, *Ιστορία της Κύπρου, Τόμος Πρώτος (1878-1949)*, Εστία, Αθήνα, 2007.

Σοφοκλέους, Κώστας, *Πάλη για την Ελευθερία, Ενδογενείς αντιπαραθέσεις, Αρχές του εικοστού Αιώνα μέχρι το 1949*, Τόμος 1, 2003.

Σωτηριάδης, Αντώνης, *Χριστόδουλος Γαλατόπουλος. Εθνικός αγωνιστής- Δήμαρχος- Ποιητής*, Πάφος, 1993.

Hobsbawm, Eric, *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος Εικοστός Αιώνας 1914-1991*, Θεμέλιο, Αθήνα, 2018.